

KIS-LENGYELORSZÁG

A térség központja: Krakkó
Nagyobb városok: Tarnów, Újszandec (Nowy Sącz), Oświęcim
Terület: 15 182 m² (Lengyelország területének kb. 5%-a)
Népesség: 3,286 millió (Lengyelország lakosságának kb. 8%-a)

Domborzat:

- legmagasabb csúcs: Rysy: 2499 m t. sz. f.
- hegységek – Tatra, Beszkidek, Pieninek, Gorce
- kisebb hegyek – Kárpáti-Előhegység
- fennsík – Krakkó-Częstochowai Fennsík
- síkságok – a Visztula völgye
- víztározók: Czorsztyni, Rożnowi, Czchówi, Dobczycei, Klimkówka
- a legmagasabban fekvő, legtisztább tavak – Morskie Oko, Fekete-tó (Czarny Staw), az Öt tó völgye (Dolina Pięciu Stawów) tawai
- a legnagyobb és legmélyebb barlang – Jaskinia Wielka Śnieżna (Nagy-Havas-Barlang) – a folyosók hossza több mint 22 km, mélysége 824 m
- A Világörökség 14 része
- A Faépítészeti Útvonal 252 épülete
- 50 emlékhely az I. Világháború Keleti Frontjának Útvonalán

Szerkesztő: Aurelia Holubowska
Körrektúra: Aurelia Holubowska, Agnieszka Szmuc
Fotók: Krakkói Nemzeti Levéltár, Krzysztof Bzowski, Bogusław Czerwiński, Paweł Fabijański, Sękowa Nagyközség, Joanna Gorlach, Piotr Jasion, Rafał Korzeniowski, Paweł Krawczyk (Krakkó Város Önkormányzata), LRM (Lengyel Repülési Múzeum), Krakkó Város Történeti Múzeuma, Tarnóvi Területi Múzeum, A Lengyel Turisztikai és Országismereti Társaság Gorlicei Múzeuma, Tatrai Múzeum, NDA (Nemzeti Digitális Archívum), Michał Piotrowski (a Kis-Lengyelország Kincsei pályázat archívuma), Tarnóvi Állami Szakfőiskola, Tarnóvi Járásai Hivatal, A Kis-Lengyelországi Vajdaság Marsallhivatala, Wikimedia Commons, Piotr Witosławski, Mateusz Zaręba
Címleap: Krakkó, ul. Floriańska (kb. 1905), Krakkó Város Történeti Múzeuma
Rajzok: Sebastian Kwieciński, Paulina Seweryn
Borítóterv, grafikai szerkesztő: Michał Tincel
Térképek: Dawid Kwoka
Tördelés: Krzysztof Hosaja, Paulina Seweryn, Michał Tincel
Nyomta: Drukarnia Technicolor
 A szerzők és a kiadók minden erőfeszítésüket megtették annak érdekében, hogy a kiadványban található információk pontosak legyenek, nem vállalnak azonban felelősséget az anyagok beérkezése utáni esetleges változásokért. Az anyaggyűjtést 2013. X. 30.-án zártuk le.
 Krakkó 2013, ISBN 978-83-64155-05-5

A kiadásért felelős:
 A Kis-Lengyelországi Vajdaság Marsallhivatala
 Idegenforgalmi, Sportügyi és Térségmarketing Főosztály
 ul. Basztowa 22, 31-156 Kraków
 www.visitmalopolska.pl
Ötlet: Anna Niedźwieńska
Koordináció: Małgorzata Czapla
Együttműködés: Małgorzata Kozak

A kiadvány az
 Amistad Sp. z o.o.
 ul. Stolarska 13/7, 31-043 Kraków
 tel./fax: +48 12 4229922
 biuro@polskatarystyczna.pl
 www.polskatarystyczna.pl
 kiadó gondozásában jelent meg.

Kis-Lengyelország

Az I. Világháború Keleti Frontjának Útvonala

Az I. Világháború Keleti Frontjának Útvonala a kis-lengyelországi vajdaságban olyan helyszínekre vezet el az érdeklődőt, amelyek 1914–1915-ben a front legfontosabb harcterei voltak. Kiindulási pontként érdemes Kis-Lengyelország fővárosát, Krakkót választanunk. Krakkó erőd, amely fontos szerepet játszott az 1914 végi csatákban, hatalmas létesítményeivel ma is lenyűgözi az embert. Itt található a Lengyel Repülési Múzeum is, ahol eredetiben csodálhatjuk meg az I. világháború harci repülőgépeit. Krakkóból indult harcba a híres I. Lengyel Pótszázad is. Nyomdokain haladva olyan helyekre juthatunk, ahol a lengyel lövészcapatok, később pedig Józef Piłsudski Lengyel Légioi harcoltak. Útvonalunk a várostól északra, a Krakkó-Częstochowai Fennsíkra vezet, ahol 1914 novemberében folytak a harcok, majd délre, a tapanóvi és limanowai csata helyszínére fordul, végül az 1915 május elei, az Osztrák-Magyar Monarchia és Németország győzelmével végződő gorlicei áttörés területére visz. Az Alacsony-Beszkidek festői vonulatai szintén sok háborús emlékhelyt rejtenek. Tarnówban számos épület, így egykori kaszárnya és helyőrségi kórház is ránk maradt a Nagy Háború idejéből, a várostól délre pedig érdemes felkeresnünk az 1914 decemberi łowczóweki csata helyszínét, valamint a környékbeli hangulatos temetőket.

KIS-LENGYELORSZÁG Az I. Világháború Keleti Frontjának Útvonala

Értikelausz

Kis-Lengyelország

Az I. Világháború Keleti Frontjának Útvonala

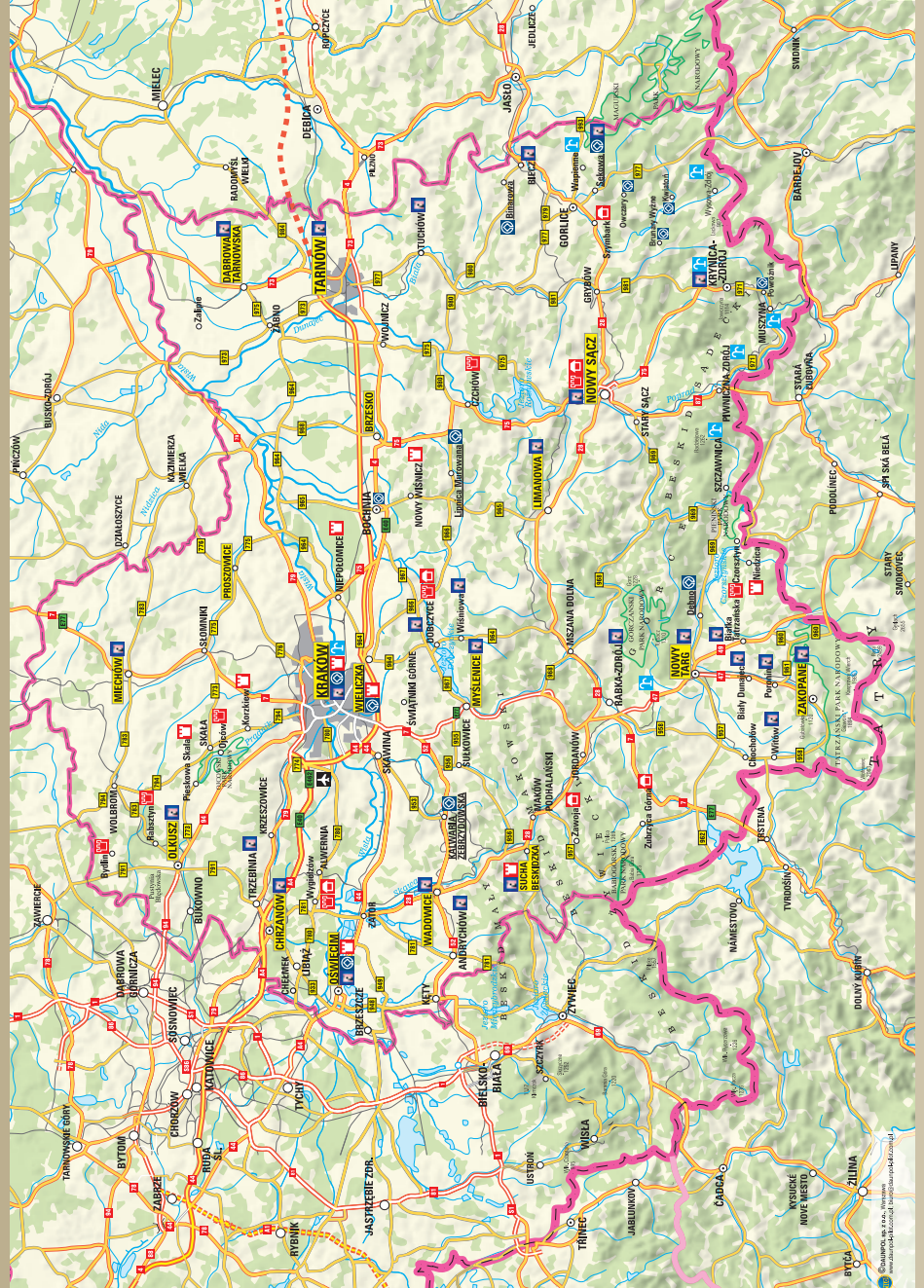
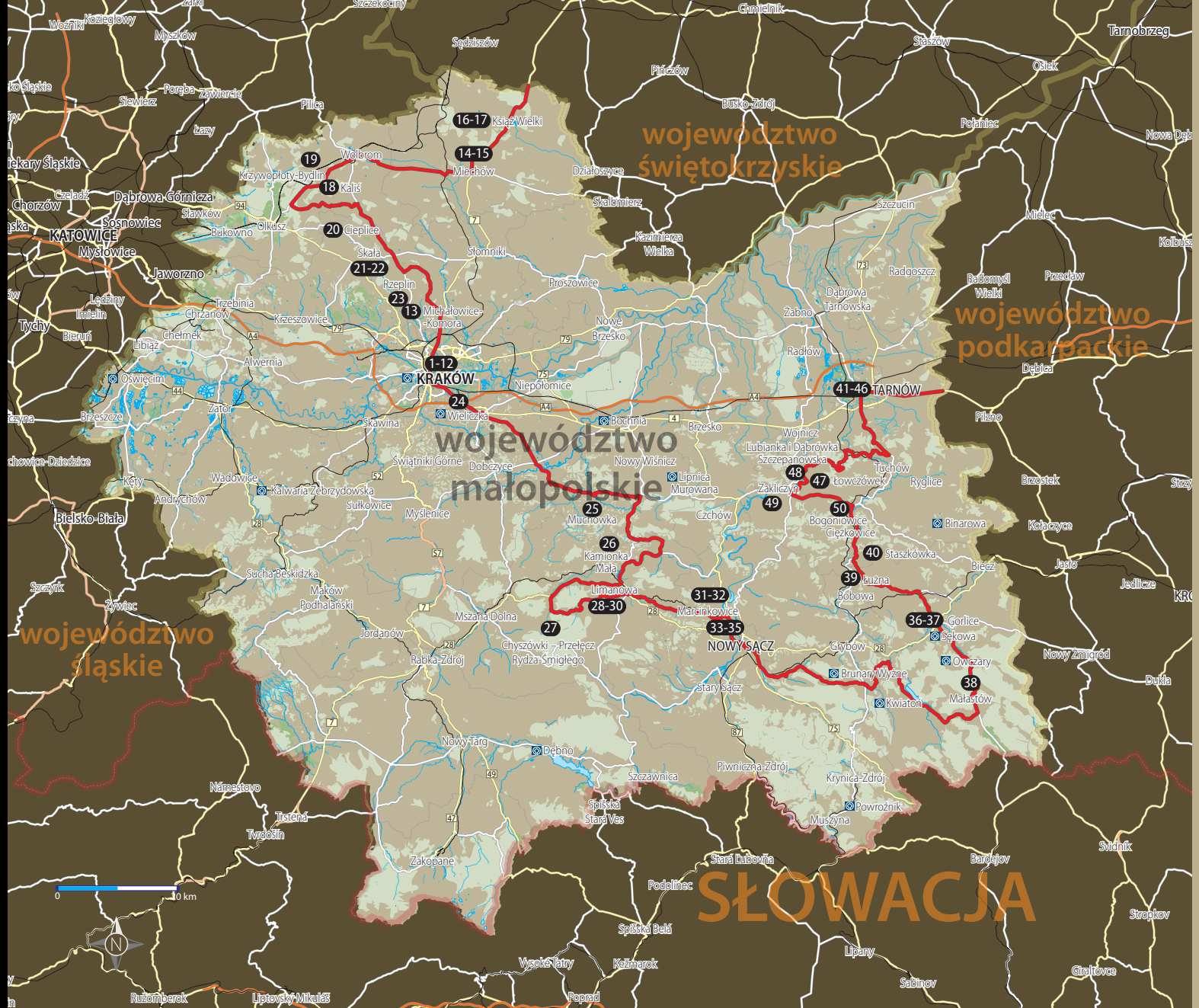
AZ I. VILÁGHÁBORÚ KELETI FRONTJÁNAK ÚTVONALA KIS-LENGYELORSZÁGBAN

<p>KRAKKÓ (KRAKÓW)
 ① A kaim-dombi obeliszk
 ② A krakkói erődrendszer déli útvonala
 ③ A krakkói erődrendszer északi útvonala
 ④ A prokocimi erőd
 ⑤ A kosociej erőd
 ⑥ A rajskói erőd
 ⑦ Lengyel Repülési Múzeum
 ⑧ A grębałowi erőd
 ⑨ A krzesławicei erőd
 ⑩ A toniej erőd
 ⑪ A cs. és kir. hadsereg ellátását szolgáló raktár- és gyárépület-együttes, Honi Hadsereg Múzeuma
 ⑫ Oleandry – az I. Lengyel Pótszázad kivonulásának emlékhelye</p> <p>MICHAŁOWICE-KOMORA
 ⑬ Az osztrák-orosz határt jelölő obeliszk</p> <p>MIECHÓW
 ⑭ Függetlenségi Harcosok Emlékműve
 ⑮ A katolikus temető katonai parcellája</p> <p>KŚIAŻ WIELKI
 ⑯ A mirówi kastély
 ⑰ A katolikus temető katonai parcellája</p> <p>KALIŚ
 ⑱ Az Ogonów katonai temető</p> <p>KRZYWOPŁOTY – BYDLIN
 ⑲ A krzywopłoty-i csata emlékhelye és a katolikus temető légiós parcellája</p> <p>JANGROT – CIEPLICE
 ⑳ A Jangrot – Cieplice katonai temető</p> <p>SKAŁA
 ㉑ A katolikus temető katonai parcellái
 ㉒ I. világháborús emlékmű</p> <p>RZEPLIN
 ㉓ Két katonatemető</p> <p>WIELICZKA
 ㉔ A wieliczka-i kőzetemető 381. sz. katonai parcellája</p> <p>MUCHÓWKA
 ㉕ A 308 sz. katonatemető</p> <p>KAMIONKA MAŁA
 ㉖ A 367 sz. katonatemető</p> | <p>CHYSZÓWKI – A RYDZ-ŚMIGEY HÁGÓ
 ㉗ Nemzedékek Találkozásának Emlékműve</p> <p>LIMANOWA
 ㉘ A 366. sz. katonatemető – a kőzetemető katonai parcellája
 ㉙ A Mieroszewski-ház – Józef Piłsudski szálláshelye
 ㉚ A 368. sz. jabloniec-hegyi katonatemető</p> <p>MARCINKOWICE
 ㉛ A Morawski-kastély
 ㉜ A 352. sz. katonatemető</p> <p>ÚJSZANDEC (NOWY SĄCZ)
 ㉝ A 350. sz. katonatemető – a kőzetemető katonai parcellája
 ㉞ A kőzetemető légiós parcellája
 ㉟ A Szabadság-tölgy</p> <p>GORLICE
 ㊱ A 91. sz. katonatemető
 ㊲ A LTOT I. Łukasiewicz Területi Múzeuma</p> <p>MAŁASTÓW
 ㊳ A 60. sz. katonatemető</p> <p>ŁUŻNA – PUSTKI
 ㊴ A 122. és 123. sz. katonai temetők</p> <p>STASZKÓWKA
 ㊵ A 118. sz. katonai temető</p> <p>TARNÓW
 ㊶ Az Ismeretlen Katona Emlékműve
 ㊷ Egykori katonai kórház
 ㊸ Egykori osztrák kaszárnya
 ㊹ Egykori osztrák helyőrségi parancsnokság
 ㊺ A Sanguszko-palota
 ㊻ A 200., 201., 202., 202a és 203. sz. katonai temetők</p> <p>ŁOWCZÓWEK
 ㊼ A 171. sz. katonai temető</p> <p>LUBINKA ÉS DĄBRÓWKA SZCZEPANOWSKA
 ㊽ A 191., 192. és 193. sz. katonai temetők</p> <p>ZAKLICZYN
 ㊾ A 293. sz. katonai temető</p> <p>BOGONIOWICE
 ㊿ A 138. sz. katonai temető</p> |
|--|--|

AZ ÚTIKÖNYVBEN TALÁLHATÓ TÉRKÉPEK JELMAGYARÁZATA

emlékmű/obeliszk	kastély/palota	múzeum
csatamező/kivonulás helyszíne	katonai kórház	védett természeti érték
kaszárnya/helyőrség	katonai temető	erőd/erődrendszer

AZ I. VILÁGHÁBORÚ KELETI FRONTJÁNAK UTVONALÁ KIS-LENGYELORSZÁGBAN

A KIS-LENGYELORSZÁGI INFORMÁCIÓS RENDSZER PONTJAI (MSIT)

- KRAKÓ (KRAKÓV)**
 InfoKraków: info.krakow.pl, www.infokrakow.pl
 ul. Powiśle 11, 31-101 Kraków, tel.: +48 513099688, powisle@infokrakow.pl
 ul. św. Jana 2, 31-018 Kraków, tel.: +48 12 4217787, jana@infokrakow.pl
 Sukiennice, Rynek Główny, tel.: +48 12 4220471, jezefa@infokrakow.pl
 Sukiennice@infokrakow.pl
 ul. Szpitalna 25, 31-024 Kraków, tel.: +48 12 4320110, szpitalna@infokrakow.pl
 Pawilon Wyspiańskiego, pl. Wszystkich Świętych 2, 31-004 Kraków, tel.: +48 12 6161886, wypianski@infokrakow.pl
 Międzynarodowy Port Lotniczy w Balicach, 32-083 Balice, tel.: +48 12 2855341, balice@infokrakow.pl
ANDRZYCHÓW: Rynek 27, 34-120 Andrzychów, tel.: +48 33 9429396, www.it.andrychow.eu
BIALKA TATRZAŃSKA: ul. Śłodkowa 179A, 34-405 Białka Tatrzańska, tel.: +48 18 6331959, it.bialka-tatrzańska@msit.malopolska.pl
BIALY DUNAJEC: ul. Jana Pawła II 363, 34-425 Biały Dunajec, tel.: +48 18 2001690, it.bialy-dunajec@msit.malopolska.pl, www.gokbajdunajec.pl
BIEZC: Rynek 1, 38-340 Biecz, tel.: +48 13 4479247, it.biecz@msit.malopolska.pl, www.biecz.pl
CHRAZÓW: al. Henryka 40, 32-500 Chraźów, tel.: +48 32 632044, it.chrazow@msit.malopolska.pl, www.visit-powiat-chranowowski.pl
DĄBROWA TARNOWSKA: ul. Półna 13, 33-200 Dąbrowa Tarnowska, tel.: +48 14 6670007, it.dabrowatarnowska@msit.malopolska.pl, www.dabrowatar.pl
DOBZYCE: ul. Podgórska 1, 32-410 Dobzyce, tel.: +48 12 2710153, it.dobzyce@msit.malopolska.pl, www.dobzyce.pl/dla-turystow
KRYNICZA-ZDRÓJ: ul. Zdrójowa 4/2, 33-380 Krynicza-Zdrój, tel.: +48 18 4725877, it.krynica-zdroj@msit.malopolska.pl, www.krynica-zdroj.pl
LIMANOWA: Rynek 25, 34-600 Limanowa, tel.: +48 18 3376800, it.limanowa@msit.malopolska.pl, www.powiat.limanowa.pl
MIECHÓW: pl. Kościuski 1A, 32-200 Miechów, tel.: +48 41 3831311, it.miechow@msit.malopolska.pl
MYŚLENICE: Rynek 27, 32-400 Myślenice, tel.: +48 12 2722312, it.myslenice@msit.malopolska.pl, www.myslenice.pl

www.visitmalopolska.pl

- ŹSZANÓW (ŹŃY SĄCZ):** ul. Szwedzka 2, 33-300 Nowy Sącz, tel.: +48 18 4442422, it.nowy-sacz@msit.malopolska.pl, www.cit.com.pl
NOVY TARG: Rynek 1, 34-400 Nowy Targ, tel.: +48 18 2630386, it.nowy-targ@msit.malopolska.pl, www.it.nowyarg.pl
OLKUSZ: ul. Floriańska 8, 32-300 Olkusz, tel.: +48 32 2109251, +48 32 6421926, it.olkusz@msit.malopolska.pl, www.umig.olkusz.pl
OSWIĘCIM: ul. Leszczyńskiej 12, 32-600 Oswiecim, tel.: +48 33 8430091, it.oswiecim@msit.malopolska.pl, www.it.oswiecim.pl
PORONIN: ul. Józefa Pfuśdskiego 2, 34-620 Poronin, tel.: +48 18 2074298, it.poronin@msit.malopolska.pl, www.poronin.pl
RABKA-ZDRÓJ: ul. Pałkowa 2, 34-700 Rabka-Zdrój, tel.: +48 18 2691563, it.rabka-zdroj@msit.malopolska.pl, www.rabka.pl
SĘKOWA: Stary 19, 38-307 Sękowa, tel.: +48 18 3518770, it.sekowa@msit.malopolska.pl, www.sekowa.pl
SUCHA BESKIDZKA: ul. Zamkowa 1, 34-200 Sucha Beskidzka, tel.: +48 33 8742605, it.sucha-beskidzka@msit.malopolska.pl, www.it.sucha-beskidzka.pl
TARNÓW: Rynek 7, 33-100 Tarnów, tel.: +48 14 6889090, it.tarnow@msit.malopolska.pl, www.visit.tarnow.pl
TRZEBNIA: ul. Kościuski 74, 32-640 Trzebnia, tel.: +48 32 6121497, it.trzebnia@msit.malopolska.pl, www.trzebnia.pl
TUCHÓW: ul. Chopina 10, 33-170 Tuchów, tel.: +48 14 6626436, it.tuchow@msit.malopolska.pl, www.tuchow.pl
WADOWICE: ul. Kościelna 4, 34-100 Wadowice, tel.: +48 33 8732365, it.wadowice@msit.malopolska.pl, www.it.wadowice.pl
WIŚNIOWA: ul. Wiśniowa 301, 32-412 Wiśniowa, tel.: +48 12 2714493, it.wisniowa@msit.malopolska.pl, www.ug.wisniowa.pl
WIŃDÓW: Wińdów 239A, 34-512 Wińdów, tel.: +48 18 2071988, it.window@msit.malopolska.pl, www.koscielisko.com.pl
ZAKOPANE: ul. Kościeliska 7, 34-500 Zakopane, tel.: +48 18 2012004, it.zakopane@msit.malopolska.pl, www.zakopane.eu

Kis-Lengyelország

Az I. Világháború Keleti Frontjának Útvonala

I. FEJEZET. KIS-LENGYEL ORSZÁG A MONARCHIA KORÁBAN	4
II. FEJEZET. A NAGY HÁBORÚ KORA	14
III. FEJEZET. AZ I. VILÁGHÁBORÚ KELETI FRONTJÁNAK ÚTVONALA KIS-LENGYELORSZÁGBAN	24
Krakkó és környéke	26
Limanowa és Újszandec környéke	44
Gorlice és környéke	56
Tarnów és környéke	68
IV. FEJEZET. GYAKORLATI INFORMÁCIÓK	80
Utazás, pénznem, konzulátusok	82
Helyszín- és műemlékmutató	83
Helységnévmutató	84
TEMATIKUS OLDALAK	
Kis-Lengyelország függetlenné válása	oldal 16
A légielő az I. világháborúban	oldal 16
A háború a katonák szemével	oldal 48
Katonai temetők	oldal 48

Az útikönyv kiadója köszönetét fejezi ki a fényképek közzétételéért az alábbi intézményeknek és magánszemélyeknek:

Krakkói Nemzeti Levéltár, Krakkó Város Történeti Múzeuma, Lengyel Repülési Múzeum (Krakkó), Újszandeci Területi Múzeum, Tarnóvi Területi Múzeum, a LTOT Gorlicei Múzeuma, Tátrai Múzeum, Piotr Jasion, Tarnóvi Állami Szakfőiskola, Tarnóvi Járási Hivatal, Sękowa Nagyközség Önkormányzata, Krakkó Város Önkormányzata

Az I. világháború keleti frontjának útvonala a kis-lengyelországi Avajdaságban olyan helyszínekre vezet el az érdeklődőt, amelyek 1914–1915-ben az osztrák-magyar és a német hadsereg oroszokkal folytatott küzdelmének legfontosabb színterei voltak. Az útvonalon végighaladva a Nagy Háború emlékhelyeit: Krakkó erőd bástyáit, múzeumokat és a kor kiváló művészei által tervezett katonai temetőket tekinthetjük meg, valamint az Oleandry utcát, ahonnan elindult az I. Lengyel Pótszázad. Az útvonalon a korabeli katonai létesítmények – a kaszárnyák, vezérkari szállások vagy hadikórházak is megtalálhatók. Néhol még a lövészárkok és más tábori erődítmények nyomai is fennmaradtak. Ezekre azonban nem is olyan könnyű rábukkanni – a keleti front magyar haditudósítója Molnár Ferenc már egy évvel később nehezen talált rájuk...

A Nagy Háború kitörése óta egy egész évszázad telt el, emlékezetét pedig elhomályosították a következő világháború borzalmai. Az I. világháború keleti frontjának útvonala azért jött létre, hogy ne merüljenek feledésbe a mai világunk keletkezésére kiható események.

Az útikalauzban bemutatjuk az útvonal egyes állomásait – a csatamezőket, épületeket és egyéb emlékhelyeket –, valamint a Monarchiához tartozó Kis-Lengyelország „békebeli” politikai és társadalmi helyzetét, és végigtekintünk a keleti fronton 1914–1915-ben zajló ütközetek történetén. A szöveget az I. világháború fontos kérdéseinek szentelt tematikus oldalak, valamint az útvonal közelében található idegenforgalmi látványokkal kapcsolatos információk egészítik ki.

1

KIS-LENGYELORSZÁG A MONARCHIA KORÁBAN

Kraków. Ul. Sławkowska.
Hotel SASKI

Kraków, ul. Sławkowska - Hotel Saski (1914); LRM gyűjt.

KIS-LENGYELORSZÁG A NAGY VILÁGÉGÉS KÜSZÖBÉN

– nagypolitika és mindennapi élet

Ha rátekintünk Európa 1914-es politikai térképére – például arra, amelyet a neves berlini kiadó, a Pharus Verlag G.m.b.H. jelentetett meg –, központi részén a ma létező több mint egy tucat független ország helyén néhány óriási birodalmat láthatunk csupán. Lengyelországot is hiába keressünk a térképen, három nagy monarchia osztottogt ugyanis a területén.

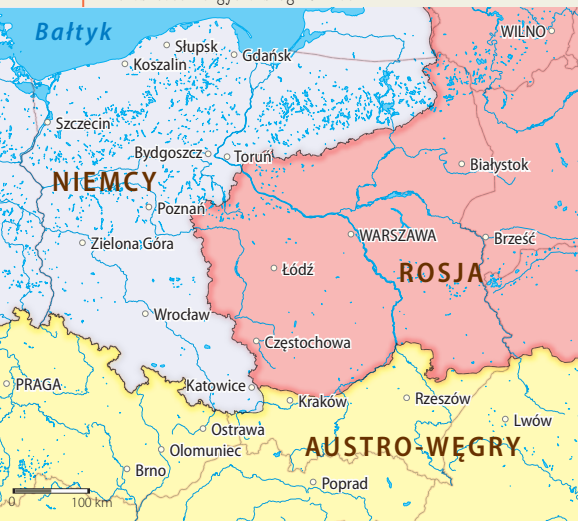
HÁROM NAGYHATALOM

Lengyelország nagyobbik része, így Varsó is a roppant méretű Orosz Birodalomhoz tartozott, amelyet II. Miklós cár tartott hatalmában. Az 1863-64-es nemesi felkelés bukása után a Lengyel Királyság autonómiájának még a maradvékát is megszüntette a cári hatalom, hamarosan pedig teljesen eltörölte a föld színéről ezt az 1815-ben,

a bécsi kongresszuson létrejött furcsa államot. A lengyel nemzeti élet minden megnyilvánulását brutálisan büntették az orosz hatóságok, és az egész országot oroszosításnak vetették alá. A lengyelek semmiféle befolyással nem voltak a hatalomra. A világháború kirobbanásának évében az Orosz Birodalom már sok éve Franciaország és Nagy-Britannia szövetségese volt, vagyis szembenállt a Lengyelország többi részét birtokló másik két állammal.

A barikád túlsó oldalán álltak az ún. központi hatalmak, azaz az Osztrák-Magyar Monarchia és a Német Birodalom. Lengyelország déli része a császári Ausztria kezében volt. Ezt a kiterjedt országot, amelyet már több mint ötven éve az agg Ferenc József uralt, egy seereg, egymástól egészen eltérő tartomány alkotott, ahol különböző nemzetek és etnikai csoportok éltek. Az egyik ilyen nép a lengyel volt. A Habsburgok államán belül helyezkedett el a Visztula vonalától délre egész Kis-Lengyelország, valamint a folyótól északra fekvő vidékek Krakkó környéki

A felosztott Lengyelország 1914-ben

KIS-LENGYEL ORSZÁG A MONARCHIA KORÁBAN

A Lembergi Országos Parlament épülete, Wikimedia Commons

része. Kis-Lengyelország legnagyobb városát, Krakkót 1846-ban csatolták Ausztriához. Kezdetben vidéki határváros volt csupán (Galícia, vagyis a Monarchia irányítása alá került lengyel területek fővárosa Lemberg, a mai Lviv lett), idővel azonban a birodalom legnagyobb erődje vált belőle.

A GALÍCIAI AUTONÓMIA

A mai kis-lengyelországi vajdaság területén eképpen két ellenséges állam határa húzódott. Bár mind Galícia, mind az egykori Kongresszusi Királyság déli része szegény és elmaradott volt, az Oroszországhoz tartozó részek alattvalói szinte szó szerint a cári csizma talpa alatt nyögtek, Galiciában azonban más lengyel területekhez képest hallatlan szabadság uralkodott.

Az Osztrák-Magyar Monarchia 1867-től alkotmányos monarchia és dualista állam

volt, két tagországot a monarcha személye és alig néhány más intézmény, így a közös hadsereg kötötte egymáshoz. Galícia Ausztria provinciája volt, és meglehetősen autonómiával rendelkezett, amelyet 1873-ban kapott meg véglegesen. Saját országgyűlése volt, és önkormányzati rendszere is fejlettnak bizonyult. Az egész országban számos állampolgári szabadság volt érvényben, a lengyelek pedig nemcsak az autonóm Galiciában, hanem a Monarchia központi hivatalaiban is a legmagasabb tisztségeket viselhették: a XIX. század közepétől az I. világháború kitöréséig hárman is voltak osztrák miniszterelnökök. Galiciában – az Oroszországhoz és Poroszországhoz tartozó lengyel földekkel ellentétben – a lengyel nyelvet a nagy világegést megelőző időszakban nemcsak hogy nem üldözték, hanem

hivatalos nyelvként használták! A lengyel nyelvű oktatás minden szinten működött, Krakkóban és Lembergben lengyel egyetemek is voltak. Virágzott a lengyel kulturális és politikai élet, és számos politikai aktivista menekült Galiciába az orosz területekről, elég csak Józef Piłsudskira vagy Roman Dmowskóra gondolnunk.

Az autonóm Galícia így a lengyel szabadság igazi menedékvára lett. Bár szegénység sújtotta és ezek tántorogtak ki külföldre, bár az ipar fejlődése lassan történt, a kormány beruházásai pedig – a katonaiakat leszámítva – az egész tartományt elkerülték, mégis ez a régió kiválasztotta ki a későbbi független Lengyel Köztársaság tapasztalt politikai elitjét, és vált a függetlenségi törekvések központjává, „lengyel Piemonttá”.

KIS-LENGYELORSZÁG LAKÓI

A tartomány keleti és nyugati fele közötti határt hagyományosan a San folyó alkotta. A nyugati részt túlnyomó többségben lengyelek laktak – az 1910-es felmérés szerint az itteni lakosság 96%-a lengyel anyanyelvűnek vallotta magát, míg az egész tartomány lengyel lakosainak száma alig haladta meg a 60%-ot. Nyugat-Galiciában a zsidók nem jelentettek olyan nagyszámú kisebbséget, mint keleten, és legnagyobb arányban a városokban laktak, Krakkó polgárainak például 30%-át alkották, Dąbrowa Tarnowska lakosságának pedig több mint a felét tették ki. Vidékén ennél sokkal kevesebben éltek. A térség délkeleti, kárpáti határterületeit a lemkok lakták. Ez a ruszin eredetű hegyvidéki népcsoport az Alacsony- és a Szandeci-Beszkidéktől egészen Szczawnica-Zdró jig húzóódó területet népesítette be; a lemkok olykor ukránnak, a gyakran azonban csak „litenieknek” vallották magukat. A lengyelektől nyelvük és sajátos kultúrájuk mellett vallásukban is különböztek

– erre felé a görögkatolikus egyház tagjai voltak többségben, a XIX. század végétől azonban az ortodox befolyás is megfigyelhető. Az államhatár túlsóoldán, vagyis Kis-Lengyelország északi részén, amely az Orosz Birodalomhoz tartozott, szinte kizárólag római katolikus vallású lengyelek laktak, a városokat leszámítva, ahol jelentős volt a zsidóság aránya.

A POLITIKAI ÉLET GALÍCIÁBAN

Közeledett azonban a pillanat, amelyet a szabadságrért küzdő lengyelek nemzedékei vártak. Szembefordultak egymással a lengyeleket elnyomó országok, amelyek eddig szolidáris módon folytattak el mindenfajta lengyel függetlenségi törekvést. A lengyeleknek el kellett kötelezniük magukat valamelyik fél mellett a közeledni látszó konfliktus idejére – egyelőre ugyanis teljesen elképzelhetetlen volt mindhárom nagyhatalom bukása, ami négy év múlva, 1918-ban bekövetkezett.

Az alkotmányos szabadságoknak köszönhetően Galiciában a XIX. század óta virágzott a politikai élet. Korábban majdhogynem háborítatlan színterén nagy port kavart fel az addig teljesen ismeretlen tömegpártok megjelenése. A nem túl demokratikus választási eljárásnak köszönhetően továbbra is folytatták tevékenységüket a régi konzervatív, demokrata és liberális frakciók. A XX. század elején azonban végleg átadták helyüket az új csoportosulásoknak.

Galiciában 1895-től működött a Néppárt (Stronnictwo Ludowe, 1903-tól Lengyel Néppárt – Polskie Stronnictwo Ludowe, PSL). Kiemelkedő képviselője volt Wincenty Witos. Kevésbé jelentős befolyással bírt a szocialista mozgalom, amely elsősorban a városi lakosság körében terjedt, és 1897-től a Galíciai és Tescheni-Sziléziai Lengyel Szociáldemokrata Párt (Polska Partia Socjaldemokratyczna Galicji i Śląska Cieszyńskiego,

I. Ferenc József császár - LRM gyűjt.

PPSD) égisze aladt működött. A háborút megelőző években a párt kiváló aktivistája volt Ignacy Daszyński. Utolsóként a nemzeti – nacionalista – mozgalom kristályosodott ki. Elsősorban Kelet-Galiciában, főleg Lembergben szerezte a legnagyobb befolyást, ahol Roman Dmowski és Stanisław Grabski is tevékenykedett. Itt jött létre 1904-ben a Demokratikus-Nemzeti Párt (Stronnictwo Demokratyczno-Narodowe). A többi párttal ellentétben ez a politikai erő, bár az Osztrák-Magyar Monarchia területén működött, egyre inkább az Orosz Birodalom mellett állt ki, mert véleménye szerint ez az ország óvhatta volna meg a lengyeliséget a mindent elözönlő germán kultúrától. A Monarchia legnagyobb hívei a Stańczykoknak is nevezett krakkói konzervatívisták voltak, akik az ún. trializmus tervét támogatták, vagyis osztrák-magyar-lengyel monarchiát kívántak

volna létrehozni az orosz uralom alatt álló lengyel területek bekapcsolásával.

A békeidő utolsó éveiben még egy politikai erő jelent meg Galícia területén: a függetlenségi mozgalom, amely elsősorban a Kongresszusi Királyságból emigrált Józef Piłsudski személyéhez kötődött. Piłsudski javaslata az volt, hogy a készülő háborúban a lengyeliség az Osztrák-Magyar Monarchiával kössön szövetséget, ám kizárólag Oroszország ellen kötött konjunkturális szövetségre gondolt.

Piłsudski elsődleges célja nem az autonóm Galícia határainak kitágítása volt, hanem Lengyelország függetlensége, ezért lengyel haderő létrehozásán kezdett munkálkodni. Így alakult meg 1911-ben, Krakkóban a Strzelec (Lövész) elnevezésű legális paramilitáris szervezet, amely azonban az egy évvel korábban létrehozott és a galíciai

HÁSEK KRAKKÓI FOGSÁGBAN

1903. július 28.-án a Távíróhoz címzett krakkói házbán (a Kanonicza és a Podzamcze utca sarkán) működő zárkába került a húszéves Jaroslav Hašek, aki a prágai kereskedelmi akadémián tett érettségije után az ottani Slavia bank munkatársa volt. A Švejk, egy derék katona kalandjai a világháborúban későbbi szerzőjét csavargás és Oroszországba történő illegális határátlépési kísérlet vádjával helyezték fogságba. Miután az őrizetbe vett magához tért az elfogyasztott nagy mennyiségű alkohol hatása alól, kijelentette, hogy kizárólag azzal a céllal vándorolt észak felé, hogy több ismeretet szerezzen az ott látható ősi sírhalmokról. Hašek háromhavi fogságának emlékét őrzik a Sétáló határátkelés és a Csavargók közt című elbeszélései.

Fényképezkedés a krakkói Błonián az I. világháború előtt, Krakkói Nemzeti Levéltár 29/635/934/07, 133

függetlenségi aktivistákat egyesítő titkos Aktív Harci Szövetség irányítása alatt állott. Idővel más pártok is lövészegyleteket hoztak létre. 1912 végén odáig fajult a helyzet, hogy Bécsben megalakult a Szövetkezett Függetlenségi Pártok Ideiglenes Bizottsága, azzal a céllal, hogy politikailag támogassa a függetlenségi mozgalom tagjainak hadügyi és pénzügyi törekvéseit. A bizottság tagjai között az oroszországi területeken működő Lengyel Szocialista Párt tagjai mellett a PPSD és a PSL tagjai, sőt, még nacionalista aktivisták is helyet foglaltak.

GALÍCIA KULTURÁLIS ÉLETE

Galícia azonban nemcsak a nagypolitikának élt. A városokban virágzott a kulturális élet, Krakkó és Lemberg pedig a lengyel művelődés két legfontosabb központjává vált. A világegést megelőző évekre esett a szecesszió és az Ifjú Lengyelország mozgalom kora. A „kivonulás”, a szecesszió a XIX. század végén a realizmussal szembe forduló irodalmi irányzatként indult, majd más művészeti ágakat is hatása alá vont. Visszatért

a nagy lengyel romantikus művek népszerűsége, a fiatal szerzők pedig Arthur Schopenhauer és Friedrich Nietzsche munkáiból merítettek ihletet. „Bohém” életformájuk megbotránkoztatta a konzervatív polgárokat – így a krakkóiakat is –, irodalmi műveik azonban egyszer és mindenkorra a lengyel művelődés részeivé váltak.

Az Ifjú Lengyelország mozgalom köréből kerültek ki olyan ismert költők, mint a Galiciában tevékenykedő Jan Kasproicz vagy Kazimierz Przerwa-Tetmajer. Itt keletkeztek az új művészeti áramlatok nyomán Mieczysław Karłowicz és Karol Szymanowski zeneművei is. Hamarosan a színházat is forradalmasították Stanisław Wyspiański különleges stílusú drámái, így a híres *Menyegző* is.

A legfontosabb színházi bemutatók tömegeket vonzottak az impozáns Juliusz Słowacki Városi Színházba. A XIX. század 90-es éveiben a Szentlélek téren (pl. *Świętego Ducha*) emelt óriási épület nem csupán a város gazdaságáról tesz tanúságot, hanem egyben a kor egyik kiemelkedő műemléke is. A krakkóiak azonban nemcsak a Słowacki Színházba jártak.

Ki tudja, nem vonzottak-e nagyobb közönséget a népszerű vaudeville-műsorok, mint például a Külvárosi királynő címet viselő híres darab, amely 1898-as bemutatója után még évekig műsoron volt. Először egy városi park csöpp színházában játszották, később a Krowoderska utcai, nagyobb Népszínházban.

A XX. század elején Krakóban is megjelent és virágzásnak indult a szecessziós művészet, amely egyre több hívet szerzett magának, és kiszorította a korábban divó eklektikus historizmust. Az új irányzat legfontosabb képviselője Stanisław Wyspiański volt. Ez a rendkívül sokoldalú művész festő, iparművész és építész is volt, színházi díszleteket ugyanúgy tervezett, mint üvegablakokat vagy templombelsoket. Kis-Lengyelország

St. Witkiewicz: A zakopanei városháza, 1899, Tátrai Múzeum gyűjt.

legfontosabb városában működött a külföldön is ismert lengyel szecessziós művészek egyike, Józef Mehoffer is – a svájci Fribourg székesegyházának üvegablakai is az ő tehetségét dicsérik.

Ebben az időszakban készültek Stanisław Witkiewicz nagyszerű építészeti és

iparművészeti alkotásai is. Witkiewicz a Tatra környékének lakói, a gurálok művészetének felhasználásával hozta létre az ún. zakopanei stílust, de álma a lengyel nemzeti építészeti stílus megteremtése volt. Épületei nem csupán Zakopánban, hanem sok más helyen, például Nałęczówban vagy Wistában is láthatók.

Nem Witkiewicz volt az egyetlen művész, aki ebben az időben Zakopánban tevékenykedett. Ez az aprócska tátraaljai helység a XX. század elején a lengyel kultúra egyik legfontosabb központjává vált! A festőket, költőket, színészeket és írókat a fantasztikus tátrai táj vonzotta ide, amelynek zord szépsége ideális módon illett az Ifjú Lengyelország művészeti elképzeléséhez.

S. Wyspiański: *Anyaság*, Wikimedia Commons

Witkiewicz remekbeszabott tátrai elbeszélései, Franciszek Nowicki és Kazimierz Przerwa-Tetmajer költeményei vagy Leon Wyczółkowski lélegzetelállító tájképei kiváló példát nyújthatnak erre. A művészeket azonban nemcsak a havasok, hanem a gurál népi kultúra „tisztá forrása” is érdekelte. A gurálokban a lengylség archetipusát látták, a Tátraaljára pedig az ősi népművészet utolsó mentsváraként tekintettek.

A konzervatív és méltóságteljes városi polgárok életében a „szent művészetnél” nem kisebb szerepet játszott egy jóval kevésbé komoly, ám nem feltétlenül

alacsonyabbrendű műfaj. A ma Michalik Barlangjaként (Jama Michalika) ismert híres krakkói kávéház és cukrászda rendszeresen mutatott be kabaréműsorokat, amelyeknek az egész krakkói művészvilág hódolt. A Floriańska utcai „Barlangot” 1895-ben nyitotta meg a Lembergől áttelepült Jan Apolinary Michalik. A kezdetben Lembergi Cukrászda (Cukiernia Lwowska) nevet viselő kávéház hamarosan az írrok, színészek, festők és más művészek kedvelt találkozóhelyévé vált. Sőt, ablaktalan helyiségeiről kapta a „Barlang” nevet. Az éhenkórász művészek pedig fizetség fejében gyakran

a falakat díszítették rajzaikkal, vagy helyben improvizált szatirikus verseket írtak rájuk. Itt születtek az Ifjú Lengyelország eszméi, itt múltatta az idót az új művészeti áramlat legfőbb ideológusa, Stanisław Przybyszewski, de gyakran voltak a kávéház vendégei a költők: Lucjan Rydel és Kazimierz Przerwa-Tetmajer, valamint a festők: Stanisław Wyspiański, Włodzimierz Tetmajer, Józef Mehoffer, Leon Wyczółkowski és Jacek Malczewski is.

Nem sokkal később kezdte meg itt működését a Zöld Léggömb (Zielony Balonik) kabarészínház. Gúnyos versikéi és dalai nemcsak

a krakkói nyárspolgárok maradiságát figurázták ki, hanem az „ifjú lengyel” irodalom dagályosságát és az alkotókról mint a „szent művészet” papjairól formált neoromantikus elképzeléseit is. A kávéházban politikai szatírákat is rendeztek, amelyek elsősorban a galíciai politikusokat vették tollhegyre. Számos szatíra szövegét – komoly foglalkozása ellenére – Tadeusz Boy-Żeleński írta, aki eredetileg orvos volt. Első ízben 1913-ban, Lembergben összegyűjtött és kiadott „Szavacskaival” (Słówka) óriási botrányt kavart.

A Zöld Léggömb kabaré közben annyira népszerű lett, hogy a kávéházat új teremmel bővítették, amelyet Karol Frycz és Franciszek Mączyński tervezett szecessziós stílusban. Gyönyörű berendezése ma is megcsodálható. Sajnos nem maradt fenn krakkói „bohémek” körében szintén rendkívül népszerű másik kávéház, a Słowacki Színházzal szemben működő Paon. Itt is szívesen elüldögéltek a híres „ifjú lengyel” művészek, és külön erre a célra kifüggesztett vásznanakon hagytak az utókorra szatirikus rajzokat vagy élcelődő verseket.

VÁLTOZÁSOK KORA

Egy hónappal az 1914. június 28.-án elkövetett szarajevói merénylet után minden megváltozott, és a békeidők világa új rendnek adott helyet. Kis-Lengyelország kitörő

örömmel fogadta a háborút; főleg Nyugat-Galícia lakói hittek abban, hogy Lengyelország új felosztását harcolhatják ki. A hazafias lelkeletről azok a beszámolók is tanúskodnak, amelyek leírják, milyen boldogan búcsúztatták a lengyelek a pályaudvarokon a hadba vonuló katonákat: nemcsak osztrák, hanem lengyel lobogókkal, a lengyel himnusz hangjai mellett. Mindenki azt remélte, hogy a háború gyors győzelemre vezet; kevesen gondolták volna, hogy több mint négy éves küzdelem vár a világra...

A MONARCHIA HADÜZENETE

Gróf Berchtold Lipót, az Osztrák-Magyar Monarchia császári és királyi külügyminisztere Nikola Pašičhoz, a Szerb Királyság miniszterelnökéhez és külügyminiszteréhez:

Bécs, 1914. július 28.

A Szerb Királyság Kormánya nem válaszolt kielégítő módon 1914. július 23.-ai jegyzékünkre, amelyet az osztrák-magyar miniszter mutatott be Belgrádban. A Császári és Királyi Kormány arra kényszerült, hogy maga védje meg érdekeit, és így fegyveres erőből kell folytatnia. A fentiekből következik, hogy mostantól Ausztria és Magyarország hadban áll Szerbiával.

– Berchtold gróf

A Michalik Barlangja kávéház, fotó: M. Zaręba

2

A NAGY HÁBORÚ KORA

AZ I. VILÁGHÁBORÚ KIS-LENGYELORSZÁGBAN

– vér és dicsőség

Ferenc Ferdinánd trónörökös és felesége halálhíre délután 3 óra után érkezett az itteni Cs. és Kir. Távirati és Levelező Irodába. Az iroda azonnal továbbküldte minden napilap szerkesztőségének – írta a krakkói „Czas” (Idő) című újság, amikor eljutott hozzá az 1914. június 28.-ai szarajevói merénylet híre. A következő napok lázas, kapkodó hangulata ellenére a helyzet nem volt egyértelmű: az emberek úgy vélték, hogy a sokadik helyi konfliktus van

kirobbanóban. A haditervek készítői azonban már régtől fogva más forgatókönyvet írtak...

AZ I. VILÁGHÁBORÚ KEZDETE

Az osztrák kormány 1914. július 28.-án üzent hadat Szerbiának, amivel a nemzetközi diplomáciai szerződésekkel kötött országok lényegében egész sorát vontamaga után. Másnap Oroszország mozgósítást rendelt

el, mire Németország ultimátumot adott a cári birodalomnak, amelyben a mozgósítási parancs visszavonását követelte. Az ultimátumot a cár elutasította, így 1914. augusztus 1.-jén Németország hadat üzent Oroszországnak. Berlin már augusztus 2.-án felszólította a semleges Belgiumot arra, hogy engedélyezze a német hadak átvonulását, ám az engedélyt nem kapta meg. Másnap hadat üzent Franciaországnak, augusztus

KÉT LÖVÉST ADTAM LE...

Gavrilo Princip elfogása (1914),
Wikimedia Commons

A második közeledő automobilban felismertem a főherceget [Habsburg Ferenc Ferdinándot]. Ám amikor észrevettem, hogy egy hölgy is ül mellette [Hohenberg Zsófia], egy pillanatra habozni kezdtem, hogy lőjek-e. Ebben a pillanatban különös érzés kerített hatalmába, és a járdáról a trónörökösre céloztam. Ez annál is könnyebb volt, mivel az automobil lassított a kanyarban... Azt hiszem, két lövést adtam le, de talán többet is, mert nagyon izgatott voltam - valott a gyilkosság után nem egészen egy órával Gavrilo Princip szerb merénylő, aki valójában hétszer lőtt az osztrák-magyar trónörökösre. Kortársaihoz hasonlóan valószínűleg álmában sem gondolta volna, hogy tette az első világháború kirobbanásához vezet.

A NAGY HÁBORÚ KORA

II. Vilmos császár meg akarja enni a világot - francia karikatúra (1915),
Wikimedia Commons

A KIS-LENGYELORSZÁGI HADMŰVELETEK

A XIX–XX. század fordulóján a Monarchia vezérkara úgy vélte, hogy Galiciából indítható meg egy esetleges Oroszország elleni támadás. Mások pufferterületnek tartották ezt a tartományt, amelyet az orosz előrenyomulás elsőként támadna meg. Erre vezettek ugyanis a legkedvezőbb hadművelési tengelyek a Lengyel Királyságból és a keletebbre fekvő területekről Galicián és a Kárpátok hágóin át a Habsburg-monarchia belsejébe. A haditerveket számtalanszor felülvizsgálták, majd arra a döntésre jutottak, hogy a Monarchia Oroszország elleni védelmét két első osztályú erődítmény fogja ellátni: a Bécs felé vezető utat elzáró és a Morva-kaput védő krakkói erődítményrendszer, valamint a Magyarország kapujában álló Przemysl erőd.

A délnyugati orosz front hadvezérének fő feladata 1914-ben, a hadműveletek megkezdése idején az volt, hogy forgósúlyerejű támadást indítson, amelynek célja a császári és királyi hadsereg kettős átkarolása volt. A cári erők a 4. hadsereggel a Visztulától, a 8. hadsereggel pedig a Dnyesztertől vágták el az osztrák-magyar csapatokat, és Kelet-Galiciába kívánták beszorítani ellenségüket, hogy ott megadják neki a kegyelemdőfést. Hamarosan orosz kézbe került Kelet-Galicia jelentős része, a 3. császári és királyi hadsereg sikertelen műveletei pedig megpecsételték Lemberg sorsát. Przemysl erődöt, az osztrák főhadiszállást bekerítették az orosz csapatok.

1914 novemberében a galíciai fronton a legnagyobb orosz siker hónapja volt. Az orosz front ekkor két Krakkó környéki kisvárosig, Wolbromig és Słomniukiig terjedt ki, majd Brzeskótól és Újszandectől a Kárpátok felé haladt, ahol csak néhány pont állt ellen a cári haderőnek. November 11.-e körül, az új osztrák-német elfoglalva megkezdése előtt az orosz seregek eljutottak legnyugatibb

4.-én pedig átlépte a belga határt, mire Anglia hadat üzent Németországnak. 1914. augusztus 6.-án az Osztrák-Magyar Monarchia hadba lépett Oroszországgal...

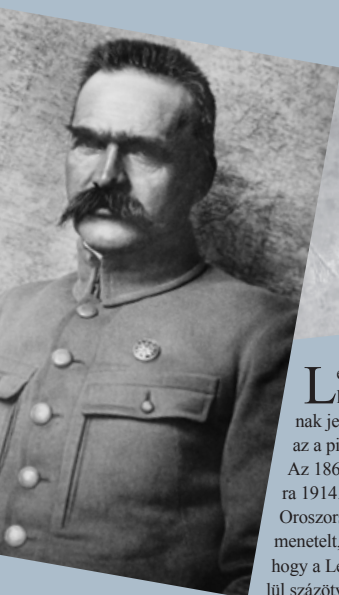
Néhány röpké hónap leforgása alatt egész Európa lángra lobbant. Flandriától Szerbiáig, a Balti-tengertől a Dardanelláig folyt a küzdelem földön, vizen és levegőben. Mindkét nagy európai front – a Franciaország és Belgium területén húzódó nyugati, valamint a Balti-tenger partjától a Kárpátokig elnyúló keleti – rettenetes hadszíntérré változott. Soha nem látott méreteket öltött a küzdelem: a keleti front hossza körülbelül 1770 km volt, a Kaukázust nem is számítva, a nyugati front pedig Franciaországban 643 kilométer hosszan terült el.

Az I. világháború kitörését megelőző időszak túlfűtött politikai hangulatban telt Galiciában. Az egyik eszmei áramlat, amely egyre több hívet szerzett magának, a függetlenségi mozgalom volt. Vezetője, Józef Piłsudski 1867-ben született Litvániában, Vilna – a mai Vilnius – közelében. Már harkovi diákévei alatt bekapcsolódott az orosz forradalmi mozgalomba. A cár elleni merényletkísérletben való állítólagos részvételéért öt éves szibériai száműzésre ítélték. Visszatérése után a szocialista mozgalomhoz csatlakozott, nézeti azonban gyors fejlődésen mentek keresztül, és a szocialista eszmékre csak a lengyel függetlenség megszerzésének eszközeként kezdtek tekinteni. Ahogy maga mondta, a szocializmus vonatáról a függetlenség állomásán szállt le. Az Orosz Birodalom területén újabb börtön fenyegette, ezért Galiciába költözött, és további tevékenységét elsősorban Krakkóból kiindulva végezte.

Az I. Lengyel Pótszázad jelvénye, S. Kwieciński rajza

A VILNAI SZOCIALISTA

Józef Piłsudski 1914. augusztus 3.-ai szónoklata az I. Lengyel Pótszázad néven egyesített Lövészszövetségek és Lövészosztagok soraihoz:

Mostantól nincsenek sem Lövészek, sem Osztagok. Ti, itt egybegyűltek mind lengyel katonák vagytok. [...] Az a hallatlan megtiszteltetés ért benneteket, hogy elsőként vonultok be a Királyságba, Ti alkotjátok az első hadoszlopot, amely átlépi az oroszok által elfoglalt területek határát, és a haza felszabadításáért fog küzdeni.

Józef Piłsudski államfő (1930), Wikimedia Commons

Lengyelország függetlenségéhez vezető útjának jellepes kezdete lehet

AZ I. PÓTSZÁZAD

az a pillanat, amikor Krakkóból kivonult a Lövészszövetség I. Pótszázada. Az 1863-as felkelés óta ez volt az első lengyel katonai alakulat. A kivonulásra 1914. augusztus 6.-án került sor, azon a napon, amikor Ausztria hadat üzent Oroszországnak. A krakkói Oleandry utcából a század a közeli Michalowicébe menetelt, amely ekkor orosz határváros volt, onnan vonult tovább Kielce felé, hogy a Lengyel Királyság területén oroszellenes felkelést szítson. A körülbelül százötven lövészegyleti tag felszerelését elavult osztrák karabélyok alkották.

A lövésosztágok kiképzése (1912), LRM gyűjt.

Lövészek az Oleandry színháznál frontra vonulás előtt (1914. VIII.), LRM gyűjt.

Józef Piłsudski kiáltványa a lengyel nemzethez

NEMZETI KORMÁNY

Útott a döntő óra! Lengyelország nem rabszolga többé. Maga kívánt dönteni sorsáról, maga akarja építeni jövőjét, és az események mérlegére tette fegyveres erejét. A lengyel hadsereg osztagai elérték a LENGYEL KIRÁLYSÁG területét, és valódi, igaz, egyetlen gazdája – a LENGYEL NÉP rendelkezésére bocsátják, amely saját kiomló vérével tette termékeny és gazdaggá ezt a földet. A Nemzeti Kormány Legfelső Hatalmának nevében foglalják el a Királyságot. Szétezzünk az egész Nemzet bilincseit, egyes rétegei számára pedig biztosítjuk a normális fejlődés kereteit.

A mai nappal AZ EGÉSZ NEMZET egy tábort kell hogy alakítson, amelynek a NEMZETI KORMÁNY a feje. Ezen a táboron kívül csak az árulók maradnak, akikkel szemben nem mindig leszünk könyörületesek.

A Lengyel Hadsereg Főparancsnoka
Józef Piłsudski

A századot hamarosan maga Piłsudski is követte a következő osztagok élén. Tervei megvalósíthatatlanok voltak, amire hamarosan az osztrák hadvezetőség is rájött és felszólította Piłsudskit, hogy oszlassa fel a lövésosztagokat, és csatlakoztassa tagjait az osztrák-magyar hadsereghez. Ezt végül a galíciai politikai

pártok akadályozták meg. Bécsi befolyásuknak köszönhetően már 1914. augusztus 16.-án megalkulhattak a Lengyel Légiók, amelyek a Monarchia oldalán harcoltak Oroszország ellen. Piłsudski kijelentette, hogy csatlakozik hozzájuk lövészeivel, és aláveti magát a galíciai Nemzeti Főbizottságnak.

1914 nyarán a tervezett két légió, a Keleti és a Nyugati helyett csak az utóbbi alakult meg. A Nyugati Légió folyamatosan növekvő hadereje hamarosan már ezredet alkotott, amelynek élére József Piłsudski állt. Ebbe az alakulatba is újabb és újabb önkéntesek jelentkeztek, így 1914 december közepén Piłsudski létrehozta a Lengyel Légiók I. dandárát.

Közben az 1914 szeptemberében megalakult új légiós ezredeket – a másodikikat és a harmadikat – az osztrák

A LENGYEL LÉGIÓK FEJLŐDÉSE

A Lengyel Légiók toborzása (1920), LRM gyűjt.

parancsnokság átküldte a Keleti-Kárpátok területére, ahol ősszel és télen rendkívül kemény küzdelem folytak. 1915 májusában ezekből az ezredekéből jött létre a kárpáti dandárnak is nevezett II. dandár. Ugyanebben az időszakban keletkezett a III. dandár is a IV. és VI. gyalogosrezd összevonásából.

A három dandár csak 1915 októberében találkozott egymással, amikor a volhiniai frontra vezényelték őket. Összlétszámuk ekkor kb. 16,5 ezer volt. 1916 közepén a dandárok hivatalosan is az osztrák-magyar seregek mellett harcoló Lengyel Segédhadtest részévé váltak, később pedig Lengyel Fegyveres Erő néven Németországgal együtt álltak ki.

Lengyel légiós (1914), LRM gyűjt.

1917 júliusában kitört az ún. esküválság – az I. és III. dandár katonái nem akartak felesküdni a német császárra. A légiósok egy részét internálták, Piłsudskit a magdeburgi börtönbe vetették, a Galiciából érkezett többi katonát pedig az osztrák-magyar hadseregbe sorozták be. A II. dandár tagjainak jó része felesküdt ugyan, ám amikor 1918 februárjában a központi államok a breszt-litovszki tárgyalások értelmében Chełm környékét a születőben lévő Ukrajnának ítélték, a dandár tagjai Baranica mellett szembefordultak az osztrák haderőkkel, és a frontot átörve elindultak, hogy csatlakozzanak az oroszországi lengyel alakulatokhoz. A lengyel légiók hőstörténete csúfos véget ért, amit a II. Köztársaság hatalmi eliteje igyekezett eltosolni – igaz, az elitréteg nagy része maga is légiós múlttal rendelkezett.

AZ ESKÜVÁLSÁG ÉS A HŐSTÖRTÉNET VÉGE

A LENGYEL LÉGIÓK LEGFONTOSABB CSATÁI NYUGAT-GALÍCIÁBAN ÉS A LENGYEL KIRÁLYSÁG TERÜLETÉN 1914-1915

1914:

- Az anielini (X. 22.) és a laski-i (X. 23–26.) csata a központi hatalmak délblii offenzívája idején
- A krzywoploty-i csata (XI. 16–19.)
- A Limanowa környéki harcok (helyszíneik többek között: Chyszówkí, Marcinkowice, a Kamiénica völgye) – nov.-dec., a lapánóvi és limanowai csata idején
- A Iowczówkai csata (XII. 22–25.) az orosz „karácsonyi” offenzíva idején

1914-1915

1915:

- Nida-menti harcok (március)
- A konary-i csata (V. 16–25.): a központi hatalmak offenzívája a Lengyel Királyság területén
- A jastkóvi (VII. 31.–VIII. 2.) és a kamionkai (VIII. 4–7.) csata Lublin környékén

A krakkói Blonia mező (1914. IX.), LRM gyűjt

A légiók a frontra vonulás előtt (1914. IX.), Krakó, LRM gyűjt.

Tadeusz Kasprzycki (1891–1978) – a függetlenségi mozgalom és a Lövészszervezet tagja, 1914 augusztusában az I. Pótszázad parancsnoka, majd az I. Dandár vezérkari tisztje, a Lengyel Hadszervezet egyik megalapítója.

A LÉGIÓK VEZETŐI

Lengyel légiós sapka, az ún. „mactejówka”, S. Kwieciński rajza

Edward Rydz „Śmigły” (1886–1941) – az Aktív Harci Szövetség és a „Lövész” tagja, a III. légiós zászlóalj parancsnoka. Hírnevét többek között azzal szerezte, hogy 1914 november végén Chyszówkiban meglepte a kozákokat. 1914 decemberétől 1917 nyaráig a Lengyel Légiók I. gyalogoszredének parancsnoka; a Lengyel Hadszervezet vezetője.

„Belinyákok” (az I. ulánuszred tagjai, 1915), LRM gyűjt.

Wladyslaw Prazmowski „Belina” (1888–1938) – az Aktív Harci Szövetség és a „Lövész” tagja, a Pilsudski által 1914. augusztus 2.-án orosz területre küldött első hétfős őrzőparancsnok, később a légiós lovasalakulatok megalapítója és vezetője – először százados, majd a „belinyákoknak” nevezett I. ulánuszred parancsnoka.

Kazimierz Sosnkowski (1885–1969) – Józef Pilsudski egyik legközelebbi munkatársa, az Aktív Harci Szövetség megalapítója, Pilsudski vezérkari főnöke az I. ezredben, majd az I. dandárban; a lowczóweki csatában maga vezérelte az I. dandárt.

A Monarchia hadseregének elválaszthatatlan része volt a Császári és Királyi Légierő, amely a XIX. század 90.-es éveiben alakult meg, és kezdetben léggömböket és léghajókat alkalmazott katonai célokra. A Nagy Háború kirobbanásakor az osztrák-magyar légierő egy léghajós osztágból, 15 repülőszázadból és egy léggömbös századból ill. 12 léggömbös osztágból állt. A repülőszázadok birtokában több mint száz repülőgép volt, ebből kb. 80 volt a felderítő, kb. 30 az oktatógép. A repülőgépek hatósugara kb. 150 km, sebességük 90–100 km/óra volt. Ez a légiflota nagyjából osztrák-magyar készítésű, részben pedig Németországból importált ill. német licenc alapján gyártott gépekből állt. 1914–15-ben az osztrák-magyar légierő gépei között olyan típusok voltak, mint a Lloyd C.II felderítő és könnyű bombázó repülőgép, az egyfedeles Fokker A.III típusú vadászrepülőgép, amelyen a légcsvarkörön átlövő szinkronizált géppuska működött, az Aviatik C.I. kétfedelű felderítő repülőgép, vagy a Hansa-Brandenburg B. I. kétfedelű oktató repülőgép

AZ OSZTRÁK-MAGYAR MONARCHIA LÉGIEREJE 1914-1915-BEN

Az osztrák-magyar légierő fejlődése több mint egy tucat katonai repülőtér építését vonta maga után. Közöttük volt a krakkói erődítményrendszer repülőtere is, amely 1912-ben létesült a domonkos kolostortól megvásárolt 55 hektáros területen, Rakowicében, az ulánus kaszárnyák kijáratától keletre. A krakkói Flugpark 7 (7-es számú repülőpark) teljeskörű műszaki ellátással rendelkezett.

Fényképes dokumentáció bizonyítja, hogy Krakkóban 1914-ben tábori repülőtér is működött a Blonia mezőn, a Waweltől nem messze. Az első gépek 1914-ben szálltak fel róla.

Az I. világháború idején a rakowicei repülőtérre közeledő repülőgépek fontos logisztikai szerepet töltek be: az osztrák-magyar repülősök postát vittek rajtuk az ostromolt przemysli erődbe, katonai felderítést végeztek, koordinálták a tüzéségi tüzet, támadták az orosz seregeket, sőt, légharcot is folytattak a cári repülőgépekkel. 1917-ben Krakkó bekapcsolódott a rendszeres Bécs – Krakkó – Lemberg – Kijev légi postai vonalba, amelyet később Odesszáig meghosszabbítottak. A vonal egészen a Monarchia bukásáig kiválóan működött.

KRAKKÓ ERŐD LÉGIKIKÖTŐI

LRM gyűjt.

1914. december 3.-án, pénteken egy Voisin típusú francia repülőgépet irányító két cári tiszttel Krakkótól néhány száz méterre ledobta az első bombát a város történetében. 11-kor találat érte a Jasna utca (ma Boguslawski utca) 6. szám alatti ház udvari melléképületét.

KRAKKÓ BOMBÁZÁSA

A bomba beszakította a tetőt, és a padlásan robbant fel, ahol az I. Meisels fürdőszobakellék-árúzó cég raktára volt. A felrobbanó töltény miszlikbe törte a fajansz mosdókat, véccakagylókat és kádakat. Az 1914 decemberében lebombázott ház másról is híressé vált – néhány évtizeddel később ide költözött be Czesław Miłosz Nobel-díjas költő. Nem sokkal később a két pilóta még egy bombát dobott le, amely a mai Wroclawska utcán álló helyőrségi kórház mellett ért földet. Az oroszok valószínűleg a vasúti hidat, a pályaudvart vagy a Kleparz erődítményt akarták eltalálni.

A krakkói rakowicei repülőtér, LRM gyűjt.

VASZMADARAK KRAKKÓ FELETT

A krakkói „Czas” 1914. november 13.-án a következő hírt közölte: Nem lenne teljes a mai nap áttekintése Krakkóban, ha nem tennénk említést a város felett köröző repülőgépekről. A szép, hűvös időben reggel jelent meg az első gép; 9 óra után nyugatról emelkedett fel, majd dél felé úszott tovább. Délben a főtér felett kettő között 1.000-1.500 m magasságban. Az egyik megkerülte a posta épületét, a másik a főteret és a Mária-templom tornyát, majd nyugat felől körülbelül 60 méteres magasságba ereszkedett le. Az első pillanatban nyugtalanság kerekedett. Egyes járőreket azt hitték, hogy orosz repülőgépek közelednek.

Összetört német repülőgép, LRM gyűjt.

A krakkói erőrendszer léggömbös egységei már 1902-ben az erődüzerség részévé váltak. 1914 decemberében a krakkói csatában fontos szerepet játszott a nehéztüzérség, amelynek lövegeit a krakkói erődítmények felett elhelyezett megfigyelő ballonokról irányították. Az ütközetben összesen 20 ezer tölényt lőttek ki.

LÉGGÖMBÖK A KRAKKÓI CSATÁBAN

A REPÜLŐDÍVAT

A keleti front magyarországi haditudósítója, Molnár Ferenc így írta le a felderítésről visszatérő repülőgép legénységét:

Két medve ugrik ki belőle. Tetőtől-talpig szőros-bőros, embernél kétszerte kövőbb alakok, se orruk, se szemük nem látszik ki a prémekből és állatbőrökből. A katonák hámozzák le róluk ezeket a bundaszákokat [...]. Végre a szőrok és bőrok tömegéből kikemény a repülőtiszt. Az arca piros, mint az alma, a szeme csillog. A bőrok alatt még repülősisak, hősapka is van a fején, nyakán óriási kendő. Nem kis képzéles kellett ahhoz, hogy valaki már ekkor megjósolja, milyen fejlődésen megy keresztül a repülősdívat. A Pál utcai fiúk szerzője azonban már 1915 januárjában így írt tudósításában: [...] valaki azt mondta, hogy a jövőben a repülő katona lesz a legelőgansabb fegyverem.

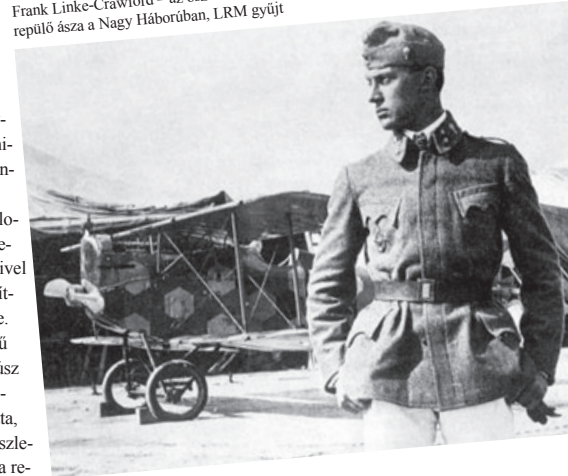

A krakkói rakowicei repülőtér pilótájának igazolványa (1919), LRM gyűjt.

AZ ELSŐ LENGYEL LÉGI FELSÉGJELZÉSEK

1918 őszén a német és az osztrák-magyar repülőterekről szerzett gépeken a lengyelek általában lefestették a korábbi felségjelzést, vagyis a fekete keresztet, és új jeleket festettek rájuk. Ezek lettek az első lengyel légi felségjelzések is. A Roman Florer közreműködésével tervezett első ún. krakkói jelzéseket az első lengyel repülőegység, az I. Harci Repülőraj kapta. A krakkói jelzés fehér négyzetre rajzolt piros „Z” betűből állt, amit mind a repülőgépek törzseire, mind a szárnyaikra ráfestettek.

Frank Linke-Crawford – az osztrák-magyar hadsereg repülő ősza a Nagy Háborúban, LRM gyűjt

RAKOWICE LENGYEL KÉZRE JUT

1918 őszén már egyértelműen érezhető volt, hogy az egykor hatalmas Osztrák-Magyar Monarchiának befellegzett. Közel volt a függetlenség, ám az osztrák seregek még mindig a történelmi Lengyelország területén állomásoztak. A rakowicei repülőbázis vezetője, Roman Florer lengyel alárendeltjeivel együtt úgy döntött, hogy átveszi a létesítményt a független lengyel állam részére. A repülőtér elfoglalása nem volt könnyű feladat, mivel Florer egysége csupán száz főből állt. Csapata az 1918. október 30.-áról 31.-ére virradó éjjel megakadályozta, hogy a Monarchia pilótái elvigyék a készleteket, megsemmisítsék a raktárakat, és a repülőgépeket Bécsbe menekítsék, majd a repülőteret az új lengyel államhatalomnak adta át. A krakkói Rakowice így a független Lengyelország első repülőterévé vált.

Albatros C.I, Wikimedia Commons

kéták is található. A krakkói kollekció a világ leghíresebb ilyen típusú gyűjteményei közé tartozik, az I. világháború idejéből származó repülőgépek pedig igazi ritkaságoknak számítanak.

Az 1914–18-ben használt német repülőgépekből aránylag kevés maradt fenn a világon, mivel az I. világháborút lezáró versailles-i békerendszer értelmében a vesztes Németországnak egész légierejét meg kellett semmisítenie. A krakkói Lengyel Repülési Múzeumban többek között egy 1917-ben épített, rendkívül ritka Halberstadt CL.II vadászrepülőgépet, egy LFG Roland D.VI-ot és egy 1918-as Albatros H.1-et tekinthetünk meg. Az ezeknél még régibb Albatros C.I teljes egészében fából készült kétszemélyes felderítő repülőgép. Szintén felderítéshez és fényképezéshez használták a DFW C.V modellt. Az 1917-es krakkói példány a világ egyetlen ilyen fennmaradt repülőgépe. Az oktató repülőgépek között érdemes megemlíteni az 1917-ben épült LVG B.II modellt.

A Nagy Háború orosz légitöltő-tájtát egy 1917-es Grigorovics M-15 repülőcsónak képviseli, amelyet katonai felderítő célokra használtak a tengeren. Érdemes figyelmet fordítanunk a kor leghíresebb brit vadászrepülőgépére, az 1917-ben készült Sopwith F.1 Camel-re, amely fűrge manővereiről és harci hatékonyságáról vált ismertté.

LENGYEL REPÜLÉSI MÚZEUM

A Kis-Lengyelországi Vajdaság Kulturális Intézménye, al. Jana Pawła II 39, tel. : +48 12 6409960, info@muzeumlotnictwa.pl, http://www.muzeumlotnictwa.pl; nyitva: kedd - vasárnap 9.00-19.00; jegyek: 14 zł, kedvezményes 7 zł, kedden díjmentesen látogatható.

1964-ben a Krakkói Repülő Szövetség az egykori rakowicei repülőtér területén nagy repülészeti kiállítást rendezett. Az eseményre összegyűjtött gépek alkották a néhány évvel később megalapított Repülési Múzeum gyűjteményének magját. Ma a múzeum a hajdani repülőtér megmaradt épületeiben, többek között a műemlék hangárban található. A kiállításon repülőgépek (vadászrepülőgépek, felderítő, oktató, mezőgazdasági és mentőrepülőgépek stb.), helikopterek, siklórepülőgépek, repülőgép-motorok és repülőgép-elhárító ra-

A LENGYEL REPÜLÉSI MÚZEUM

A krakkói Lengyel Repülési Múzeum kiállításának részlete, fotó: J. Gorlach

A keleti front vonala, 1914-1915

állásaira: Galícia hatheted részét kezükben tartották, visszafoglalták majdnem az egész Királyi Lengyelországot, és már Németország határánál jártak. Kis-Lengyelország északi részén november 16-a és 19-e 1914 r. között

Lengyel légiósok, LRM gyűjt.

zajlott le a krzywoploty-i csata. A lengyel légiósoknak és az osztrák-magyar katonának Krakkótól északra sikerült feltartóztatniuk a nyugat felé előrenyomuló oroszokat.

Az első információk arról, hogy Krakkó közvetlen közelében folynak a hadműveletek, csak 1914. november 18.-án jelentek meg a krakkói sajtóban, hogy a lakosság ne essen pánikba. Nem lehetett többé véka alá rejteni a hadi helyzetet, hiszen az ágyúörejt már napok óta hallották a krakkóiak. 1914. november 25.-én elcsendesedett ugyan a fegyverek zaja, december 1.-jén azonban újra megszólalt. Az ún. első krakkói csatában az orosz seregek a később obeliszkkal megjelölt Kaim-dombig jutottak, december 6.-án pedig a frontvonal már csak tíz km-re volt a főtértől. Ugyanezen a napon a két oldalról ostromolt erőd védői ellentámadásba

II. Miklós cár (1917), LRM gyűjt.

lendültek, és szuronyokkal folytatott többórás kemény küzdelem után nemcsak hogy kiszorították ellenfelüket Biezanówból, de elfoglalták a Krakkót Wieliczkatól elválasztó egész dombvonulatot is.

A krakkói csata feltartóztatta az orosz arcvonalat. Ausztria célja most az volt, hogy egyszer és mindenkorra megállítsa az „orosz gözhengert”, amit 1914. december 2–12. között, a łapanówi és limanowai csatában, Krakkótól délre ért el. A csatasorozatban egy

légiós alakulat is részt vett, amelyből hamarosan

létrejött az I. lengyel légiós dandár. 1914 december elején az orosz seregek között több mint 60 kilométeres rés támadt, ahová december 3.-án beférköztek az osztrák-magyar utóvéddek. A Chabówka, Mszana Dolna és Dobra környékén összegyűlt csapatok Rajbrot irányába indultak, hogy körbevegyék az orosz szárnyat, a cáriak azonban észrevették a manővert, és olyan hatékonyan felkészültek a védelemre, hogy csak december 7.-én sikerült kiszorítani őket a Stradomka folyón túljárára. A Limanowáért folytatott küzdelem 1914. december 8.-án kezdődött meg. Kimerültségük ellenére a légiósok elfoglalták Zalesiét, Kamieni-cát és Łąckót.

Az I. lengyel légiós dandár a december 22–25.-ei łowczóweki csatában, az ún.

NYUGATRÓL LÖVÉSEK HALLATSZANAK

Maria Kromkayowa biecki lakos 1915. január 14.-én a következőket jegyezte fel naplójába: *Nyugatról távoli lövések hallatszanak. Délután a mieink energikusan lónek a hegyekben. [...] 14 fok van fagyponat alatt. Jön a tél. Jó lenne, mert az orosz sereg kolerát hozott magával, és már 3 komoly eset volt, mert a házak körül lovak vannak és piszok. Az emberek nagyon szenvednek a sóhiánytól. A muszkák azt mondogatják, hogy Magyarországra mennek, amint keményre fagy a föld. - Kérdés, hogy az osztrákok átengednek-e benneteket. - Elme gyünk úgy is. Szép várak vannak ott, majd mi is lerontjuk őket, mint a magyarok az orosz várakat.*

karácsonyi csatában is kitüntette magát. Az összecsapás egy időre feltartóztatta a nyugat felé nyomuló orosz haderőket, ami lehetővé tette, hogy az osztrákok Tarnów – Gorlice vonalon kiépíthessék a frontot. Ez a frontvonal hónapokra mozdulatlan maradt, és a történelem során először vette fel a lövészárkokból, fedezékekből, tartalékos állásokból, futóárkokból stb. álló védelmi vonal formáját. Változás csak az 1915. május 2–5.-ei gorlicei áttörés után következett

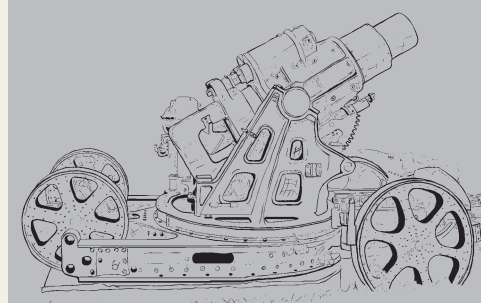
be. Ez volt az I. világháború egyik legfontosabb csatája, egyszersmind pedig az egyik legnagyobb európai frontáttörés is. A gorlicei csata után a császári erőknek végre sikerült keletre szorítani és visszavonulásra kényszeríteni az orosz seregeket.

1915 májusában, a gorlicei áttörés után a Visztula északi partján tartózkodó, Viktor Dankl parancsnoksága alatt álló I. osztrák-magyar hadsereg üldözőbe vette a visszavonuló 4. orosz hadsereget. Przemysl és

KALENDÁRIUM – A KIS-LENGYELORSZÁGI HÁBORÚS ESEMÉNYEK 1914–1915

1914. VII. 28. a Monarchia hadat üzen Szerbiának
 1914. VIII. 3. Krakkóban megalakul az I. Lengyel Pótszázad
 1914. VIII. 6. az I. Lengyel Pótszázad kivonul a krakkói Oleandry színházból
 1914. VIII. 23–25. a krašniki csata
 1914. IX. 4–14 az orosz haderők a Visztula bal partján elérik a Pilica – Wolbrom – Skała – Słomniki – Proszowice – Nowe Brzesko vonalat
 1914. IX. 10–17 Przemysl első ostroma
 1914. XI. 5.–1915. III. 15. . . . Przemysl második ostroma
 1914. XI. 10. az orosz seregek Tarnówba érkeznek
 1914. XI. 16–22 az „első krakkói csata”
 1914. XI. 16–19 a krzywoploty-i csata
 1914. XII. 2–11 a limanowai csata; az orosz offenzíva megállítása
 1914. XII. 4. az oroszok elfoglalják Wieliczktát; a „második krakkói csata” kezdete
 1914. XII. 5. a kaim-dombi és biezanówi harcok
 1914. XII. 13. az oroszok elvonulnak Krakkó alól
 1914. XII. 22–25 a łowczóweki csata
 1915. III. az orosz ostrom alatt álló Przemysl erőd sikertelen felmentési kísérlete
 1915. III. 22. Przemysl megadja magát, másnap elfoglalja az orosz hadsereg
 1915. V. 2–5 a gorlicei csata; az osztrák-magyar seregek áttörik az orosz frontvonalat
 1915. V. 5. az osztrák-magyar seregek visszafoglalják Tarnówt
 1915. V. 15. az orosz seregek a Nowe Miasto – Sandomierz – Przemysl – Stryj vonalig húzódnak vissza
 1915. VI. 6. az osztrák-magyar seregek visszafoglalják Przemyslt

PUSZTÍTÓ TALÁLmányOK

A „sovány Emma” – Skoda 30,5 cm M. 11. Mörser mozsár (osztrák-magyar hadsereg), S. Kwiecieński rajza

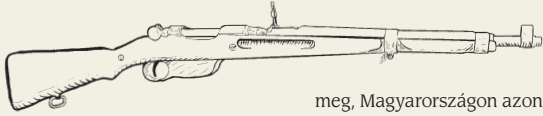
Az I. világháborúban került először bevetésre sok olyan technikai újítás, amelyek segítségével könnyebbé vált... mások megölése. A nehéz gépfegyverek és gyorslövétű tüzérségi ágyúk óriási pusztítást vittek végbe az ellenség soraiban. Európa frontján megjelentek a repülőgépek, tankok, lángszórók és harci gázok.

Lemberg visszahódítása után ez a támadás csaknem elsöpörte az orosz front déli vonulatát. A baranavicsi haditanácson, amelyen maga II. Miklós cár is részt vett, az a döntés született, hogy a Lengyel Királyság területének a lehető leghosszabb időre orosz kézen kell maradnia, és az északnyugati fronton folyó harcokra kell összpontosítani. Augusztus 5.-én azonban az oroszok arra kényszerültek, hogy elhagyják a bekerítéssel fenyegetett Varsót.

A tavaszi-nyári offenzíva eredményeként ilyenformán Galícia, a Kongresszusi Királyság, Litvánia és Kurland csaknem egésze a központi hatalmak irányítása alá került. Egy éves küzdelem után Németország és Ausztria végre elérte azt, amit már egy hónap alatt elérhetett volna, ha nem az először Franciaország szétzúzását, majd az Oroszország elleni támadást célba vevő irreális Schlieffen-tervet valósítja meg, hanem az időbélyek, már nem élő von Moltke hadseregpáncsok stratégiáját. A háború első éve a keleti fronton óriási veszteségeket és rengeteg kárt okozott a lengyel vidékeken, amelyek egytől egyig a központi hatalmak kezébe kerültek.

ÓRIÁSI HADERŐK

A keleti fronton 1914 nyarán három nagyhatalom seregei álltak egymással szemben. A roppant méretű cári seregek ellen elsősorban a jóval kisebb számú osztrák-magyar csapatok vonultak fel, mivel a németek a nyugati fronton összpontosították erőiket. Az oroszok számbeli fölényét azonban kiegyenlítették silányabb fegyverzetük és gyengébb kiképzésük, ami főleg a háború következő éveiben mutatkozott meg. Az orosz gyalogosok legfontosabb fegyvere, a Moszin-Nagant karabély nem sokban maradt ugyan el az osztrák Mannlicherektől vagy a német Mausekretől, a központi hatalmaknak azonban sokkal több volt ágyújuk és géppuskájuk volt. A tüzérség, főleg pedig a nehézlövegek fölénye különösen a gorlicei csatában mutatkozott meg. A háború elején a keleti fronton nem volt különösebb jelentősége a légierőnek, amelynek leginkább csak felderítő szerep jutott. Oroszország sok repülőgéppel rendelkezett, ezek azonban francia konstrukciók voltak, és hamarosan elfogytak a cserealkatrészeik; kevés volt a megfelelően képzett pilóta is. Az osztrák-magyar és a német légierő helyzete

Mannlicher M1895
puska (osztrák-
magyar hadsereg),
S. Kwieciński rajza

ennél sokkal jobb volt. A repülőgépeken kívül a csatamezők környékén megfigyelő ballonokat is használtak is felderítésre, az oroszok pedig előszeretettel vetették be nagyszámú lovaságukat.

Az **Osztrák-Magyar Monarchia szárazföldi hadereje** a közös hadseregből (Gemeinsame Armee), a honvédség csapatokból és a népfelkelés (Landsturm) katonáiból állott. A behívót a 19 és 50 év közötti férfiak kapták

meg, Magyarországon azonban 55 év volt a felső korhatár. A szolgálati idő az adott alakulattól függően 2–4 év között mozgott. A hadsereg hivatalos nyelve a német volt, a katonák nemzetisége azonban a Habsburg Birodalom etnikai összetételét tükrözte – voltak közöttük németek, csehek, lengyelek, ukránok, magyarok, románok, szlovákok, horvátok, szerbek, szlovének, olaszok és számos zsidó is. A cs. és kir. hadsereg gyalogosainak egyenruháját az I. világháború elején csukaszürke (szürkés-kék) zubbony, nadrág és sapka alkotta.

A **német hadsereg**, vagyis a Deutsche Kaiserliche Armee (Német Császári

Hadsereg) négy kontingensből állt, amelyet formálisan a császárság négy ország-része – a porosz, a szász, a württembergi és a bajor tartomány – vezérelt.

A bajor csapatok külön hadtestet képeztek, egyenruhájuk is különbözött a többi egységétől. A hadseregben a németeken kívül más kisebbségek tagjai is szolgáltak, a leg többben közülük Nagy-Lengyelországból, a danzigi tengerparttól és Felső-Sziléziából besorozott lengyelek voltak. A Nagy Háború kezdeti időszakában a német gyalogosokat nagyobb távolságból is fel lehetett ismerni jellegzetes, csúcsos sisakjukról (Pickelhaube). A gyalogosrezdek egyenruhája skarlátvörös szegélyekkel díszített szürkészöld (feldgrau, „mezőszürke”) színű volt.

Az **Orosz Birodalom hadserege**, amelyet sokszor cári hadseregeként szokás emlegetni, Európa egyik legnagyobb hadereje volt. Katonáit 14 hadkerületből mozgósították, és természetesen nem csupán oroszok, hanem egy sor más nép tagjai – tatárok, kozákok, litvánok, lengyelek, ukránok, finnek stb. – is harcoltak közöttük. A cári hadsereg hivatalos nyelve az orosz volt. 1914-ben az orosz gyalogosok egyenruhája barnászöld zubbonyból („rubás-kából”), széles nadrágból és szörmesapkaból állott.

KÜSTENHAUBITZE M. 14

Az osztrák-magyar hadsereg 1914-ben vette használatba a 42 cm L/15 Küstenhaubitze (parti ágyú) elnevezésű, 6290 mm csőhosszú, 117 000 kg önsúlyú és 800/1000 kg-os tölténnyel működő nehézlöveget. Tábori működtetéséhez 8 tisztből és 200 katonából álló speciális üteget hoztak létre (az ágyú működtetésével 27 fő foglalkozott egyszerre). Az I. sz. üteg 1915 januárjában, az oroszok által elfoglalt Tarnów ostromában esett át a tűzkeresztségen. A támadás során az alakulat megfigyelő ballonnál telefonon, ill. (a világtörténelemben először) a Muzzl nevű, Albatros típusú repülőgép fedélzetéről rádióon küldött adatokat használta fel. Ez a módszer a katonai célok pontszerű megsemmisítését tette lehetővé a városi civil lakosság megkímélése mellett, ami abban az időben példadán nélküli esemény volt.

A VILÁGÉGÉS KÖVETKEZMÉNYEI

A Nagy Háború a világtörténelem egyik legnagyobb fegyveres konfliktusa volt – a különböző ütközetekben részt vett katonák összlétszáma meghaladta a 65 milliót. A háború forradalom és a XIX. század fordulatai után ez volt a következő olyan esemény, amely egy egész korszakot zárt le, és megváltoztatta a régi világrendet. 1918 őszén megbukott a három nagy birodalom: Oroszország, Németország és az Osztrák-Magyar Monarchia. Romjaikon két új államszervezet jött létre: a Csehszlovák Köztársaság és a Szerb-Horvát-Szlóven Királyság, vagyis az első Jugoszlávia. Lengyelország és az Ausztriától különvált, megcsonkított Magyarország visszaszerezte függetlenségét, és Európa térképén megjelent Finnország, Litvánia, Lettország és Észtország.

A több mint négy évig tartó világháború azonban soha nem látott veszteségeket okozott. A meggyilkolt civil lakosság száma elérte a tízmilliót, az elesett katonáké több mint nyolcmillió volt. A háború tönkretette az európai országok gazdaságát, amely hatalmas nehézségek árán próbált talpra állni; óriási volt a munkanélküliség, az infláció, éhség és

járványok pusztítottak, köztük a híres spanyolnátha is. A nagymértékű migráció hatása is pusztító volt. A hadiipar ráadásul már nem működött, a többi ágazat pedig nem létezett. A frontátvonulással sújtott városok, kisvárosok és falvak helyén romhalmak heverték, egyik-másik már soha nem épült újjá.

A nagy világégés emlékét hirdetik az első világháborús katonai temetők. Kis-Lengyelországban több mint 400 található belőlük, földjükben több mint 60 000 katonára aluszta örök álmát, sereghez és nemzethez tartozástól függetlenül. Galiciában a krakkói Hadisírok Osztálya hozta létre a katonai temetőket a harcok helyszínei közelében. A szervezetben dolgozó építésszek és iparművészek különleges műemlékké varázsolták e nekropoliszokat. A legérdekesebb a Pustki magaslaton található, a staszókóvái és a łowczóweki temető.

EZ NEM BÉKE. . .

1919-ben, amikor lezárulóban voltak már a versailles-i béketárgyalások, az egyik nagy francia hadvezér, Ferdinand Foch marsall megállapította: *Ez nem béke, csak fegyverszünet húsz évre.* Profécijája be is következett...

Osztrák-magyar tüzérség (1915), LRM gyűjt

3

AZ I. VILÁGHÁBORÚ KELETI FRONTJÁNAK ÚTVONALA KIS-LENCYELORSZÁGBAN

KRAKKÓ ÉS KÖRNYÉKE

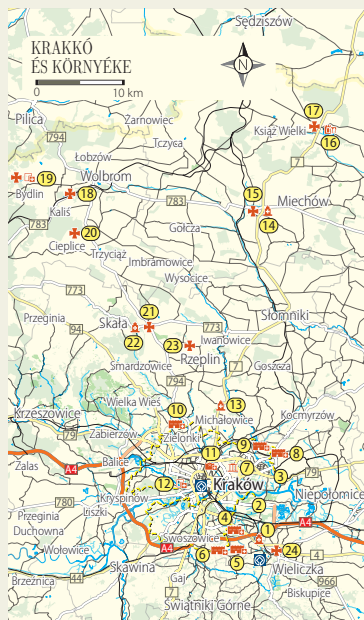
– osztrák erődítmény és a függetlenség bölcsője

Krakkó, a régió fővárosa útvonalunk fontos állomását jelenti. Az óriási erődrendszerrel formált város jelentős katonai bázis volt, egyszersmind pedig a lengyel függetlenség bölcsőjévé is vált: innen indult harcba a híres I. Pótszázad. Krakkótól északra útvonalunk azokon a helységeken halad végig, amerre a légiók meneteltek Kielce felé. Továbbutazva a dombos Krakkó-Częstochowai Fennsík területére jutunk. Az 1914 őszén itt zajlott hadműveletek célja a Krakkótól északkeletre előrenyomuló „orosz gőzhenger” megállítása volt. Az osztrák-magyar seregek Skała mellett, Rzeplinben, Trzyciązban, Jangrotban és Wolbrom környékén, a lengyel légiók pedig Krzywoploty mellett csaptak össze a cáriakkal.

KRAKKÓ (KRAKÓW)

Wieliczka felől Krakkóba érkezve a város határától nem messze magasodik a **Kaimdomb** (265 m). Az osztrákok tábori erődítményt emeltek rajta, amely Krakkó erőd legnagyobb külső védőbástya volt. Az 1914-es véres harcok során az orosz szuronyosok többször is betörték a lövészárkokba. A cs. és kir. hadseregnek végül sikerült Wieliczán túla szorítani az ellenséget. Egy évvel később Krakkó erőd parancsnoksága **obeliszket [1]** állíttatott a kaim-dombi győzelem emlékére. Felirata a következő: *Itt verte vissza az osztrák-magyar hadsereg 1914. december 6.-án az orosz hadsereg legmesszebbre előretörő csapatait.*

Útvonalunk során következő állomásai a **krakkói erődítményrendszer** (németül: *Festung Krakau*) részét képezik. Ez a katonai létesítményekből álló páratlan együttes több lépcsőben jött létre 1848–1916 között. Első szakaszát 1856. május 26.-án adták át, amikor az osztrák kormányzat hivatalosan is erődítménnyé nevezte ki Krakkót. A Nagy Háború kitörése előtt ez volt Kelet-Európa legnagyobb erődrendszere - bekeidőben is

KRAKKÓ ÉS KÖRNYÉKE

12 000 fő védte. A helyőrség nagyobb része lengyelekből állt. Több mint 500 km²-es területen 176 katonai létesítmény helyezkedett el, amelyek között voltak erődök, óvóhelyek, tüzérugegek, kaszárnyák, raktárak és katonai kórházak. Rakowicében 1912-ben épült meg Európa egyik legelső katonai repülőtere. Az erődrendszer részét képezte az út- és hídhálózat is. A háborús

Plac na Groblach (1890 körül), fotó: Ignacy Krieger fényképészműhelye, KTM gyűjt.

előkészületek alkalmával a katonai vezetés tábori erődítmények építését rendelte el, amelyek nélkül az egyes erődök hadiállapotban nem működhetek. Ehhez nemcsak árkokat és torlaszokat kellett építeni a külső erődgyűrű elé és közé, hanem az erődök közelében található épületeket is

ÉLET AZ ERŐDBEN

Molnár Ferenc 1915 január végén így írt a krakkói erődrendszeréről: *Hatalmas fegyverzetében az erősség érintetlenül őrködik az orosz-német-osztrák-magyar határ szögében. Az erdők mögött a gyönyörű lengyel város rendes, temperamentumos élete folyik napközben. Aki a népes déli korzót, a kilovagló elegáns lengyel asszonyokat, a teli cukrászdákat, a színházba tóduló frakkos közönséget látja, nem is hinné, hogy tízpercnyire van az orosz határtól egy várbán, a háború kellős közepén. Csak később szivárog át a város életébe itt-ott valami a vár háborús életéből. Az első jel egy rettenetes dübörgés, amely megrázza az ablakokat, egymáshoz veri a poharakat az asztalon. Egy mozszáruteg megy dörgő méltósággal végig az utcán. [...] Este fél tízkor minden elsötétedik és elcsendesedik. Akkor egészen várrá válik Krakkó. [...] A katonai parancsnokságok épületei körül mozgás és élet. [...]*

A WAWEL ERŐD

Minden Krakóba látogató turista, aki megtekinti a Wawel-dombra épült királyi várat és székesegyházat, hatalmas téglafalak mellett halad el. A legtöbben nem tudják, hogy nem középkori falakat, hanem árok-erődökkel ellátott, roppant méretű újkori védelmi rendszert látnak. A megerősített és kaszárnyává átépített Wawel-dombból a krakkói erődítmény központi eleme, citadella lett.

le kellett bontani. 1914-ben ilyen módon számos ház és gazdaság – például a 44a erődítmény előtt álló pekowicei udvarház – tűnt el a föld színéről.

Az erődrendszer központja a citadella volt – ezt a szerepet az egykori királyi vár, a Wawel töltötte be. Körülötte több erődgyűrű állt. Az első a XIX. század 60-as

éveiben épült meg, a város főterétől csupán 600–800 m-es távolságban. Ide tartozott többek között a III. Kleparz bástya, az erődgyűrű vonalát pedig ma a Három Költő Fasora (al. Krasińskiego, Mickiewicza és Słowackiego) jelzi. A külső gyűrű a XIX. és XX. század fordulóján keletkezett, legtávolabbi pontja 11 km-re volt a városközponttól, és egyebek között a kosocicei, pasterniki, toniei és grębałówi erődök tartoztak hozzá.

A krakkói erődrendszer útvonala a város peremén épített egykori katonai létesítmények jelentős részét magába foglalja, és a legtöbb helyen az egyes objektumok közötti hajdani összekötő úton halad. Az utat a Habsburg-monarchia két színe, a sárga és a fekete jelöli. **Két részből: a déliből [2]** (41 km) és az **északiból [3]** (60 km) áll. Ez utóbbi a Visztula északi partján, a mogitai erődötől a várostól északra fekvő erődökön keresztül nyugatra, Bielany városrészig vezet, majd a wolai erdőn (Las Wolski) és

a Sikornik dombon keresztül érkezik Salwator városnegyedbe. Az útvonal déli része a Visztulától délre fekvő erődítményeket köti össze a lasówkai erődötől a külső gyűrű létesítményein át nyugat felé, ahol a Visztula mentén a Podgórze városrészben fekvő Krzemionki parkba vezet, és a különleges Szent Benedek-erődnél (Fort św. Benedykta) ér véget. Az egész útvonal 38 nagy erődből és számos kisebb bástyából ill. más katonai létesítményből áll.

A Kaim-dombtól kb. 4 km-re az ul. Medyczna és az ul. Kostaneckiego kereszteződéséhez érünk, ahol az **50. sz. prokocimi erőd [4]** emelkedik. Ez a tipikus tüzérségi erőd 1882–1886 között épült, feladata a Lemberg felé vezető országút védelme volt. 1914 decemberében a szomszédos erődökkel együtt aktívan részt vett az oroszokkal folytatott harcokban, mivel a cári támadás a lembergi országút tengelyén tört előre. Az építmény jelenleg üresen áll.

A prokocimi erőd, fotó: J. Gorchach

A Wawel látképe, KLVM archívuma

A krakkói Lengyel Repülési Múzeum, fotó: J. Gorlach

A prokocimi építménytől csupán 2 km-re délre található az **50%. sz. kosocicei erőd [5]**. Ez a kis páncélerőd 1897–1899 között épült, két 8 cm-es 1894M löveggel

A krzeszlawicei erőd, fotó: P. Jasion

felszerelt páncéltorony és egy megfigyelő torony tartozott hozzá. A kb. 200 m-re található segéderőd és több szomszédos létesítménnyel együtt 1914 decemberében a Krakkó irányában előretörő orosz hadsereg fő támadásával vette fel a harcot. Az épületet használják, de nem látogatható.

Nyugati irányban ismét 2 km-rel távolabb áll az **51. sz. rajskói erőd [6]**. Az 1881–1884 között emelt tüzérerőd 2600 m²-es alapterületével a Monarchia egyik legnagyobb ilyen jellegű létesítménye volt. A környék legnagyobb magaslatán, a Rajsko-dombon (349 m t. sz. f.) helyezték el, így kiváló megfigyelőpontra

bizonyult. A rajskói erőd az egyik első olyan katonai létesítmény volt, amelynek az építéséhez öntött betont használtak.

A rajskói erődöt délre, Krakkó központja felé fordulva kb. 10 km után érkezünk a **Lengyel Repülési Múzeumba [7]**. A múzeum a történelmi rakowicei repülőtér területén épült, és gyűjteményében világritkaság számba menő I. világháborús repülőgépek találhatók. Az Albatros C.I, DFW C.V, Aviatik C.III., Grigorovics M-15 repülőcsónak, Halberstadt CI.II, LVG Roland D.VI, a híres brit Sopwith F.1 Camel stb. *A Nagy Háború szárnyai (Skrzydła Wielkiej Wojny)* című kiállításon tekinthet meg.

Krakkó északi pereme felé haladva ismét erődítményekre bukkanunk. Közéjük tartozik a 1897–1899 között épült **49%. sz. grębałówi erőd [8]**. Tüzerejét a két forgatható páncéltornyában elhelyezett négy ágyú határozta meg (ma bádogból készült rekonstrukciójuk látható). A traditor kazamatáiban négy további ágyú rejtőzött. 1914. november 20–22.-én az építmény részt vett az ún. első krakkói csatában, ahol tüzerejével a 4. osztrák-magyar hadsereget segítette a városhoz közelítő 9. orosz hadsereg elleni támadásában. Az erődben ma többek között lovasiskola működik.

Grębałówtól kb. 800 m-re nyugatra található a **49. sz. krzeszlawicei erőd [9]**. A XIX. század 70.-es éveiben épült, mai külsejét a 1881–1886-ban történt átépítés során nyerte el. Tipikus egysáncos tüzérerőd.

1914 novemberében, amikor az orosz seregek délkeletről közelítettek Krakkóhoz, a krzeslawicei erőd a proszowicei országút irányában nyitott tüzet rájuk. Az építményben ma művelődési ház működik.

Az útvonal következő állomásához kb. 18 km-t kell megtennünk keleti irányban. A **44. sz. toniei erőd [10]** 1879-ben épült, és eredetileg földsánc volt, később viszont nagy páncélerődde alakították át. Feladta a Krakkót körülvevő külső erődgyűrű északnyugati sarkának, valamint az olkuzsi országútnak a védelme volt. Az építményhez Senkanper M.2 típusú súlylyeszthető, forgatható tornyok tartoztak. A jobb oldali erődszárny tornya szinte érintetlen állapotban maradt fenn, a jobb oldali némileg sérült. A páncéltornyok egész Közép-Európában egyedülálló ritkaságnak számítanak.

A Szent Benedek-erőd, fotó: J. Gorlach

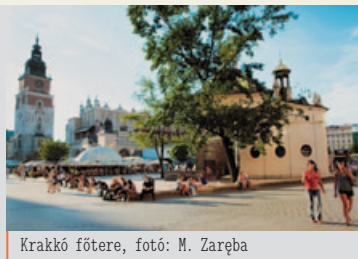
A Honi Hadsereg Múzeuma, Kraków, a Honi Hadsereg Múzeuma gyűjt.

Krakkóban az erődítmények mellett sok más helyőrségi épület is található. Közéjük tartozik a császári és királyi hadsereg ellátását szolgáló **raktár- és gyárpület-együttes [11]**, amely a főpályaudvartól északra, a Rakowice utcánál épült 1888–1915-ben. Kiemelkedő jelentőségű az

1911-ben készült 4. számú objektum. Az épület föld alatti része jóval tágasabb, mint a föld felett látható. Megerősített menynyezete, rendkívül hatékony mechanikus és gravitációs szellőzése volt, sőt, külön alagút kötötte össze a közeli vasúti rámpával. Ezekre a biztonsági megoldásokra

EGYÉB LÁTNIVALÓK

Az UNESCO Világörökség Listáján található Kraków középkori óvárosa és főtere, a **Wawel** dombon található királyi vár és főszékesegyház, valamint **Kazimierz**, amely egykor külön város volt, ma Kraków része, különleges hangulatú zsidónegyed.

Krakkó főtere, fotó: M. Zaręba

azért volt szükség, mivel itt működött a krakkói erődítményrendszer parancsnoksága. Az épületben ma a **Honi Hadsereg Múzeuma (Muzeum Armii Krajowej)** található. Bár gyűjteménye elsősorban a II. világháború ideje alatt működő föld alatti lengyel államot mutatja be, a kiállításon számos, az I. világháborúban is használatos puskát, szuronyt és szablyát is megtekinthetünk.

Az óvárostól nem messze, Krakó közepén hatalmas, üres mezőség terül el, amely a **Łłonia** (mező, legelő) nevet viseli. A **Łłonia** mellett állt egykor az **Oleandry [12]** elnevezésű kerti színház, amely a háború kitörésének idején kb. 150 légiósnak adott otthont. Innen indultak el 1914. augusztus 6.-án Kielce felé azok a légiósok, akiket Józef Piłsudski oroszellenes felkelés kirobbantásával bízott meg a cári elnyomás alatt álló területeken. A színház később tűz martaléka lett. A két világháború közötti időszakban monumentális **Piłsudski-házat** (Dom im. Józefa Piłsudskiego) hoztak létre a helyén, ahol a Lengyel Légiósok Szövetségének székhelye működött. Az épület ma többek között a **Függetlenségi Múzeum** (Muzeum Czyny Niepodległościowego) ad otthont. Gyűjteményében híres hadvezérek és lengyel légiósok emléktárgyai, valamint a II. világháborúval és a későbbi ellenzéki mozgalommal stb. kapcsolatos kiállítási tárgyak szerepelnek.

MICHAŁOWICE

A 7-es számú országút Krakótól északi irányban Michałowice településre vezet. Itt húzódtott egykor az **Osztrák és az Orosz Birodalom határa**. 1936-ban **obeliszket [13]** emeltek ide a következő felirattal: *Ezen a helyen Józef Piłsudski parancsára a Lengyel Légiók Első Pótszázada 1914.*

augusztus 6.-án a haza becsületéért és szabadságért harcba indulva ledöntötte a volt elnyomó országok határoszlopait. A légiósok ezzel a szimbolikus gesztussal mutatták ki, hogy nem ismerik el Lengyelország több mint 100 évvel korábban történt felosztását, és hangsúlyozták, hogy harcuk nemcsak az elnyomó hatalmak ellen irányul, hanem az összes lengyel földet egyesíteni kívánják, és vissza akarják szerezni az

A michałowice-komorai obeliszk, fotó: J. Gorlach

PIŁSUDSKI HŰSÉGES LOVA

Miechówtól délnyugatra fekszik Czaple Małe település. A századfordulón épült itteni udvarház - ma iskola - 1914-ben Eustachy Romer tulajdonában állt. 1914. augusztus 9.-én a Czaplén átvonuló Józef Piłsudski négyéves kancát kapott a birtokos lányától, amely később Kasztanka (Sárga) néven a marsall legodaadóbb lovává és igazi hírességgé vált.

Józef Piłsudski Kasztanka hátán, fotó: NDA

ország függetlenségét. A határponttól minden évben emlékmenet indul az I. Lengyel Pótszázad útvonalán.

MIECHÓW

Michałowicéből a 7-es úton továbbhaladva Słomnikin keresztül Miechówba érkezünk, ahol útvonalunk két állomása is található. A városka szívében, a jókora piactéren áll a **Függetlenségi Harcosok Emlékműve [14]**, amelyet 1916-ban, a város osztrák parancsnoka, F Preveaux engedélyével állítottak fel. A szárnyait repülésre társas alakja magas köobeliszken áll. Az obeliszken babérkoszorús kereszt, talpatán lengyel és német nyelvű felirat: *A miechówi kerületben 1914–1915-ben elesett, minden nemzetiséghez tartozó hősök emlékének.*

EGYÉB LÁTNIVALÓK

A miechówi **Krisztus Sírja Bazilika** a középkor óta az egyik leglátogatottabb kis-lengyelországi zarándokhely. A templomban a jeruzsálemi Krisztus-sír hű másolata található.

A miechówi Krisztus Sírja Bazilika, fotó: J. Górlach

Az I. Pótszázad felderítő egységei már 1914. augusztus 7.-én megjelentek Miechówban. Augusztus 9.-én újabb hadosztály csatlakozott az I. Pótszázadhoz, amely három nappal korábban indult el Krzeszowicéből Józef Piłsudski vezetésével. Itt, Miechówban alakult század a két lövészcsoporthoz, amely a következő hónapokban a III.-as számot kapta, parancsnoka pedig Edward Rydz-Śmigły lett. A lövészek még augusztus 9.-én összecsaptak a város mellett egy orosz lovasosztaggal, amely azonban gyorsan visszafordult északkelet felé.

A város déli peremén, a főtértől kb. 500 m-re nagy egyházi temető húzódik. Egyes parcelláiban az 1863-as nemesi felkelés hősei, másokban az 1939 szeptemberében a német invázió idején elesett

KRAKKÓ ÉS KÖRNYÉKE

katonák nyugszanak. A temető déli kerítésénél, a hosszú temetőút végén **I. világháborús katonai parcella [15]** maradványai találhatók. A katonasírok többségét a II. világháború után civil sírokként használták. Legalább 520 orosz és 124 osztrák-magyar katona teste pihen itt, ám ezt ma már csak fakereszt és emléktábla jelzi.

KSIĄŻ WIELKI

Az I. Pótszázad nyomdokán haladva jutunk Książ Wielki településre, ahová 1914. augusztus 7.-én érkezett az első önálló lengyel alakulat. 144 katonája a közeli **mirówi kastélyban [16]**, a Myszkowski és Wielopolski család gyönyörű reneszánsz rezidenciájában töltötte az éjszakát, 9.-én pedig Józef Piłsudski is ide érkezett. A várkastély 1585–1595 között épült Santi Gucci híres építész tervei alapján, a neogót stílusban a XIX. századi átépítés során került rá.

A mirówi kastély, fotó: J. Górlach

Książ Wielki másik, témánkhoz kapcsolódó emléke a katolikus temető **katonai parcellája [17]**. A sírkert a központtól néhány száz méterre, a Kielce felé vezető országúttól jobbra, a település házain túl fekszik. A hadisírok a bejáratától balra, a nyugati temetőfál mellett található. Az eredeti, valószínűleg nagyobb sírhalom helyére emléktáblával jelölt modern gránit síremlék került. A sírban 16 katona nyugszik, akik közül 9 osztrák-magyar és 5 orosz oldalon harcolt, kettejük hovatartozása ismeretlen.

KALISZ

Útvonalunk az 1914 novemberi csaták helyszínei felé vezet tovább. A Krakó és Szilészia irányában előretörő „orosz gőzhenger” ekkor a hullámzó, sziklával és erdőkkel tarkított Krakó-Częstochowai Fennsík felé közeledett. A Platon Leccsijj vezette

A kaliói Ogonów temető, fotó: J. Gorlach

STRATÉGIAI ALAGÚT

Książ Wielkitől délkeletre húzódnak a Miechówi-fennsík magaslatai. A cári uralom idején erre vezették a Dąbrowai-medencét Dęblinnel összekötő vasútutat, amely később a kielce-krakkói vasút részévé vált. A síneket más irányban is lehetett volna vezetni, hogy elkerüljék a magaslatokat, a cári kormányzat azonban 756 m hosszú alagút építése mellett döntött, amelyet háború esetén fel lehetett robbantani, és el lehetett zárni a fontos vasútutat. A két világháború alatt összesen két alkalommal robbantották fel az alagutat, de a forgalmat hamar visszaállították. Ma a krakkó-varsói vasútutvonali szerelvényei közlekednek erre.

9. orosz hadsereg azonban a mészkővonulatoknál Viktor Dankl tábornok védelemre felkészült I. osztrák-magyar hadseregére talált, Krakkóhoz közelebb pedig már ellentámadásra készült a 4. osztrák-magyar hadsereg egy része, amelyet József Ferdinánd főherceg vezetett.

Książ Wielkiből Miechówba visszatérve, majd az Olkusz felé vezető 783-as útra kanyarodva hamarosan **Wolbromba** érkezünk. Ez a csöpp városka 1914 novemberében a front hátsószögévé vált, és hat hétig állta a tüzérek ostromát. A közelben véres csaták folytak: a támadó osztrák útegek a Fehér-Przemsza folyó völgyében masíroztak Wolbrom felé, majd a várostól nyugatra vertek vissza néhány orosz ellentámadást. A kaliói **Ogonów katonatemetőben [18]** 855, 1914. november 18–27-e között elesett ill. később a wolbromi kórházban meghalt katona alusza örök álmát. Az osztrák-magyar oldalon elesett 773 katona között voltak csehek, osztrákok, lengyelek, magyarok és szlovákok is. Egy lengyel légiós is pihen közöttük. Mellettük találhatóak a 8. orosz hadsereg 81 katonájának sírjai. A temető Wolbromtól néhány kilométerre, Olkusz irányában, egy kisebb fenyőerdőben

A rudnói vár, fotó: B. Czerwiński

fekszik az országgal párhuzamos vasútvonal északi oldalán.

A KRZYWOPŁOTY-I CSATA EMLÉKHELYE – BYDLIN

A Wolbromból Bydlinbe vezető útról nyugatra az erdő borította Szentkereszt-hegy

(Góra Świętego Krzyża) látható. 1914. november 16–19. között itt zajlott a krzywopłoty-i csata, ahol a lengyel légiósok Leccickij tábornok 9. orosz hadseregével csaptak össze. A lengyel parancsnok, Józef Piłsudski az I. gyalogezred két századát Krzywopły falu mellett hagyta, maga pedig a maradék három századot és a lovasságot gyors menetben beekelte

A bydlini katolikus temető légiós parcellája, fotó: J. Gorlach

A Sasfészek Tájé- védelmi Körzet

EGYÉB LÁTNIVALÓK

a Krakkó-Częstochowai Fennsík különleges karsztképződményei és gazdag növényzetű erdei között vezet.

A **Blędówi-sivatag**, Közép-Európa egyetlen futóhomokkal borított területe igazi sivatagra emlékeztet, bár egy részén növények hódítanak teret.

(Góra Świętego Krzyża) látható. 1914. november 16–19. között itt zajlott a krzywopłoty-i csata, ahol a lengyel légiósok Leccickij tábornok 9. orosz hadseregével csaptak össze. A lengyel parancsnok, József Piłsudski az I. gyalogezred két századát Krzywopły falu mellett hagyta, maga pedig a maradék három századot és a lovasságot gyors menetben beekelte

A cieplicei Jangrot katonai temető, fotó: J. Gorlach

a visszavonuló osztrákok és a támadó oroszok közé. Eközben Krzywoplotyban a légiósok a zizenyős réteken keresztül Zalęze irányában törtek előre. Támadásaikat az oroszok két napon keresztül visszaverték, nagy veszteségeket okozva a lengyeleknek, amit a Monarchia hadereje tétlenül nézett. Végül november 19.-én az osztrák-magyar seregek az egész frontvonalon támadást

intéztek a cári erők ellen, és Krzywopły mellett sikerrel is jártak – elfoglalták a közeli domaniewicei erdőt. A legyőzött orosz seregek keletre vonultak vissza.

A bydlini katolikus temetőben, a Szentkereszt-hegy keleti oldalán impozáns kőkeresztel díszített nagy **légiós parcella [19]** található. A 46 elesett lengyel légiós között nyugszik Stanisław Paderewski főhadnagy, a híres zongorista

és későbbi lengyel miniszterelnök, Ignacy Jan Paderewski féltestvére. A sírkert egy másik parcellájában 284 osztrák-magyar és orosz katona tömegsírja látható. Az út túloldalán, az erdővel benőtt hegyoldalon kis **vár** romjai állnak, amely körül **lövészárkok maradványai** vehetők ki.

JANGROT – CIEPLICE

Vándorlásunk következő állomása **Jangrot – Cieplice katonai temető [20]**. Ezt a sírkertet úgy érhetjük el, ha Bydlinből visszatérünk a 783-as útra és Olkusz felé kanyarodunk, majd Troks és Michałowka falvakon át Jangrot felé vesszük az irányt. Michałowka végén fordulhatunk jobbra Cieplice irányába. Az út meredeken lejt a Fehér-Przemsza folyó völgye felé. Itt, az erdő szélén, mindjárt az út kanyarulatánál maradt fenn az egykori hatalmas katonai temető egy része. Az egész kiterjedt Krakkó-Częstochowai Fennsíkban itt nyugszik a Nagy Háború legtöbb áldozata: 2014 osztrák-magyar és 561 orosz katona sírját találjuk Ciepliceben. A temetőtől keletre és nyugatra az erdőben **lövészárkok**, nyugati irányban pedig a **tartalékos vonalak maradványai** láthatók.

Cieplice és Jangrot környéke 1914 novemberében

véres harcok színhelye volt – az 1. osztrák-magyar hadsereg V. hadtestének orosz elitgárdákkal kellett itt megküzdenie. A meg-megújuló támadások és ellentámadások mindkét félnek nagy veszteségeket okoztak. Jangrot település felváltva hol orosz, hol osztrák kézre került. Végül november 17.-én az osztrákok

A KÖRNYÉK TEMETŐI

A galíciai front számos áldozatát a las zadroski-i katonatemetőben helyezték örök nyugalomra. A falutól délre, az erdő északkeleti részében létesült sírkert nem található meg egykönnyen, ám ez a Krakkó-Częstochowai Fennsík egyetlen olyan katonatemetője, amely megőrizte eredeti felépítését. Sírjaiban legalább 1054 katona nyugszik, legnagyobb részük a Monarchia seregében harcolt.

A skałai katolikus temető katonai parcellája, fotó: J. Gorlach

sikerrel jártak: elfoglalták az erdő északi oldalán található Gołaczewy falut. Sułoszowa, Jangrot, Trzyciąż és Zadroże települések között is kemény küzdelmek folytak.

SKAŁA

Ciepliceből Jangrotba visszatérve Trzyciążon keresztül, a 794-es úton érkezőnk Skałába. A városka a Prądnik folyó völgye feletti fennsíkra épült. 1914 novemberében az osztrák-magyar hadsereg fontos védelmi pontot kívánt itt kialakítani, ám a cári erők idejekorán elfoglalták a várost. Az ezt követő harcok az egész Krakkó-Częstochowai Fennsík legdrágább küzdelmei közé tartoztak, főleg hogy mindkét oldalon számos lengyel harcolt – egymás ellen. Az áldozatok emlékét a városka temetőjében található két szerény méretű **katonai parcella őrzi [21]**.

A sírkert Skała déli részén, a krakkói országot és

Rzeplin - a krasienicei út mentén fekvő katonatemető, fotó: J. Gorlach

a Smardzowicébe vezető földút kereszteződésénél található. Az egyik parcellán fatetővel fedett, a másikon 8 cm-es töltényhüvelyekből összehegesztett keresztet helyeztek el. A temetőben 63 osztrák-magyar és 240 orosz oldalon elesett katona nyugszik.

A temetőbejárat előtti kereszteződésen **I. világháborús emlékmű [22]** áll, amely az 1863-as felkelés, a függetlenségi harcok és a két világháború helyi áldozatainak neveit örökíti meg. Skalában legalább négy olyan légiós született, aki 1914 őszén és telén a keleti fronton, többek között Krzywopłotyban vesztette életét. Az emlékművön külön tábla hirdeti dicsőségüket.

RZEPLIN

Skalától 4 km-re délkeletre, a fennsík legmagasabb része alatt, a Prądnik és a Dlubnia folyó közötti kis völgyben található Rzeplin

falucska. Fekvése miatt az osztrák-magyar védelem egyik legfontosabb állása volt. 1914. november 16–18. között a Monarchia serege a cári hadsereg elit gárdahadosztályaival csapott itt össze, közben több szuronypárbajra is sor került. A faluban ádáz küzdelem folyt minden egyes telekért, amelyet nem tett tönkre a tűz és a tüzéség.

A csaták helyszínén ma **két katonatemető [23]** található. Az egyik a falu nyugati oldalán, a Cianowicéből Rzeplinbe vezető út mentén, csendes nyugalmat árasztó sík területen fekszik. Valójában tömegsír, ma szerény betonkeresztel jelölt halomsír formája van. A modern gránittábla a temető felújításakor került rá.

A másik sírkert, amelyben kápolna alakú emlékmű áll, a település túlsó végén, a Krasienicébe vezető út feletti, fákkal benőtt lejtőn található. Nem tudjuk pontosan, hány katona fekszik külön-külön az egyes temetőkben, csak összlétszámuk ismeretes: 583 osztrák-magyar és 461 orosz

A wieliczikai köztemető katonai parcellájának emlékműve, fotó: R. Korzeniowski

áldozat, tehát összesen 1044 katona földi maradványai pihennek Rzeplinben.

WIELICZKA

A 966-es úton Krakkóból délkeletre haladva érdemes megállnunk Wieliczkában, amely elsősorban a Világörökség listáján szereplő sóbányájáról híres, ám óvárosa és több műemléke is figyelemre méltó. Az ul. Piłsudskiego és az ul. Czarnochowska

kereszteződésénél található köztemetőben van a 381. számú katonatemetőként is számontartott **381. sz. katonai parcella [24]**. A négyzet alakú parcella hát-só falánál áll A hazáért elesetteknek (Pro Patria Mortuis) feliratú, antik oltárt formázó I. világháborús emlékmű. 71 különböző hadosztályokhoz tartozó osztrák-magyar katona, valamint 7 német és 8 orosz áldozat sírját találjuk itt, közülök negyvenegy azonosítatlan. A katonatemetőt Hans

A wieliczikai sóbánya - Szent Kinga kápolna, fotó: J. Gorlach

Wieliczka és Bochnia királyi sóbányái – az UNESCO

Világörökség listáján szereplő, építészeti szempontból is kiemelkedő sóbányákban a középkor óta folyt a sókitermelés. Wieliczkában látható a sószupánok (só-bányagondnokok) vára is, amely szintén az UNESCO Világörökség része.

EGYÉB LÁTNIVALÓK

CSAK HOGY NE LŐJENEK MÁR...

A Wieliczka melletti harcokról írta a városka lakója, Milena Róg: *Tegnap a muszkák Rzeszotary-ig jutottak. [...] Nem fontos, hol voltak, mert úgyis folyton hallatszotak a robbanások. Egész nap, szünet nélkül [...] Néha már úgy érzem, hogy megsüketültem. Semmit nem hallok, csak a robbanásokat. Lehetséges az, hogy az ember semmit ne halljon az ágyúkon kívül? Anyám sírt, hogy semmi mást nem akar, csak hogy ne lőjenek már, mert megőrül. De én tudom, hogy muszáj nekik. [...] Az osztrákok győztek a Kaimnál, Wieliczka mellett. Sikeres volt az ellentámadás.*

Mayr német építész tervezte, akinek a nevéhez a Gorlice környéki sírkertek is fűződnek. A parcella fala körül Mayr jellegzetes fémkeresztjei állnak.

A wieliczikai köztemető 381. sz. katonai parcellája, fotó: J. Gorlach

LIMANOWA ÉS ÚJSZANDEC KÖRNYÉKE

– csatamezők és a Szabadság-tölgy

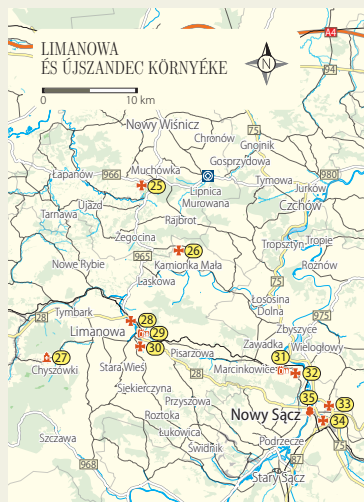
1914 késő őszen a Krakkót északnyugati irányban elkerülő, Szilézia felé nyomuló orosz offenzívát megtörte az osztrák-magyar seregek kétségbeesett ellentámadása, amelyhez a Monarchia katonai vezetése a Visztula és a Beszkidék között állomásozó legtöbb egységét a csaták helyszínére, a Krakkó-Częstochowai Fennsíkra csoportosította át. Az orosz vezérkar úgy döntött, él a feltárulkozó lehetőséggel. Radko Dimitriev tábornok 3. hadserege nyugatra, a Dunajec vonalától a Raba folyó irányába indult, majd tovább, Krakkó délkeleti pereme felé vonult tovább. Hamarosan több hadosztálya is eljutott Wieliczka – Dobczyce vonalára. 1914 decemberében a Kárpátok elővonulatainál sorozatos küzdelmek folytak, amelyeket łapanówi és limanowai csatákat ismer a történelem. A csaták során az osztrák-magyar hadseregnek sikerült feltartóztatnia és visszavonulásra kényszerítenie a cáriakat.

Krakkóból a 966-as úton, Wieliczknán, Gdówon és Łapanówon keresztül jutunk el a Łapanów és Limanowa között fekvő

BOCHNIA OROSZ MEGSZÁLLÁS ALATT

1914. november 24.-én Radko Dimitriev tábornok 3. hadserege elfoglalta Bochnia városát. Katonái már másnap a cárné neve napját ünnepelték a főtéren. 1914 december 4.-én azonban a város felett osztrák-magyar repülőgépek jelent meg, amelyről röp-cédulák hullottak a földre. Az oroszok válaszképpen megkezdték a lakosság megfélemlítését, pusztították és kifosztották az üzleteket és a lakásokat. Üzembe helyezték a sóbányát is, ahol rablógázdálkodást folytattak. Szerencsére a megszállás hamar véget ért: Bochnia lakosai már december 15.-én kitörő örömmel fogadták a harc nélkül bevonuló osztrák-magyar csapatokat.

csatamezőkre. Utazhatunk egy szintén sóbányájáról híres másik városkán, Bochnián keresztül is, ahonnan délre, a 965-as útra kanyarodva Nowy Wiśnicz, majd Muchówka helységeken át érjük el úticélunkat.

LIMANOWA ÉS ÚJSZANDEC KÖRNYÉKE

A 308. sz. muchówkai katonatemető síremléke,
fotó: J. Gorlach

MUCHÓWKA

Łapanów környékének egyik fontosabb háborús emléke a IX. bochniai temetőkerület **308. sz. katonatemetője** [25].

A sírkert a Muchówkából Łapanówba vezető 966-os úttól 800 m-re délre, a Dębiny nevű erdőben, az erdei ösvény melletti hegyoldalban található.

Lipnica Murowana település a régi népi hagyomány keretében virágvasarnapra készített, gigantikus méretű virágoszlopairól („pálmáiról”) és az UNESCO Világörökség listáján szereplő gótikus **Szent Lénárt** fatemplomról híres.

A **Wiśnicz-Lipnicai Tájvédelmi Körzet** a Bochniától délre fekvő Wiśnicz-dombság festői tájaira terjed ki. Itt található a gyönyörű wiśnicz-i várkastély is.

Franz Stark pompás nekropoliszt tervezett a muchówkai erdőbe. Nyugati részén emlékmű áll, tetején kereszttel díszített piramis. A sírok a hosszan elnyúló keleti részen található, ahol szintén emlékművet – méretes betonobeliszket – találunk. A temető keleti falából nagy kőkereszt emelkedik ki. A sírkertben a 47. porosz gyalogos hadosztály 291 katonája, valamint 96 osztrák-magyar és 606 orosz katona nyugszik.

1914. december 8.-án Roth tábornok Bochnia felé tartó osztrák-magyar hadteste a 47. német gyalogos hadosztállyal karöltve Łakta, Muchówka és Leszczyna környékén összecsapott Radko Dimitriev tábornok 3. orosz hadseregének alakulataival. A cári erők a Leszczyna – Rajbrot tengelyen tartóztatták fel az osztrák-magyar sereget. A harcok rendkívül véresek voltak, mivel a nyugati frontról érkezett németek nem szoktak hozzá a lövészsarok és más tábori erősítések nélküli küzdelemhez, az oroszok pedig szünet nélkül

EGYÉB LÁTNIVALÓK

támadtak. 10.-én Dimitriev hadereje ellentámadást intézett Roth serege ellen.

Az 1914. december 7–10. közötti harcok áldozatainak sírjait más környékbeli temetőkben, így a 305., a 306. és a 307. sz. katonai temetőben is megtalálhatjuk.

KAMIONKA MAŁA

Útvonalunk következő állomását, a Jastrzębka (545 m)

A 357. sz. kamionka mała-i katonatemető, fotó: K. Bzowski

hegyen álló **357. sz. katonai temetőt [26]** különleges fekvése teszi érdekessé. A sírkerthez keskeny, rendkívül meredek út vezet a Jastrzębka és a Łopusza gerince közötti nyeregről. A hegytetőn osztrák-magyar, német és orosz katonák nyughelye található, legnagyobb részük a Rajbrot melletti Kobyła hegyen, 1914. december 8–13. között vesztette életét. A stratégiai fontosságú

hegy csúcsát felváltva foglalták el egymástól a szembenálló felek, és minden egyes támadás során több száz katonára esett el ill. sebesült meg. A császári és királyi hadsereg szövetségeseivel (először a 47. porosz gyalogos hadosztállyal, majd a magyar huszárokkal) Bruszilov tábornok 8. hadseregének VIII. hadteste küzdött.

A fakeritással körülvett temetőt Gustav Ludwig tervezte. Mind külön sírokat, mind tömegsírokat találunk itt; betonból készült sírköveiken a három hadsereg katonáit megkülönböztető háromféle kereszt látható. Egy kereszttel díszített kőhalm az áldozatok nevei olvashatók. A temető mélyén kőalapzatra épült jókora fakápolna áll, amely művészeti értéke miatt a Faépítészeti Útvonal állomását képezi. A kamionkai temetőben 92 osztrák-magyar, 11 német és 157 orosz katonára alussza örök álmát.

CHYSZÓWKI – A RYDZ-SMIGLY HÁGÓ

Kamionka Małából a 28-as úton Mszana Dolna irányában, majd Słopnice településen keresztül érkezünk Chyszówkiba. A falu felső része a Szigetes-Beszkidék méltóságteljes, erdő borította

LIMANOWA ÉS ÚJSZANDEC KÖRNYÉKE

A Rydz-Smigliy hágón álló emlékmű, fotó: J. Górlach

csúcsai, a Łopień és a Mogielica közötti nyergen épült. Ez az **Edward Rydz-Smigliy-hágó**.

Az 1914. november 23.-áról 24.-ére virradó éjszaka az Edward Rydz-Smigliy vezette légiós alakulat meglepetésszerű támadást intézett itt a 10. orosz lovasosztag kozákjaira. A cári megszállás alá került Limanowából érkező kozákok feladata az volt, hogy csendben az osztrák-magyar hadsereg hátoldalára kerüljenek, és a frontvonal mögött zavart keltsenek, ellehetlenítsék az ellenség kommunikációját és megsemmisítsék kisebb alakulatait. Közben az I. lengyel légiós ezred négy zászlóalj Józef Piłsudski parancsnoksága alatt megérkezett Dobra közelébe. Piłsudski az Edward Rydz-Smigliy vezette III. zászlóaljat chyszówki-i szállására küldte. Jurków településen keresztülhaladva azonban a légiósok megtudták, hogy Chyszówkiban már oroszok vannak. Merészen rajtaütöttek a kozákokon, 89 ellenséges katonát foglyul ejtettek, és 86 lovat szereztek. Ez a hadiszákmány különösen értékesnek bizonyult

a légiók számára, mert így végre komolyabb alakulatot formálhattak korábban jelképes méretű lovasságukból, az I. ezred ulánusaiból, akik Władysław Belina-Prażmowski parancsnoksága alatt álltak.

A Rydz-Smigliy hágón, az út mellett, a Łopień felé vezető zöld jelzésű turista-ösvényen 1928-ban emelt kereszt és 1938-as obeliszk áll. 1998-ban a Honi Hadsereg emlékművét is elhelyezték a tetőn. A három objektum együtt alkotja a Lengyelország függetlenségéért harcoló **Nemzedékek Találkozásának Emlékművét [27]**. Chyszówkiból utunk Słopnicén keresztül Limanowába vezet.

LIMANOWA (LIMANOWA)

A Szigetes-Beszkidék medencéjében, a Rabkából Mszana Dolnán keresztül Újszandecbe vezető út mentén fekszik Limanowa, a hasonló nevű járás székhelye. A Rydz-Smigliy hágóról egyenesen

A368. sz. limanowa-jablonieci katonatemető, fotó: J. Górlach

a városka központjába érkezhünk, ha Stopnice településnél Stopnice Szlacheckie felé kanyarodunk.

Limanowa és környéke 1914 őszén ádáz küzdelmek helyszíne volt, amelyekben a lengyel légiók is részt vettek az osztrák-magyar hadak oldalán. Itt állította meg a Krakkó elleni orosz offenzívát Ferenc József serege. 1914. november 20.-án a város Dragomirov tábornok 3. orosz hadseregének kezére került. Néhány nappal később, már chyszówki-i győzelmük után a lengyel légiósok bevonultak a városba, majd ismét az oroszok vették át felette az irányítást. December első napjaiban a cáriakat a 11. honvéd hadosztály magyar katonái verték ki a városból. 1914. december

6.-ától ez a nem túl nagy létszámú haderő a lengyel légiók egy részével együtt vette fel a harcot a roppant erejű orosz támadással: Újszandecből ugyanis Alekszej Bruszilov 8. hadseregének VIII. Hadosztálya indult a 3. orosz hadsereg megsegítésére. A legdrámaibb pillanat december 11.-én, 1914 következett be, amikor az oroszok rajtaütésszerűen elfoglalták a Limanowától keletre emelkedő, 624 m magas Jabloniec hegyen ásott osztrák lövészárkokat. A gyalogként harcoló soproni Nádasy huszárok és parancsnokuk, Muhr Ottmár ezredes hőies támadásukkal kiszorították az oroszokat a magaslatról.

Limanowa több helyszíne is ezekre a küzdelmekre emlékeztet. A városközpont

Muhr Ottmár sírköpolnája a 368. sz. limanowa-jablonieci katonatemetőben, fotó: J. Gorlach

közeliében, a régi katolikus sírkertben (ul. Szwedzka) található a limanowai temetőkerület **366. sz. katonai temetője [28]**, ahol 28 osztrák-magyar és 8 orosz katonasírnak kereshetjük fel. A temetőt Gustav Ludwig tervezte, a sebesült katona fölé hajló Krisztus képét pedig Franciszek Mražek újszandeci festő készítette.

A főtérrel kelet felé kiinduló ul. Matki Boskiej Bolesnej (az egykori ul. Mordarska) mellett üvegezett tornácú, földszintes faház áll. 1914-ben Kazimierz Mieroszewski járási orvos lakott itt (az ő fia volt Juliusz Mieroszewski, az 1976-ban elhunyt ismert újságíró). A legborzalmasabb harcok idején ő nyújtott segítséget a sebesült katonáknak. Itt, a **Mieroszewski-házban [29]** szállt meg 1914. december 7-én, a marcinkowicei csata után Józef Piłsudski vezérkari főnökével, Kazimierz Sosnkowskival együtt. A későbbi marsall áhítattal emlékezett vissza kényelmes szállására, ahol hosszú idő után először

ülhetett terített asztalhoz, és tiszta ágyneműben alhatott...

A város felett, az országúttól jobbra, Újszandec irányába forduló aszfaltút mentén, Limanowa utolsó háza után az út közelében a **Jabloniec hegyre** vezet. A magaslat fái között bújjik meg a X. limanowai temetőkerület legnagyobb, reprezentatív létesítménye – a **368. sz. katonatemető [30]**. Az út két

Emléktábla a limanowai Mieroszewski-ház falán, fotó: J. Gorlach

A NÁDASY HUSZÁROK GYŐZELME

A magyar huszárság elit alakulata volt a 1688-ban megalakult 9. Nádasy huszárezred. Több véres összecsapás után 1914. december 9.-én a Nádasy huszárokat pihenőre küldték, ám már 11.-én éjjelkor ismét parancsot kaptak arra, hogy váltsák fel a Jabloniecen elvörös Landsturmkokat (osztrák népfelkelő zászlóaljkat). Molnár Ferenc így számolt be a történetekről:

Ezek a gyalog harcoló magyar fiúk [a Nádasy huszárok] koromsötét éjszaka kapták a parancsot, hogy lovaikat hagyják lenni a faluban s jussanak el ezen a meredek magaslaton a hegygerincig húzó lövészárkokba, hogy felválthassák az ott harcoló legénységet. A huszárok, valamennyi tisztjükkel az élen, négykézláb kúszva, óvatosan haladtak a lövészárkok elé. Az oroszok tülerőben voltak ezen a dombon, és mire a huszárok felértek az árokhöz, az már el volt foglalva, ott már a fekete éjszakában orosz gépfegyverek lesettek rájuk. A felropogó orosz tüzelésre a tisztek rögtön tisztában voltak a helyzettel és gyalogrohamra vezényelték huszárjaikat. A pelyhes állú magyar fiúk karabélyaik agyával mentek neki a szuronyos, gépfegyveres orosz hadnak és minden tüzön, szuronyon, golyószórón keresztül éjjel utántól másnap délelőtt tizenegyig veredtek az ellenséggel. Az orosz halottak között járva, alig láttam rajtuk lött sebet. Aki orosz itt fenn elpusztult, azt a rettenetes ütések terítették le.

A soproni huszárok áldozatkészsége döntött a limanowai csata kimeneteléről, veszteségeik azonban óriásiak voltak. A 21 huszártisztból 13 hősi halált halt, köztük a sergét pisztollyal a kezében támadásra vezénylő Muhr Ottmár is, a többiek megsebesültek. A huszárezredek létszámvesztése a halottakat és sebesülteket egybevéve 40% volt.

A Lövészövetség tábori konyhája (1914), NDA

Egy osztrák-magyar seregben szolgáló lengyel katona, Ignacy Krowiak így emlékezett vissza a háborúba indulás előtti kaszárnyai tartózkodására:

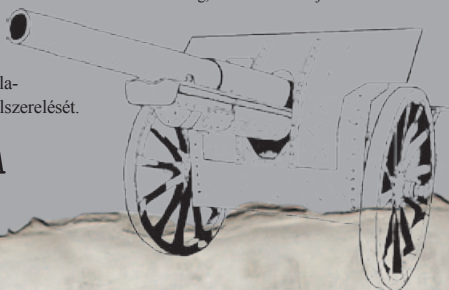
Személyi állapotunk ellenőrzése után, vagyis miután megszámoztak minket és jelentést készítettek a százasoknak, kimentünk a krakkói nagy síkságra, a Bloniára. [...] 11 órakor befejeztük a gyakorlatozást és visszavonultunk a kaszárnyába. 12 órakor volt az ebéd. Ebéd előtt mindenkinek mosakodnia kellett, és ruhánkat is meg kellett tisztítanunk a sártól és portól. Ebédre egy liter levest, egy szelet húst és valamilyen desszertet kaptunk [...]. Köretnek mindig mást adtak: párolt rizst, gerslit, babot, borsót, kukoricakását vagy krumplit. Ebéd után elmostuk a csajkánkat és nekifogtunk a puskatisztításnak.

EGY NAP A KASZÁRNYÁBAN

A krakkói főpályaudvartól északra, a Rakowicka utcában volt az Osztrák hadsereg ételmezési osztálya, ahol többek között jégvelemmel és hűtőházzal felszerelt hűsKonzervgyár, sütőde és lekvárfőző üzem is működött. A raktárakban kenyérgabonát, „kását” (hajdinát, árpát, kukoricadarát), rizst, zöldséget, burgonyát, cukrot, fűszereket stb. tároltak, valamint üzemanyagot és több ezer főre elegendő katonai felszerelését.

Orosz M1910 107 mm-es táborigyűjtő, S. Kwiecieński rajza

KRAKKÓI KONZERVGYÁRA ÉS RAKTÁRAI

Előfordult azonban, hogy a katonák a legalapvetőbb dolgokat is nélkülözték, így a mai olvasó számára a groteszknak tűnő megoldásokhoz kellett folyamodniuk. A Poznańi Napilap 1914. szeptember 24.-én a következőket tanácsolta a frontra csomagot küldő családoknak:

Mindenkit, akinek szerettei a harcmezőkön küzdenek, de nem tud nekik meleg harisnyát küldeni, emlékeztetek arra, hogy a papír is megfelelően melegít. A lábra sima harisnyát kell húzni, majd papírral körbetekerni (legjobb az újságpapír), és felhúzni rá a lábbelit. Ezt a módszert alkalmazták az 1870/71-es francia háborúban harcoló katonák [...].

PAPÍRZOKNI ÉS HANGYÁS TETŰIRTÁS

A katonákat kínzó tetvek ellen hangyás kezelést javasolt a Poznańi Napilap 1917. június 3.-án: [...] a katonai egyenruhát és a fehérmegűt úgy tisztíthatjuk meg a tetvektől a leggyorsabban és a legolcsóbban, ha hangyabolyra helyezzük őket. [...] A szorgos hangyák sokkal gyorsabban és hatékonyabban írják a tetveket, mint bármilyen más szer. Az élősködőköt megöltitött fehérmegű hideg vízben, szappannal mosható.

1914 karácsonyát több ezer katona lövészárokbán, szeretiteitől távol töltötte. Waclaw Pobóg-Pabudziński Vérben és tűzben címmel kiadott visszaemlékezéseiben a következőket írja: *Ó, Karácsony este! Felragyogott az égen az első csillag, úgyhogy katonáink összeültek az árokban. Fehér kalács került elő valahonnan, sőt, hering is! Egy csomag mézeskalács és dió! Jézusom! Micsoda pompás lakoma! Valahogy elcsöndesedtek a lövések, mintha még az ellenség is megérezte volna a pillanat fontosságát és szentségét. [...]*

Megtörték a fehér kalácsot a lengyel katonák, nekiláttak a heringnek, fekete kenyeret haraptak hozzá, majd elosztották egymás közt a mézeskalácsot és a diót, csak ezután kezdte el dúdolni Piotrek Sadzon [...] meghatottan:

– „Isten születik...”

És – lássatok csodát! Egy pillanattal később az ellenséges lövészárokból erős hangok kara folytatta az ének szavait, és mindkét árok ősi daltól zengett...

– „És az Ige testé lön és miközünk lakozék!”

A háború elválaszthatatlan része a halál. A keleti front véres harcaiban halom-számra hulltak a katonák... A Nemzetközi Vöröskereszt orvosa, dr. Stefan Boguslawski így emlékszik vissza erre:

Nyögések, kiáltások, káromkodások, félbeszakadt szavak... Golyó, szurony – közel a halál – az önfenntartó ösztön ereje elpattan, mint a buborék, az eddig megbénított emlékezet azonban a gyermekkor legtávolabbi pillanataitól kezdve mozgókép módjára vetíti le az agy és a lélek szemei előtt az egész életet... Az utolsó kép, amelynél a lélegzet elakadt, és eljött a hideg halál, csodálkozással, nyugodt, vágycsozó mosollyal, haraggal, fájdalommal, kétségbeeséssel tölti el az arcot, az ajkak pedig csöndben a drága, szeretett és minket szerető neveket formálják utóljára.

Orosz gyalogság a lövészárokbán, a második sor fegyvertelen... (1915), LRM gyűjt.

Orosz röplap (1915), LRM gyűjt.

A KÓRHÁZ

A frontkórházak minden összecsapás után zsúfolásig megteltek. Boguslawski doktor így írta le a háború kórházi világot:

Ismét sebesülteket hoznak — kétszáz embert [...]. Mindegyik katona piszkos, tetves, éhes és rettenetesen elcsigázott, testükön sáros katonaköpeny, fejükön súlyos sebek, lábuk lefagyott, össze-vissza tört csontjaikat gipszkötés fedi, önmaguk árnyékai csupán, folyton elájulnak a kimerültségtől és a fájdalomtól — már csak meleg ételre vágnak és pihenésre a meleg, tiszta ágyban.

Egy osztrák kórház előtt (1915), LRM gyűjt.

Az I. világháború harcmegőin közkatona és rendszerint alacsony rangú tisztetek küzdöttek. Az offenzívákkal, ostromokkal és átvonulásokkal kapcsolatos legfontosabb döntéseket azonban a haditerveket készítő marsallak és tábornokok hozták meg.

A NAGY HÁBORÚ TERVEZŐI

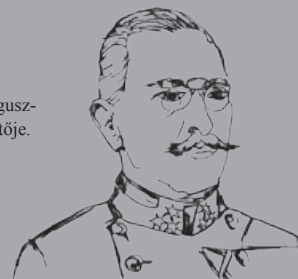

August von Mackensen (1849–1945) – német tábornagy. 1915 májusában ő vezette a gorlicei áttörést. 1915 augusztusában és szeptemberében Breszt-Litovszkban és Pinszkben komoly csapásokat mért a cári seregekre, aminek következtében az oroszok kiszorultak a Lengyel Királyság területéről.

August von Mackensen, P. Seweryn rajza

Viktor Dankl von Krašnik (1854–1941) – osztrák vezérezredes. 1914 augusztusától az I. cs. és kir. hadsereg parancsnoka, a galíciai hadműveletek vezetője. A háború után a katonai Mária Terézia-rend bizottságának titkára volt.

Viktor Dankl von Krašnik, P. Seweryn rajza

Hans von Seeckt (1866–1936) – német tábornok. 1914-ben a Párizs irányában támadó III. „brandenburgi“ gyalogos hadtest parancsnoka volt, később a keleti frontra irányították. A Nagy Háború befejezése és a császári hadsereg feloszlása után új, apolitikus hadsereg létrehozásán fáradozott.

Hans von Seeckt, P. Seweryn rajza

Radko Ruskov Dimitrijević (1859–1918) – bolgár származású orosz tábornok. A Nagy Háborúban többek között a 3. és 12. orosz hadsereg parancsnoka. 1918 szeptemberében a Vörös Gárda elfogta és Pjatyigorszkban más cári katonatisztekkel együtt kivégezte.

Radko Ruskov Dimitrijević, P. Seweryn rajza

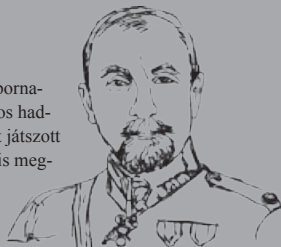

Alekszej Alekszejevics Brusilov (1853–1926) – orosz lovassági tábornok. Az I. világháború kezdetétől a Galíciában küzdő 8. hadsereg parancsnoka. 1916 júliusában frontparancsnokként tervezte meg és vezényelte le a sikeres volhíniai hadműveletét, az ún. Brusilov-offenzívát. 1919-től a Vörös Hadseregben szolgált.

Alekszej Alekszejevics Brusilov, P. Seweryn rajza

Tadeusz Jordan-Rozwadowski (1866–1928) – a cs. és kir. hadsereg altábornagya, a Lengyel Hadsereg vezére. 1914-ben a 12. „krakkói” gyalogos hadosztályhoz tartozó 12. tüzérdandár parancsnoka. Kulcsfontosságú szerepet játszott 1915 májusában a gorlicei csatában. Még az I. világháború alatt többször is megpróbált önálló lengyel haderőt létrehozni. 1918-ban a Lengyel Hadsereg vezérkari főnökévé nevezték ki.

Tadeusz Jordan-Rozwadowski, P. Seweryn rajza

Az I. világháború szörnyű pusztítást hozott. 1914–1918 között kb. 500 ezer lengyel esett el az Oroszországot fogva tartó birodalmak katonájaként, a sebesültek száma kb. 900 ezerre rúgott.

Az I. világháború három nagyhatalmának katonai vesztesége

Ország	Lakosok száma	Mozgósítottak száma	Haltottak és sebesültek
Ausztria	58 600 000	9 000 000	1 100 000
Németország	67 800 000	13 200 000	2 037 000
Oroszország	167 000 000	15 798 000	1 811 000

A NAGY
HÁBORÚ
MÉRLEGE

Mala encyklopedia wojskowa (Kis katonai enciklopédia), Varsó 1967

Dušan Jurkovič tervezte kereszt
fotó: Səkowa Nagyközség
Önkormányzata

1914–1915-ben Kis-Lengyelországon végigsöpört a Nagy Háború, és véres aratást rendezett az osztrák-magyar és az orosz katonák között. A csatamezőkön elesett és a kórházakban meghalt katonák testét tábori tömegsírokban vagy ideiglenes temetőkben helyezték el. A közvélemény azonban szinte azonnal sürgetni kezdte, hogy az elesettek méltó nyughelyen pihenjenek és emléküik továbbélhessen. Az újságok lapjai és külön publikációk latolgatták a katonatemetők létrehozásának és díszítésének kérdéseit. A terv az volt, hogy lehetőség szerint minden elesettet azonosítani kell, majd hősnek kijáró tisztelettel kell eltemetni, függetlenül attól, hogy a Monarchia katonájaként vagy az ellenség soraiban harcolt-e. A sírkertek rendeltetése az volt, hogy kifejezzék az áldozatok iránti hálát, és fenntartsák emlékezetüket. Arról, hogy milyen komoly volt a katonatemetők létrehozásának terve, az akció motójául választott bibliai idézet tanúskodik: *Ne közelíts! Vedd le sarudat a lábadról, mert a hely, ahol állasz, szent föld.* (Kivonulás könyve [Mózes II. könyve] 3, 5).

A KATONATEMETŐK SZÜLETÉSE

1915 második felében az osztrák-magyar katonai vezetés rendezni kezdte a csaták színhelyét és felszámolta az ideiglenes tömegsírokat. Tevékenységének az aktuális fronthelyzet is kedvezett – ekkor történt, hogy a központi hatalmak Galícia jelentős részéről kiszorították a cári sereget. 1915. november 3.-án a bécsi Hadügyminisztérium külön erre a célra megalakította a Hadisírok Osztályát, amelynek területi egységei is létrejöttek, Nyugat-Galiciát például a Krakkói Hadisírok Osztálya látta el. Feladata az elesett katonák azonosítása, a holttestek exhumálása és gyűjtése, valamint a sírkertek megtervezése és felépítése volt.

A HADISÍROK OSZTÁLYA

A krakkói osztály élére Rudolf Broch őrnagy került, aki ifjúkorában építészetet és művészettörténetet is tanult. Ismeretei most rendkívül hasznosnak bizonyultak. Az osztályvezető-helyettes a költő és irodalmár Hans Hauptmann kapitány lett. Az ő tollából származnak a temetőkben sokfelé látható lírai feliratok.

Luzna – Pustki, D. Jurkovič tervezte kápolna a 123. sz. katonai temetőben (1985-ben leégett), az LTOT Gorlicei Múzeuma gyűjt

A Krakói Hadisírok Osztálya több mint 3000, különböző nemzetiségű katonai és civil alkalmazottal dolgozott. Voltak közöttük kőfaragók, asztalosok, kertészek, sőt festők, rajzolók és fényképészek is. Broch őrnagy úgy döntött, hogy a nekropoliszok kiemelkedő műalkotások lesznek, ezért építészeket és szobrászokat bízott meg a temetőkerületek művészeti vezetésével. Közöttük volt Johann Jäger, Dušan Jurkovič, Emil Ladewig, Gustav Ludwig, Hans Mayr, Franz Mazura, Robert Motka, Gustav Rosmann, Heinrich Scholz, Franz Stark, Jan Szczepekowski és Johann Watzal is.

Nyugat-Galícia háborútól sújtott területét az alábbi 11 temetőkerületre osztották: Nowy Żmigród (31 temető), Jasło (31 temető), Gorlice (54 temető), Luźna (27 temető), Pilzno (27 temető), Tarnów (62 temető), Dąbrowa Tarnowska (15 temető), Brzesko (50 temető), Bochnia (40 temető), Limanowa (29 temető) és Krakko (22 temető).

Működésének három éve alatt (1915–1918) a Hadisírok Osztálya csaknem 10 000 km²-es területen több mint 400 temetőt hozott létre, ahol összesen 60 000 katona földi maradványai térhettek örök nyugovóra (ehhez 42 000 holttestet kellett exhumálni és máshová szállítani). A katolikus és görögkeleti keresztel, Dávid-csillaggal és turbánnal jelölt síremlékeken ma is láthatók az elesettek nevei, akik között Közép- és Kelet-Európa minden nemzetének képviselői megtalálhatók. Németek, osztrákok, lengyelek, törökök, horvátok, magyarok, csehek, bolgárok, bosnyákok, szlovének, oroszok, ruszinok, litvánok, tatárok, livóniai németek, kalmükök, kozákok, baskirok, finnek, örmények és zsidók alusszák itt egymás mellett örök álmukat.

A sírkerteket a csatamezők és frontvonalak közelében hozták létre, vagyis ott, ahol a harcok folytak és a katonák estek. A tervezők sok erőfeszítést tettek annak érdekében, hogy a hadisírok szép és messziről látható helyen, például hegytetőn állhassanak, és hogy harmonikusan illeszkedjenek környezetükbe. A katonai temetők egy része már létező egyházi vagy köztemetők mellett létesült.

A sírkertek külsejét és felépítését külön szabályok határozták meg. Repreratív bejáratot építettek hozzájuk, beton- vagy kőkerítés ill. fál vette körül őket, kompozíciós tengelyüket pedig lépcsősor vagy főút emelte ki. A temetők közepén talapzatra emelt kőkeresztet, magas fakeresztet, obeliszket vagy kápolnát helyeztek el.

Az 51. sz. katonatemető rotundája, képslap, a LTOT Gorlicei Múzeumának archívuma

A KRAKKÓI HADISÍROK OSZTÁLYA

A KATONAI TEMETŐK ÉPÍTÉSZETE ÉS DEKORÁCIÓI

A földsírokat halom alakúra formálták, és fa- vagy vas-keresztekkel koszorúzták, de a betonból ill. természetes kőből készült sírkövek is használatban voltak. A kiválasztott művészeti koncepciótól függetlenül a sírok szerények és aránylag egyformák voltak, helyi alapanyagokból készültek, és nem különböztették meg a központi hatalmak, illetve az antant oldalán harcoló katonákat.

A kis-lengyelországi katonai temetőkben számtalan különböző korokból és stílusokból származó halotti motívumot láthatunk viszont.

Kamionka Mała – a 357. sz. katonatemető, fotó: K. Bzowski

Polifonitásuk rendkívül jól tükrözi az Osztrák-Magyar Monarchia kulturális és vallási sokszínűségét. Az ókori művészetből származnak az oszlopsorok, pülonok, piramisok és szabad ég alatti oltárok. A kereszt nem csupán a népi hagyományt idézi, hanem azt a német ajkú országokban megfigyelhető szokást is, amelynek jelében a csatamezőkön hatalmas kereszteket állítottak. A tervezők a helyi, kis-lengyelországi hagyományból merítették a zsindevagy kötetetű kápolnákat. A sírkövek népszerű motívumai közé tartoztak a hoptárasakok, a sárkányfejek és a katonasapkák.

A bogoniowiceai katonai temető, fotó: J. Gorlach

Fontos szerepet játszottak a feliratok is, amelyeket általában kőtáblákra véstek. Arra emlékeztették a látogatót, hogy a halál véget vet a harcnak és a gyűlöletnek, és hogy a hősök azért estek el, hogy békét teremtsenek az élőknek. Akadnak olyan verssorok is, amelyek a gyermekeiket magához ölelő Földanyáról, a csatamezőkre lepillantó csillagokról vagy a hazájukba visszavándorló lelkekről szólnak. Egyes feliratok a katonák szavait adják vissza, például: *Mint e hegy, oly keményen vertük vissza a támadókat; most az a föld ölel hűen magához, amelyet megtömlasztunk.*

A wieliczkaai köztemető I. világháborús parcellája, fotó: K. Bzowski

A galíciai katonai temetők létrehozásán csaknem 40 építész és szobrász fáradozott. Olyan fontos személyiségek is akadtak közöttük, mint:

Dušan Jurkovič (1886–1947) – kulturális és társadalmi tevékenységéről ismert szlovák építész. Körülbelül 35 katonai temetőt tervezett és épített, amelyek egész Galícia legszebb sírkertjeiként szokás számon tartani. A sírkertek alaprajza mellett egyes részleteiket is ő alkotta meg, többek között például tucatnyi különböző fakeresztet tervezett. Sokat merített a regionális építészetből, alapanyagként szívesen használta a fát. Legérdekesebb alkotásai a koniecznai Beskidetetőn létesített 46 sz., a Regietów melletti Rotunda-hegyen álló 51. sz. és a zdyniai 52. sz. temető.

A TEMETŐK MŰVÉSZEI

A 80. sz. sękowai temető nem megvalósult kápolnájának terve, Sękowa Nagyközség Önkormányzata

Gustav Ludwig (1876–1952) – moráviai származású müncheni építész, a limanowai kerület művészeti vezetője. Az ő munkáját dicséri többek között a Limanowa melletti Jabloniec dombot széles sávban beborító 368. sz. katonai temető és a krasne-lasocicei 361. sz. sírkert népies kápolnája. Neve az ál-

tala tervezett, gazdagon díszített öntöttvas keresztokről is híres, amelyeket a legtöbb temetőkerületben megtalálhatunk.

Hans Mayr (1877–?) – német építész és mérnök, a gorlicei kerület művészeti vezetője. Ő tervezte többek között a 89. és 90. sz. gorlicei, a 66. sz. malastówi, a 70. sz. owczary-i és a 79. ill. 80. sz. sękowai sírkerteket, valamint a gyakran látható magas, félkör alakú tetővel díszített központi rönk keresztet.

Heinrich Karl Scholz (1880–1937) – rendkívül sokoldalú és tehetséges szobrász, a tarnówi kerület művészeti vezetője és főtervezője. Ő készítette a kerület legtöbb szobrát és domborművét; mind kő-, mind fafaragásai fennmaradtak. Tervei alapján készült pl. a 193. sz. dąbrówka szczepanowska-i, a 185–187. sz. lichwini, valamint a 191. sz. lubczai katonai sírkert.

Jan Szczepkowski (1878–1964) – lengyel szobrász, a luźnai kerület művészeti vezetője. Az ő nevéhez fűződik többek között a luźna-pustki-i 123. sz. katonai temető magyar parcellájának síremlékei, valamint az egész sírkert területi tervezése. Szczepkowski alkotta meg a 138. sz. bogoniowicei temető jellegzetes, szimbolikus bástyáit is.

Gorlice. A 91. sz. temetőhegyi katonatemető, fotó: K. Bzowski

A galíciai katonai temetők a világon egyedülálló emlékhelyeknek számítanak. A fennmaradt forrásokból kiviláglik, hogy más háborútól sújtott területeken is terveztek hasonló temetőépítési akciókat, de ezek különböző okok miatt nem valósulhattak meg. A Habsburg-monarchia szétesése után a volt osztrák és magyar területeken egy sereg hivatal megszűnt létezni, köztük voltak a Hadisírok osztályai is.

Korunkban egyre többen értékelik a Nagy Háború temetőinek egyedülálló voltát. A nyughelyeket katalogizálják, és ahol kell és megvan rá az anyagi keret, felújítják. Emlékeztük ismét éledezik, és egyre többen ismerik el, hogy e neropoliszok nem egy rettenetes háború tanúi csupán, hanem különleges építészeti emlékek is.

A 118. sz. staszkówkai katonatemető, fotó: K. Bzowski

PÁRATLAN MŰEMLÉKEK

MOLNÁR FERENC LIMANOWÁBAN

Limanowában, az Újszandec felé vezető bekötőúton (ul. Kościuski) áll az egykori vendégfogadó, amelyben a limanowai csata után lakott Molnár Ferenc író (1878-1952). A Pál utcai fiúk szerzője haditudósítói minőségben utazott Galíciába. Beszámolóí (Egy haditudósító emlékei 1914 november-1915 november, Budapest, 2000) rendkívül értékes forrást jelentenek.

részre osztja a katonák nyughelyét. Jobb oldalon (délre) található a sírkert fő része Muhr Ottmár mauzóleumával, amelynek formája egyeseket kápolnára, másokat töltényre emlékeztet. A síremlék ma üres, az ezredes családja még a II. világháború előtt hazahozta a hős hamvait. Lejebb, a katonasírok

A marcinkowicei kastély, fotó: M. Piotrowski, a Kis-Lengyelország Kincsei (Skarby Małopolski) pályázat archívuma

között, a parancsnok halálának helyén emlékmű áll, magyar nyelvű felirata: 1914. december 11-12-én ezredes urukkal együtt halt huszárok drága vérenek, kemény öklének, szótlan magyar hűségének emlékére. A sírokban összesen 161 osztrák és magyar, 1 német és 247 orosz katona teste nyugszik. Az út túloldalán keresztrel díszített obeliszk emelkedik. Egykor a városra nyílt innen kilátás, a II. világháború után azonban szovjet katonai temetőt létesítettek a hegytetőn. A sírkert fő része alatt, a város irányában elnyúló szántóföldek között gróf Thun-Hohenstein Lénárd huszárkapitány emlékműve áll, amit az elhunyt családja állíttatott a kapitány halálának feltételezett helyén.

MARCINKOWICE

Limanowából a Smolnik patak völgyében haladó mellékúton, Mordarka, Pisarszowa

Újszandec 1900 körül, képeslap. Kiadta S. Landau könyvesboltja, Újszandec, Tarnóvi Területi Múzeum gyűjt.

és Męcina településeken keresztül utazunk tovább. 1914 december elején Józef Piłsudski légiói tízegynéhány órán keresztül tartották itt fel a túlerőben lévő ellenséget, hogy közben Limanowa védői felépíthessék hadiállásaikat. Utunk két következő állomása a Lengyel Légiónak marcinkowicei harcaihoz kapcsolódik.

Józef Piłsudski az I. légiós dandár zászlóaljai élén 1914. december 5.-én merész támadást intézett a visszavonuló oroszok ellen, és az osztrák-magyar haderőt több kilométerrel megelőzve egészen Marcinkowiceig jutott. Vezérkarával együtt Alfred Fauck **kastélyában [31]** töltötte az éjszakát, amely a háború után a Morawski család tulajdonába került. Az épület jelenleg iskolának és *A légiósok Marcinkowicében* című történelmi kiállításnak ad otthont.

Másnap reggel a Bruszilov tábornok vezette 8. hadsereg VIII. hadtestébe tartozó orosz katonák megtámadták a jóval

kisebbszámú légiós sereget. A lengyeleknek sikerült elmenekülniük Limanowa felé, mielőtt az oroszok bekerítették volna őket. A csatában 12 légiós vesztette életét, és sokan megsebesültek. Kilenc áldozat a marcinkowicei katolikus sírkert szomszédságában található **352. sz. katonai temetőben [32]** fekszik. A légiós emlékművet a település lakói állították 1915-ben. Mellette 25 osztrák-magyar és 5 orosz katona sírját találjuk. Érdeemes megsemmisíteni az emlékmű talapzatába befalazott tüzérségi lövedékeket – a légiósok halálát állítólag orosz ágyúlövések okozták.

ÚJSZANDEC (NOWY SĄCZ)

Újszandec Kis-Lengyelország délkeleti részének legfontosabb városa.

Újszandec történelmi városmagja száz évvel ezelőtt fontos közúti és vasúti csomópont volt, ezért mind az osztrák-magyar,

Lovagszobor a 350. sz. újszandeci katonatemetőben, fotó: R. Korzeniowski

mind az orosz hadsereg hadműveleteiben nagy szerepet játszott. 1914. szeptember 12.-én az oroszok által fenyegetett Przemysl erőből vezérkarával együtt ide tette át székhelyét Conrad von Hötzendorf tábornagy, az egész osztrák-magyar hadsereg főparancsnoka. A front előrehaladtával azonban a vezérkar hamarosan még nyugatabbra, Cieszynbe (egykori nevén Teschenbe) utazott. 1914. november 18.-án az oroszok foglalták el Újszandecet. A jablonieci drámai eseményekről (1914. XII. 11.) híressé vált limanowai csata után egy nappal azonban a cári erőknek el kellett hagyniuk Újszandecet, mivel Limanowa felől a magyar huszárok és a lengyel légiók voltak a nyomukban, délről, a Poprad és a Kamienica Nawojowska folyók völgyében pedig már Szurmaj Sándor hadteste közeledett a város felé. Csapatai Žmigrod és Dukla környékén csaptak össze a cáriakkal, Újszandec irányában intézett támadása pedig visszavonulásra kényszerítette a Limanowa felé haladó VIII. orosz hadtestet, amely nem kockáztathatta, hogy elszakadjon Bruszilov keletre harcoló többi alakulatától.

1914. december 13.-án a magyar huszárok után

József Piłsudski is bevonult a városba lengyel légiósaival élén. Ugyanezen a napon kapta a parancsot, hogy az I. légiós ezredből alakítsa meg az I. dandárt. Sajnos a következő orosz offenzíva miatt a lengyeleknek már egy héttel később harcba kellett indulniuk – az embert próbáló lowczóweki ütközet várt őket. A következő hónapokban a város a még mindig közeli frontvonal hátszárnya volt. A gorlicei csata előtt, 1915 áprilisában rövid ideig Újszandecben állomásozott August von Mackensen tábornok vezérkara. A háború egész ideje alatt fontos tábori repülőter működött a város mellett.

Újszandecben I. világháborús útvonalunk három állomása található. Az ul. Rejtana melletti köztemető délnyugati részében található a Gustav Ludwik tervezte **350. sz. katonai temető [33]**, amely a X. limanowai temetőkerület részét képezi. Eredetileg jóval nagyobb volt, de egy részére későbbi magánsírok kerültek. A sírkert legjellegzetesebb, messziről felismerhető emlékműve magas obeliszkből és egy előtte álló, hatalmas kardra támaszkodó lovas alakjából áll, amelyet félkör alakú oszlopsor vesz körül. 905 osztrák-magyar, 119 német és 252 orosz katona nyughelyén állunk, akik az 1914 november-decemberi harcokban, illetve a harcokat követően az újszandeci kórházakban haltak meg.

A katonatemetőtől nem messze található a **légiós parcella [34]**. Hosszú kőfalának közepéből légiós egyenruhába és sapkába öltözött katona alakja emelkedik ki, mellette felirat: „Érted, Lengyelország – és a Te dicsőségedért 1914–1918”. 19. a Nagy Háború alatt Újszandecnél elesett, ill. a városban született és később elhunyt lengyel légiós sírja található itt. A parcellát a Légiosszövetség hozta létre 1927-ben.

Utunk következő állomása a városközponthoz közelebb, a Planty Miejskie („Városliget”) nevű szép, gondozott parkban

Újszandec főtere, fotó: J. Gorlach

Újszandec óvárosa: a műemlék polgárházakkal körülvett főter és városháza, a gótikus Szent Margit Bazilika, az egykori zsinagóga, a Gótikus házban található Szandeci Területi Múzeum, valamint a városfalak és a királyi vár romjai. A város szélén létesült Lengyelország legnagyobb skanzene, a Szandeci Néprajzi Park (Sądecki Park Etnograficzny), amelyben a térség faépítészetének több száz emléke képviseli az itt élő négy néprajzi csoport: a szandeci lachok, a nyugati pogórziei (a Kárpátok előnyúlványainak lakói), a szandeci gurálok és a Poprad-menti lemkek kultúráját. A skanzenhez tartozik az egykori tartomány kisvárosi építészetét rekonstruáló *Galiciai kisváros*.

EGYÉB LÁTNIVALÓK

EGYÉB LÁTNIVALÓK

A Poprádi Táj- védelmi Körzet

a Szandeci-Beszkidék két magas vonulatára terjed ki, amelyeket a Poprád folyó festői kanyarulata választ el egymástól.

található. A park északkeleti részén hatalmas, magányos fa emelkedik az ég felé. Ez a **Szabadság-tölgy [35]**, amelyet 1918. november 11.-én, egy spontán akció keretében ültettek a szandeci hazafiak, hogy Lengyelország függetlenségének visszaszerzésére emlékeztessen. A fa túlélte a hitleri rémuralmat és a kommunista időket. A „Szabadság-tölgy – 1918” feliratú kősziklát 1988-ban helyezték el mellette.

Újszandecből Gorlicébe utazunk tovább, amely különös jelentőséggel bír az I. világháború történetében.

A 350. sz. újszandeci katonatemető,
fotó: J. Gorchach

GORLICE ÉS KÖRNYÉKE

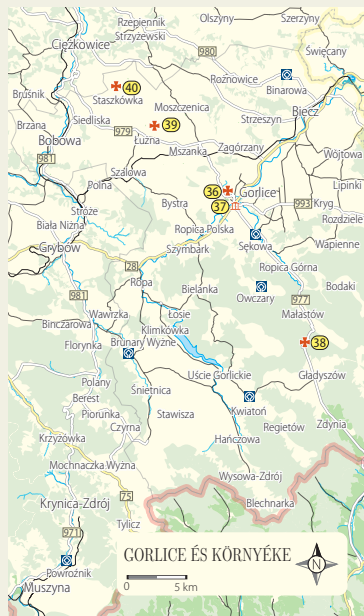
– a csata, amely megváltoztatta a történelmet

Az Alacsony-Beszkidék lábánál fekvő Gorlice városka közelében 1915-ben az I. világháború egyik legfontosabb ütközete zajlott. A központi hatalmak seregei áttörték a frontot, majd kiűzték Galiciából a cári haderőket. Gorlice környéke azonban már korábban kemény küzdelmek helyszíne volt. 1914–1915 telén a front több hónapra megállt a várostól északra, a Biała Tarnowska folyó völgyében; délen, az Alacsony-Beszkidék vonulatai között pedig komoly harcok folytak, amiről a környék számos katonatemetője tanúskodik. A Nagy Háború emlékhelyeit a városban is megtaláljuk, ezek elsősorban a gorlicei csatához fűződnek.

Gorlicéből délre kanyarodva felkereshetjük az Alacsony-Beszkidék csatateri mellett létesült sirkerteket. A gorlicei hadművelet legfontosabb összecsapásaira azonban a várostól északra, többek között a luźnai Pustki magaslaton került sor.

KIS-LENGVELORSZÁG KULTURÁLIS SOKSZÍNŰSÉGE

Kis-Lengyelország századokon át nemcsak a lengyeliség, hanem számos más etnikai közösség hazája is volt. Sok galíciai város és kisváros lakosságának jelentős részét tették ki a zsidók; zsinagógáik, temetőik és jellegzetes házaik ma is sok helyen láthatók. A térség déli részén, az Alacsony-Beszkidék lankás hegyvonulatai között élő, görögkatolikus és görögkeleti vallású lemők a következő világháború utáni etnikai üldözések és falupusztítások ellenére máig megőrizték sajátos kultúrájukat. Több évszázados jelenlétük nyomát elsősorban gyönyörű fatemplomaik jelzik. Kis-Lengyelország négy lemők fatemploma, a brunary wyżne-i, a kwiatoni, az owczary-i és a powroźniki templom az UNESCO Világörökség listáján is szerepel.

GORLICE ÉS KÖRNYÉKE

Gorlice látképe 1909 körül, képeslap. Kiadta A Lecker, Gorlice, a LTOT Gorlicei Múzeumának gyűjt.

GORLICE

A Ropa folyó feletti magaslaton épült település 1354-ben kapott városjogot. A középkor óta fontos kereskedőutak vezettek erre: a kelet-nyugati irányú a Beszkidék lábánál, a Magyar Királyság területe felé haladó útvonal pedig a hegyeken át kanyargott déli irányban. A térségben a XIX. század közepétől kőolajkitermelés folyt.

Az 1914-es és 1915-as hadműveletek igencsak megviselték Gorlicét. 1914. november 15.-én orosz kézbe került, december 12.-én az osztrák ellenoffenzíva ideiglenesen visszaszerezte, 28.-án azonban ismét cári hadosztályok

vonultak be a városba. 1915 telén az osztrákoknak az Alacsony- és a Keleti-Beszkidékben folyó véres harcok ellenére sem sikerült visszafoglalniuk Gorlicét. Márciusban külön offenzívát indítottak ebből a célból, ám fáradozásuk sikertelen maradt. A császári és királyi katonai vezetés azonban hamarosan, ezúttal már német segítséggel visszatért a Radko Dimitriev parancsnoksága alatt álló 3. orosz hadsereg elleni támadás tervéhez.

Osztrák mozsarak a gorlicei csatában (1915), LRM gyűjt.

EGYÉB LÁTNIVALÓK

A világ első **petróleumlámpája** –

Ignacy Łukasiewicz találmánya – ma egy gorlicei útkereszteződést von be fényével.

A **Karwacjan-kastély**, Gorlice urának rekonstruált reneszánsz kastélya (az eredeti épület a város 1915-ös bombázása során szinte teljesen elpusztult). Ma művészeti galéria található benne.

Szymbarkban érdekes skanzen és páratlanul szép reneszánsz várkastély található. 1915 április-májusában itt állomásozott Mackensen tábornok 11. német hadseregének vezérkara.

A szymbarki várkastély, fotó: P. Fabijański

A nagy útközvet 1915. május 1.-ről 2.-ra virradó éjszaka tüzeri előkészületekkel vette kezdetét. Reggel golyózápor hullt Gorlicére – ilyen rettenetes pergőtűzet még soha nem látott korábban a keleti frontvonal. Az ágyúkon és nehéz mozsárokon kívül a támadásban bombázó repülőgépek is részt vettek, amelyek többek között a glinniki (ma Gorlicéhez tartozó) kőolajfinomítót vették tűz alá. Végül megindultak a német katonák: a Hermann von François tábornok parancsnoksága alatt álló XLI. tartalékos hadtest 82. gyalogos hadosztályának ezredei kerítették be észak felől a várost. A német gyalogosok – és köztük sok Nagy-Lengyelországban besorozott lengyel katona – vilámgyorsan elfoglalták a várostól északra álló, 357 tengerszint feletti magasságú Temetőhegyet. Ez lehetővé tette a belvárosban védekező oroszok bekerítését, akik a hegytetőre felvonatott ill. a kelet felől a városhoz közelítő utakra felállított lövegek tüze alá kerültek. A központi hatalmak így csírájukban elfojtották az oroszok ellentámadási kísérleteit, ám a várost így is csak többórás véres utcai harcok után sikerült bevenniük.

Az oroszok sokáig védekeztek a Temetőhegy lábánál fekvő izraelita temetőben. Ma a magaslat tetején található a **91. sz. katonatemető** [36], a III. gorlicei temetőkerület egyik óriási létesítménye. A hatalmas, árka-dós temetőbejáraton keresztül négy nagy parcellára osztott sík területre érkezünk.

A 91. sz. gorlicei katonatemető sírfelirata, fotó: J. Górlach

A 91. sz. gorlicei katonatemető kapuja, fotó: K. Bzowski

A sírkert közepén kőkereszt áll, amelyen 1928-ban helyezték el a lengyel nemzetiségű áldozatok emléktábláját. A nekropoliszt eredetileg 427 osztrák-magyar, 139 német és 287 orosz katona örök nyughelyének szánták, ám több kisebb temető és ideiglenes tömegsír felszámolása után sok száz új holttest került ide, így az eltemetettek száma 1441-re nőtt.

A gorlicei csata számos emlékét láthatjuk a **Lengyel Turisztikai és**

Országismereti Társaság (PTTK) Ignacy Łukasiewicz Területi Múzeumában [37]. A múzeum épülete könnyen felismerhető – homlokzatán I. világháborús katonákat ábrázoló nagy, fekete-fehér falfestmény látható. Az épület belsejében többek között a csata makettjét is láthatjuk a szembenálló hadseregek megjelölt állásaival, valamint számos fegyvert, egyenruhát és felszerelési tárgyat: karabélyokat, szuronyokat, tölténytáskákat,

Biecz, fotó: P. Fabijański

Biecz középkori városa az 1915-ben itt dúló harcok ellenére szinte teljes épségben fennmaradt. Érdemes megtekinteni a gyönyörű gótikus plébániatemplomot, a reneszánsz városházát, valamint a ferences kolostort és templomot, ahol a legnagyobb lengyel barokk költő, Wacław Potocki hamvai nyugszanak. Bieczben három I. világháborús katonatemetőt is találunk, amelyek a 106., a 108. és a 109. számot viselik.

EGYÉB LÁTNIVALÓK

A GORLICEI HÁBORÚ

Bronisław Świeykowski gorlicei katolikus pap így emlékezett vissza 1914 őszére: *A tábori kórházzá átalakított közkórházban az irgalmas nővérek, elsősorban Amelia Bukowska rendfőnök asszony hősieis önfeláldozásának köszönhetően példás rend honol - a kolera már egyre kevesebb áldozatot szed, a kórház azonban így is zsúfolásig tömve van dizentériás és tifuszos betegekkel - számuk 100-120 közötti, ennyien férnek ugyanis be az épületbe. A sebesülteknek másik kórházat létesítettek a gimnáziumban, az ápoltak száma átlag napi 80 fő.*

pitykegombokat, övcsatokat, csajkákat stb. tekinthetünk meg. Figyelemre méltóak a csata után maradt hadianyagból készült emléktárgyak, amelyek közül kiemelkedik egy Mauser töltényekből és tüzériai lövedékek hüvelyéből készült monstancia. A pincében látható kiállítás többek között a Galiciában harcoló seregek egyenruháit mutatja be. A viaszfigurák között Ferenc József császárral és Mackensen tábornokkal is „találkozhatunk”.

MAŁASTÓW

Gorlicéből a 977-es úton délre, Szlovákia felé haladva Sękówán és Małastówon át az Alacsony-Beszkidék egyik vonulatához, a Małastówi-Magurához érkezünk. Az út a Małastówi-hágón (604 m) át vezet, ahol az egyik legszebb I. világháborús temető tárl szemünk elé.

Az I. zmirródi temetőkerület szinte összes létesítményéhez hasonlóan

a Małastówi-hágón fekvő **60. számú katonai temetőt [38]** is Dušan Jurkovič tervezte. A fageritással körbevetett, gondosan restaurált sírkertben az osztrák-magyar hadsereg 174 áldozata, köztük számos lengyel alussza örök álmát. Sírjákat Jurkovič jellegzetes keresztjei díszítik, Mendel Brod zsidó származású katonája azonban fából faragott *macéva* (hagyományos, íves tetejű sírkő) alatt nyugszik. A temető mélyén csúcsos szindelytetővel koronázott épületen és kápolnára emlékeztető keresztcsoporton akad meg a szemünk.

A környéken nemcsak a gorlicei áttörés idején

Viaszfigura-kiállítás a LTOT Gorlicei Múzeumában, a LTOT Gorlicei Múzeumának gyűjt.

folytak harcok, hanem a korábbi téli hónapok folyamán is, amikor Bruszilov tábornok 8. orosz hadserege meg-megújuló támadásokat intézett a Kárpátok vonalán a Magyar Alföld irányába. A gorlicei csata alatt Małastów település és a hágó környékén Svetozar Borojevič 3. osztrák-magyar hadseregének X. hadteste támadta az orosz állásokat, így segítette Kneussl tábornok Gorlicétől délre manőverező német hadtestét, amely a csatatervből kulcsfontosságú szerepet

A 60. sz. małastówi katonatemető, fotó: J. Górlach

HADISÍROK GORLICE KÖRNYÉKÉN

Mind Gorlicében, mind a környéken, valamint a várostól délre emelkedő Alacsony-Beszkidék területén is rengeteg I. világháborús katonatemető helyezkedik el - csak a gorlicei járásban csaknem 100 ilyen létesítmény található.

A sírkertek több temetőkerület részét képezik. A városban és környékén a III. gorlicei temetőkerület nyughelyeit találjuk, fő tervezőjük Hans Mayr volt. Műveit minden monumentalizmusuk ellenére egyszerű forma jellemzi. Különösen figyelemre méltó a Sękowa település feletti Zagórze dombon húzódó 80. sz. katonai temető. Az eredeti tervek szerint ez lett volna az egész gorlicei temetőkerület legrepresentatívabb létesítménye. A falu feletti dombokon még két másik sírkert (78. és 79.) található. Érdekes felkeresni a Temetőhegy lábánál fekvő izraelita temetőben létesített 90. számú, valamint a ma Gorlicéhez tartozó Glinnikben található 98. sz. katonatemetőket. A várostól északra fekvő Strózówkában hat újabb sírkertre (92-97. sz.) bukkanunk, amelyek pontosan a frontvonalra épültek.

Egy másik érdekes háborús nekropolisz - a 125. sz. zagórzanyi objektum - már a IV. huznai kerület részét képezi. Ebben a temetőkerületben elsősorban Jan Szczepkowski lengyel szobrász működött, de Hans Mayr, Anton Müller, Hermann Kurt Hosaeus és Dušan Jurkovič alkotásai sem hiányoznak belőle.

játszott. A nehéz hegyi terepen harcoló osztrák-magyar katonák május 2.-án foglalták el a falu keleti oldalán elhelyezett orosz állásokat.

ŁUŻNA – A PUSTKI DOMB

Łużna a Gorlicéből Ciężkowicébe vezető 977-es út mentén fekvő nagyobb település. A falu felett emelkedik a 446 méter tengerszint feletti magasságú, erdő borította Pustki domb. Déli lejtőjén két I. világháborús katonai temető található. A 977-es útról jobbra letérve a katonatemetőt jelző táblákat követve érünk el ide. Az út a Łużnianka patak túlsó oldalára vezet, majd keskeny, aszfaltozott ösvény formájában visz fel a merdek hegyoldalra, egészen az erdő szélén fekvő temetőig.

1915 tavaszán, a gorlicei csata idején a Pustki domb az orosz védelmi vonal egyik legfontosabb állása volt, így bevételre jelentősen meggyorsította volna az

A 122. sz. Łużnai katonai temető,
fotó: K. Bzowski

DUŠAN JURKOVIČ TEMETŐI

Az Alacsony-Beszkidékben túrázva számtalan különlegesen szép temetőre bukkanhatunk. Sok közülük az erdőben elrejtve található, némelyiket már egészen beborítja a zöld növényzet, de egyre többet tisztítanak meg és újítanak fel. A fatornyokkal, kápolnákkal, gyönyörű, faragott keresztekkel díszített, festői fekvésű sírkeretek az egyik legeredetibb galíciai temetőépítész, a szlovák Dušan Jurkovič (1886-1947) munkáját dicsérik. Jurkovič 1915-ben lett az I. zmngródi temetőkerület művészeti vezetője, amelynek területén több mint 35 sírkeretet tervezett. Alkotásai elsősorban fából készültek, kevés közöttük a kőtárgy. Sokat merített a helyi építészetből, és arra is nagy gondot fordított, hogy a sírkeretek beleépüljenek a Beszkidék csodálatos tájképébe. Ha errefelé kirándulunk, érdemes ellátogatnunk valamelyikébe. A művész egyik-másik alkotása magasán a hegyhátak között található, és csak turistaösvényen közelíthető meg – ilyen például a koniecznai 46. sz. Beszkidék katonai temető, amely a szlovák-lengyel határon magasló Beszkidék gerincén létesült, vagy a Regietów Wyżny felett emelkedő, 771 méter magas Rotunda hegyen épült 51. sz. létesítmény, amelyet a legerdekesebb katonatemetők között tartanak számon. Más művei könnyen elérhetők, az országot mellett vagy az út közelében állnak, mint az 52. sz. zdyniai vagy az 55. sz. gładyszówi katonai temető.

áttörést. A magaslatért folytatott harcok április 30.-án kezdődtek, amikor is a császári és királyi hadsereg 12. krakkói hadosztálynak olyan közel kellett kerülnie az orosz lövészárkokhoz, hogy gyalogos ostromot indíthasson ellenük. Az Arz Artúr (Arthur Arz von Straussenberg) parancsnoksága alatt álló VI. osztrák-magyar hadtest részét képező hadosztály szinte kizárólag lengyelekből állt, ám a magaslat orosz védői között is akadtak cári területekről besorozott lengyelek. A testvérharc a támadók első sikerei ellenére rendkívül véresnek bizonyult. A tüzérségi tűz a legelső lövészárkokat leszámítva nem tett kárt a merdek hegyoldalon elhelyezett orosz állásokban, ahol csupa géppuskaállás és mesterlövész várt a támadókra. Ennek ellenére a wadowicei és cieszynei (tescheni) galíciai ezredek tovább nyomultak felfelé, és másfél óra után sikerült kitűzniük a hegycsúcsra a sárga-fekete császári zászlót.

Az erdő szélén, az aszfaltút magaslat alatti vége mellett épült a szerény méretű, de nagy fallal körülvett **122. sz. katonai temető [39a]**. 154 orosz katonasírját találjuk itt, akik az 1915. május 2.-ai ütközetben

A 60. sz. małastówi katonatemető, fotó: Sękowa Nagyközség

A sękowi templom, fotó: P. Witosławski

estek el. Pár száz méterrel magasabba, már a meredek, bükkerdővel borított hegyoldalon található Nyugat-Galicia legnagyobb I. világháborús katonatemetője, amely a **123. számot [39b]** viseli. A IV. luźnai temetőkerület legimpozánsabb létesítményét Jan Szczepkowski tervezte. Nem csupán mérete lenyűgöző, hanem tájtervezése is: a temető szabadon, természetesen simul bele a meredek hegyoldalba.

A bükkösben aszimmetrikusan elszórt parcellákat kanyargó ösvény és számos kőlépcső köti össze. A hegyoldalon több helyen kőből épült emlékművek és fából faragott keresztetek állnak. A temetőben 909 osztrák-magyar, 65 német és 226 orosz katoná nyugszik, akiknek csak egy része esett el a gorlicei csatában, másik részük 1915 első harmadévének állóharcaiban vesztette életét.

A SĘKOWAI TEMPLOM

Sękowában található az UNESCO Világörökség listáján is szereplő Szent Fülöp és Jakab fatemplom. Az épület csodával határos módon vészelte át az I. világháború poklát. A frontvonalon küzdő osztrák-magyar hadsereg cseh ezredei istállóná változtatták. A templomfal jelentős részét, a tetőzsindelyt, a templomtornácot és a torony nagyobbik felét (a tartóelemek kivételével) tüzelő gyanánt vagy a lövészárkok és barakkok erősítésére használták fel. Kifosztották a barokk oltárakat, tönkretették az értékes fal- és mennyezetfestményeket. Ki tudja, fennmaradt volna-e egyáltalán a templom, ha a gorlicei művellet akár csak pár nappal is késik. A két világháború közötti időszakban az épületet rekonstruálták, bár az egykori templombelső tárgyait már nem sikerült pótolni.

A fatemplom közelében található a neogót Szent József templom, amelynek falában ma is láthatók a gorlicei csata során belefűrődött lövedékek.

EGYÉB LÁTNIVALÓK

A kis-lengyelországi **Faépítészeti Útvonal** a vajdaság több mint 250 különböző rendeltetésű faépítményét – templomokat, skanzeneket, régi falusi és városi házakat köt össze össze.

Az UNESCO Világörökség listáján szereplő három **lemkő fatemplom** az Alacsony-Beszkidék völgyeiben, Gorlice és a Małastówi-hágó környékén fekvő **Owczary, Brunary Wyżne és Kwiaton** településeken található. A gyönyörű fal- és mennyezetfestményeiről híres **binarowai Szent Mihály templom** – a gorlicei járás öt olyan épületének egyike, amely a Világörökség listáján szerepel – Luźnától kb. 20 km-re keletre található. **Bobowa** városka egykor jelentős haszid központ volt. Mái megmaradt **zsinagógája** és **temetője**, ahol Halberstam cádik (Divrei Chaim) ohelje, vagyis síremléke található. Híres a hagyományos bobowai **csipkeverés** is.

A **Magurai Nemzeti Park** az Alacsony-Beszkidék legvadregényesebb tájaira terjed ki. Itt található többek között a Wątkowai-Magura széles vonulata is, ahol a **Kornutyrezervátum** különleges homokkő sziklái húzódnak meg.

STASZKÓWKA

Luźnától északnyugatra, a hegyek között fekszik Staszkówka település, ahová előző úticélunktól a Cieżkowice felé vezető mellékúton is eljuthatunk. Staszkówka előtt nem egészen egy kilométerrel, a Patria (432 m) lapos, hosszan elnyúló gerincén található a **118. sz. katonai temető [40]**.

1915. május 2.-án a hegytetőn felállított, szögesdróttal és aknamezőkkel körbevett orosz állásokat megtámadták a 2. porosz gárdahadosztály csapatai. Hamarosan azonban kiderült, hogy a több óráig tartó tüzérségi tűz véletlenül elkerülte az orosz vonalnak ezt a részét, és az 1. porosz gránátoszred az aknamezőn áthaladva egyenesen az ellenség gépfegyvertüze

A 122. sz. luźnai katonai temető, fotó: J. Górlach

alá került. Végül a gárda többi helyen történő előrenyomulásának köszönhetően sikerült ezt a hegyet is bevenni, az ezred azonban több mint 600 halottat és sebesültet veszített. Sokukat a 118. sz. katonatemetőben helyezték örök nyugalomra, amelynek közepén négy hatalmas, kőből készült pülón áll, kettőről kardok merednek az ég felé. A hegytetőn 439 német, 281 osztrák-magyar és 43 orosz katona sírját találjuk.

GYÁSZOS GALÍCIA

*Lemberg mellett van egy kerek erdő,
közepében van egy gyásztemető,
abban nyugszik sok szép magyar baka,
eltemette gyászos Galícia.
Édesanyám, ne keressen engem,
a többi közt úgyse talál engem,
a fejfámra nincs a nevem írva,
csak úgy fekszünk közösen egy sírban.
(Magyar katonadal -
Cseh Tamás dalai között is szerepelt)*

A 118. sz. staszkóvkai katonai temető,
fotó: J. Gorlach

TARNÓW ÉS KÖRNYÉKE

– a reneszánsz gyöngyszeme
és a legszebb katonatemetők

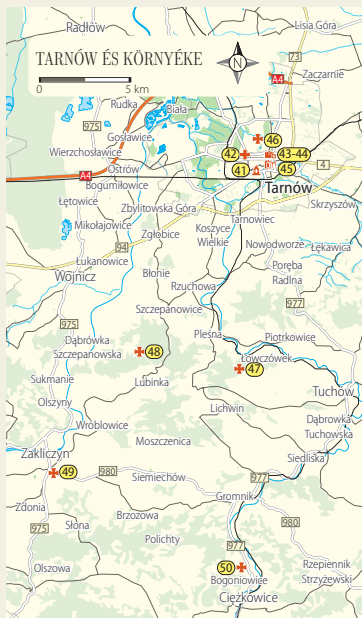
Tarnów, a kis-lengyelországi vajdaság második legfontosabb városa ma a reneszánsz gyöngyszemként emlegetett óvárosáról híres. Az I. világháború idején ez a fontos vasúti csomópont az osztrák-magyar helyőrség székhelye volt, később pedig a Nyugat-Galiciában előrenyomuló orosz hadsereg utánpótlását szolgálta. Az orosz seregek több hónapig, 1914 őszétől az 1915 májusi gorlicei áttörésig tartották megszállásuk alatt a várost. 1914 decemberétől a front közvetlenül Tarnów mellett helyezkedett el. December végén a város környékén zajlottak a „karácsonyi csata”-ként emlegetett véres ütközetek. Ebben az időben csaptak össze meg az I. lengyel légiós dandár katonái is a cáriakkal a łowczóweki csatában.

Ma a városban több I. világháborús temető és egyéb emlékhely található, környékén, így a łowczóweki csatamezőn pedig számos katonatemető létesült.

TARNÓW

1914 őszén Galiciában nyugat felé tört előre az orosz hadsereg. Novemberben a cári erők elérték Tarnówt. A város hivatalnokai megsemmisítették a hivatalos iratokat, és pánik-szerű menekülésbe fogtak. Az osztrák vezetés kivonta a helyőrséget. 1914. november 10.-én Tarnówa bevonult az első orosz hadosztály, a cserkesz könnyűlovasság. A városra nem vetettek ki hadisarcot, de rengeteg kötelezést ruháztak rá: fenn kellett tartania a kasszányakat és a tábori kórházakat, ezenkívül önkéntes adományként világítást, vizet és tüzelőt kellett szolgáltatnia a hadseregnek,

ami teljesen tönkretette a helyi gazdaságot. A lakosságot vélt vagy valós osztrák-magyar kapcsolata miatt számtalan megtorló akció érte. Az oroszok tüzöket is ejtettek, amivel egy esetleges diverzió ellen próbáltak védekezni. A polgármester, Tadeusz Tertil hősies magatartást tanúsított: mindvégig Tarnóban maradt, a cári Ohrana fenyegetéseinek fitytyet hányva igyekezett gondoskodni a város lakóiról, és számtalanszor közbenjárt értük az orosz katonai vezetéssel.

TARNÓW ÉS KÖRNYÉKE

Plac Sobieskiego, Tarnów, 1900 körül - képeslap. Kiadó: Kamil Baum, Tarnów, a Tarnói Területi Múzeum gyűjt.

A łapanówi és limanowai csata után Tarnów frontvárossá vált – az osztrák-magyar seregeknek sikerült a Dunajctól keletre szorítaniuk Radko Dimitriev 3. hadseregét. Az 1914-es év utolsó napjaiban lezajlott véres karácsonyi csata után a front a várostól

csupán néhány kilométerre húzódott. Ez a helyzet négy hónapig változatlan maradt. Tarnówt a tűzérségi tűz is veszélyeztette – az osztrák-magyar lövegek többször kárt tettek a városban, 1915 januárjában például a 30,5 és 42 cm-es kaliberű nehéz mozsarak

EGYÉB LÁTNIVALÓK

Tarnów, a legmagyarabb lengyel város Tarnów főtere, a városháza és a tér házai Lengyelország egyik legszebb reneszánsz és manierista síremlékeket látatunk. Jan Tarnowski, a híres hadvezér is itt nyugszik, aki 1528-ban Tarnówa hivta a Magyarországról kiszorult Szapolyai Jánost. A király fél évig tartózkodott a városban. A Tarnói Egyházmegyei Múzeum Lengyelország legrégebbi egyházmegyei gyűjteményét őrzi a székesegyház melletti XVI. századi reneszánsz lakóházakban.

A Területi Múzeum gyűjteményei többek között a főter ódon házaiban és a reneszánsz városházán találhatók. Külön néprajzi kiállítása mutatja be a térség roma kultúráját. A város magyar polgára, a kereskedő és műgyűjtő Lippóczy Norbert (1902-1996) exlibris-, könyv- és üvegfestmény-gyűjteménye szintén a múzeum gondozásában található, éppúgy, mint az 1849-es nagyszabedű csatát bemutató, részleteiben fennmaradt Erdélyi körkép számos darabja. A jelentős létszámú tarnówi zsidóság után maradt építészeti emlékek, így a nagy izraelita temető.

Bem József tábornok mauzóleumában a lengyel-magyar barátság legendás alakja nyugszik. Bem apó szülővárosában 1956 óta működik a Tarnói Magyarbarátok Társasága.

A tarnói Állami Szakfőiskola (az egykori osztrák kaszárnya) udvara, a tarnói Állami Szakfőiskola archívuma

tüze tönkretette a vasúti pályaudvar épületét. Különösen pusztító volt 1915 májusának első napjaiban a gorlicei offenzívát megelőző tűzözön, amely azonban egyúttal a megszállás végét is jelezte. Az osztrák-magyar hadosz-tályok ugyanis már május 6.-án bevonultak a városba, amelyet addigra az utolsó kő-zák egységek is elhagytak. A felszabadítással azonban korántsem értek véget a város megpróbáltatásai: a megtorlások most azokra a lakosokra terjedtek ki, akiket az a vád ért, hogy együttműködtek az oroszokkal. A rágalmak még Tadeusz Tertil polgármestert és a megszállás első napjaiban mellette álló

Wincenty Witost, a híres nép-párti politikust sem kímélték.

A város igazi felszabadulá-sára 1918 őszéig várni kellett. Tarnów lett az első függet-len lengyel város: már október 30-31.-ének éjjelén elszakadt a Monarchiától. Lakosai le-fegyverezték az osztrák kato-nákat és megkezdték a polgá-ri hatalomátvételt. Krakóban csak a tarnói események hírére, október 31.-én kez-dődött meg az osztrákok lefegyverzése.

Utunk első tarnói állo-mása az **Ismeretlen Kato-na Emlékműve [41]**. Az 1931-ben emelt emlékmű a város szívében, az ul. Kopernika és az ul. Piłsudskiego keresz-teződésénél található téren áll.

A nagy kövekből kirakott ta-lapzaton álló, várszerű emlékmű felirata: „A Hazáért Elesett Ismeretlen Lengyel Katonának 1914–1920”. Az emlékmű tetején egy azonosítatlan el-esett katona urnája áll.

Az emlékműtől lefelé ve-zető ul. Piłsudskiego-n hala-dunk tovább, amely mellett a liceum (középiskola) és a papi szeminárium impo-záns épületei állnak. Az ul. Słowackiego sarkán, a 24-es szám alatt földszin-tes pavilon áll, a hatalmas kert mélyén pedig az **egykori kato-nai kórház [42]** épülete emelkedik. A monumentális neoromán épületet 1855-ben emelték kifejezetten katonai célokra. A központi helyőrségi

kórház korábban az ul. Mickiewicza-n helyez-keedett el; épületében később kaszárnyát ren-deztek be. Az I. világháború idején a frontvo-nalon álló Tarnówban számos katonai kórház

működött, a legfontosabb az előttünk látha-tó létesítmény volt. Az épületben ma ifjúsági szabadidőközpont (Palac Młodzieży – „Az If-júság Palotája”) működik.

Visszafelé sétálva az ul. Mickiewicza-ra jutunk, ahol az egykori **osztrák-magyar kaszárnya [43]** áll. 1833-tól itt működött a központi katonai kórház, a XIX. század 2. felében azonban kaszárnyává alakították át az épületet. Ez volt a legnagyobb, bár korántsem az egyetlen ilyen létesítmény a vá-rospan, hiszen a háború előtt többek kö-zött az 57. gyalogezred egy része, valamint a 2. galíciai ulánusezred is Tarnówban állo-másozott. Az épületben működött az **oszt-rák helyőrségi parancsnokság [44]**. Az egykori kaszárnyaépület ma jóval nagyobb, mint a Monarchia idején – a két világháború közötti időszakban egy szinttel megemelték, és klasszicista homlokzatot kapott. Tarnów megszállása idején az orosz csapatok ren-deztek be a kaszárnyában. Az egykori

A tarnói Sanguszko-palota, fotó: J. Gorlach

katonai létesítményben ma az Állami Szakfőiskola főépülete található.

A városközpontból érdemes ellátogatunk Tarnów keleti külvárosába, az egykori Gumniska falu területére. Az ul. Braci Saków (az ul. Gumniska meghosszabbítása) mentén, a rzeszóvi vasútvonal keleti oldalán méretes park helyezkedik el. A park közepén található dombon áll a XVIII. század végén emelt és 1834 körül, illetve a két világháború közötti években átépített, klasszicista stílusú **Sanguszko-palota [45]**. Az épület az 1863-as felkelés leverése után az ismert konzervatív politikus, Władysław Sanguszko székhelye lett. 1914 őszén itt lakott Helmickij tábornok, a Radko Dimitriev 3. hadseregéhez tartozó kozák könnyűlovasság parancsnoka, majd a cári helyőrség soron következő parancsnokai is itt rendezkedtek be.

Tarnów I. világháborús emlékhelyei közé tartoznak a VI. tarnóvi temetőkerület létesítményei is. Az első sírkert megtekintéséhez

Kőhalom a 202a. sz. tarnóvi katonatemetőben, fotó: J. Górlach

A 202. sz. tarnóvi katonatemető, fotó: J. Górlach

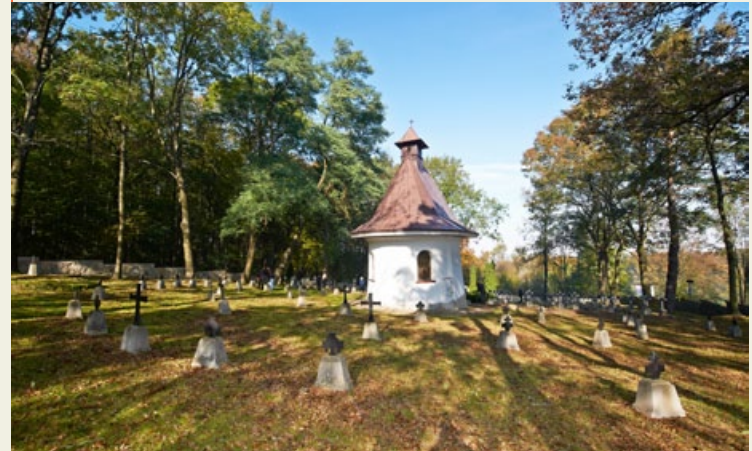
vissza kell térnünk a városközpontba. Gumniska városrészéből az ul. Gumniskán, majd az ul. Konarskiego-n haladunk tovább. A Konarskiego és a Tuchowska (vagyis a városból dél felé vezető főút) kereszteződésénél fekszik az ún. régi temető. Déli részén, a Sanguszko hercegek méretes sírkápolnájától tízegynéhány méterre helyezkedik el az I. világháborúban, ill. közvetlenül a háború után elhunyt tarnóvi lengyel légiósok kóoszlopokkal és láncsal körülvett parcellája. Közepén magas fakereszt emelkedik. Ez a **202a. sz. katonatemető [46a]**. A mellette található, kereszttel díszített kőhalom az 1863-as felkelés hőseinek állít emléket. A II. világháború alatti lengyel ellenállási mozgalom katonáit is itt helyezték örök nyugalomra.

A város északi részén, a Szpitalna, Słoneczna és Starodąbrowska utcák között nagy **izraelita temető** húzódik. Az ul. Szpitalna mellett található bejárata és a Holokauszt Emlékmű mellett az osztrák-magyar hadsereg zsidó származású katonái nyugszanak. A 43 betonból készült, jellegzetes,

íves sírkövön héber feliratok olvashatók. Ez a **201. számú katonai temető [46b]**.

Az izraelita temetőtől egy kilométerre, északi irányban, az ul. Szpitalna és az Aleja Matki Boskiej Fatimskiej kereszteződésénél kisebb parkot láthatunk. Bejáratánál kőkapu, közepén nagy kőobeliszk áll. Az egykori **202. számú katonatemető [46c]** helyén állunk. A temető állapota már a II. világháború előtt leromlott; a háború után a sírköveket a 200. számú katonatemetőbe szállították, a holttesteket azonban nem exhumálták. Csak a Pozsony melletti Modor városkából származó áldozatok neveit örökíti meg az a fakereszt, amelyiket az egyik katonai családjá állítottott.

A 171. sz. łowczóweki katonai temető, a Tarnóvi Járási Hivatal archívuma

Utunk következő állomása az ul. Krzyska mellett épült új köztemető északi részén található. Itt létesült az egykori **203. számú katonatemető [46d]**, amelyre ma már szintén csak nagyméretű betonkereszt emlékeztet. A kereszt talapzatán Mikolaj Junakiv ukrán tábornok emléktáblája látható, aki az Ukrán Népköztársaság minisztere volt, és 1931-ben Tarnówban hunyt el, sírja is itt található.

Az utolsó, és egyben legnagyobb I. világháborús tarnóvi katonatemetőt a Chyszów nevű viselő nyugati külvárosban találjuk. A **200-as** számon jegyzett **sírkert [46e]** tengelyét alkotó hársfasor végén hatalmas betonkereszt áll, a fasor két oldalán pedig

katonasírok és tömegsírok emelkednek. Az orosz katonák nyughelyét pravoszláv kettős kereszt jelzi. Az osztrák katonák máltai kereszt alakú fejfáját babérkoszorú fonja be, a német katonákat tölgyfalevelek díszítik. A két világháború közötti időszakban több más környékbeli temetőből is hoztak ide holttesteket, így ma összesen 1619 osztrák-magyar, német, orosz, szerb, olasz, ukrán és lengyel katona alussza itt örök álmát.

ŁOWCZÓWEK

Tarnówtól nem messze található az 1914. december 22–25 között lezajlott łowczóweki csata helyszíne, amelyben kitüntette magát a Kazimierz Sosnkowski alezredes parancsnoksága alá

A TARNÓW KÖRNYÉKI TEMETŐK

A tarnóvi járás területén több mint 110 I. világháborús katonai temető található. Nagyobb részük a VI. tarnóvi temetőkerülethez tartozik, amelynek művészeti vezetője és fő tervezője Heinrich Scholz volt. Sirkertjeit sokszínűségük és helyszíneik teszik figyelemre méltóvá: sok közülük hegycsúcsokon és hegygerinceken épült, hogy egy temetőből több másik is látható legyen. A kerület néhány temetőjét Siegfried Haller főhadnagy, a 192. számú sírkert nagy kápolnáját pedig Gustav Rossman tervezte. A többi létesítmény már részben a VII. dąbrowa tarnowska-i kerülethez tartozik, amelynek fő tervezője Hans Watzal volt, részben pedig a VIII. brzeskói kerület objektumai alkotják, ahol a tervek egy részéért szintén Watzal volt felelős, a többi temetőt, közöttük a rendkívül érdekes 293. számú zakliczyni izraelita temetőt viszont Robert Motka alkotta meg. Néhány Tarnówhoz közeli sírkert a II. jászói kerület részét képezte, ahol Johann Jäger tevékenykedett.

A Tarnówbán, Łowczówekben, Lubinkában, Dąbrówka Szczepanowskában és Zakliczynben található sírkertek közül a Gródek magaslaton fekvő 185. sz. nagy temető, valamint a Brzanka hegyvonalon kialakított 167. sz. ryglicei, a 175. sz. poręba radlna-i, a 150. sz. chojniki és a 184. sz. brzozowai sírkert érdemel figyelmet. Łowczówek környékén ellátogathatunk a 158. és 159. számú temetőkre is, ahol a csatában elesett lengyel légiósok sírjait találjuk.

tartozó I. lengyel légiós dandár. Ha fel akarjuk keresni a csatamezőt és a helyén létesített temetőt, a városból dél felé, a 977-es úton kell Tuchów irányába indulnunk, majd a Słona Góra kiugró hegygerince után, Zabłędza településen a Pleśnába vezető mellékútra kell lefordulnunk, amely a Biała Tarnowska folyó völgyében halad. Pleśnából a Rychwałd falucskán átvezető meredek úton juthatunk el a Rychwałdi-sánc (Wał Rychwałdzki) elnevezésű magaslatra, ahonnan keskeny, aszfaltozott mellékút vezet Łowczówek északi részébe, amely a Kopaliny nevet viseli. Végül földúton érkezünk a szintén Kopalinynek nevezett, 394 m-es magaslatához. A domb tövében helyezkedik el a **171. számú katonai temető [47]**. Az I. légiós dandár 1. és 5. gyalogezredének 128 katonája, valamint 159 osztrák-magyar és 239 cári (nagy részt lengyel származású) katona nyugszik itt, akik a łowczóweki csatában lelték halálukat. A temető közepén Szűz Máriának, Lengyelország Királynéjának szentelt téglakápolna áll. Tőle jobbra emelkedik Gustaw Dobiesław Gryf-Łowczowski tábornok síremléke, aki az 5. ezred tagjaként harcolt a csatában. A második világháborúban szovjet fogságba került, majd a nemzetközi nyomásra kiengedett lengyel fogolytársaival együtt, az ún. Anders-hadsereg tagjaként járta végig az egész Közel-Keletet, hogy az olasz fronton, többek között Monte Cassinónál harcoljon a németek ellen. Az 1984-ben elhunyt tábornok végakarata az volt, hogy egykori fegyvertársai között, a łowczóweki csatamezőn helyezték örök nyugalomra.

LUBINKA ÉS DĄBRÓWKA SZCZEPANOWSKA

A Biała és a Dunajec folyók közötti magas hegyek között 1914 decemberétől egészen 1915 májusáig megállt a front. A december 20.-ától majdnem az év végéig tartó orosz ellenoffenzíva idején végig folytak itt a harcok. 1915 február 18–20-a között József Ferdinánd főherceg 4. osztrák-magyar hadserege vette

A 193. sz. dąbrówka szczepanowska-i katonatemető, a Tarnóvi Járási Hivatal archívuma

át a támadást, Dąbrówka és Lubcza Szczepanowska környékén azonban a cáriak véres vereséget mértek a császári és királyi haderőkre. 1915 május 2.-án és 3.-án, a gorlicei áttörés ideje alatt az osztrák-magyar katonák ismét hősiessé és óriási veszteségekkel támadták az ellenséges állásokat Dąbrówka Szczepanowskától egészen a Lubinka falu feletti Wał magaslatig (523 m t. sz. f.). Az orosz állások erősek voltak, a cáriaknak azonban május 4.-én így is el kellett hagyniuk őket, mivel az áttört frontvonalról, Tuchów felől bekeríttek fenyegette őket.

A łowczóweki temetőt érdemes a hegygerincen továbbhaladnunk, egészen a tetőig. Így érkezünk a Podkowának is nevezett Lubinka magaslatra

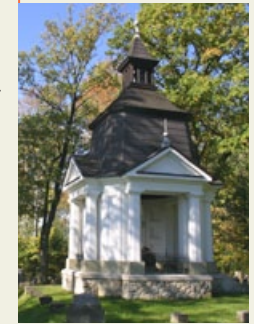
(412 m t. sz. f.). A magaslat csúcán, az erdő szélén helyezkedik el a **191. számú katonai temető [48a]**. Heinrich Scholz magas kőobeliszket tervezett a sírkertbe, amelyet alul ókori görög sisakot ábrázoló dombormű, felül pedig babékoszorú díszít. Körülötte 93 osztrák-magyar és 111 orosz katona nyughelye található.

Az erdőben, a Dąbrówka Szczepanowska felé haladó út kanyarulatától nem messze találjuk a **192. számú katonai temetőt [48b]**, amely szintén Heinrich Scholz munkáját dicséri. Az ellasszódó hegyhátra épült hatalmas sírkert ékessége a középpontjában épült neoreneszánsz kápolna, Gustav Rossmann alkotása. Három óriási tölgyfa alatt, kőalapzaton helyezték

el, magas zsindeletetjével lámpás díszíti. A kápolna két oldalán felállított sírokban 358 osztrák-magyar és 217 orosz katona nyugszik.

A Lubinka magaslattól kb. 2 km-re északra fekszik Dąbrówka Szczepanowska. Az aprócska település

A 192. sz. lubinkai katonatemető kápolnája, a Tarnóvi Járási Hivatal archívuma

A 293. sz. zakliczyni katonai temető,
fotó: J. Gorlach

a Dunajec völgye felett emelkedő hegyhá-
tat foglalja el. A nyílt, erdővel nem borított
magaslat stratégiai jelentőségű volt, ezért
véres küzdelem folyt érte az I. világháború
idején. A hegygerinc legmagasabb pontján,
419 m-es tengerszint feletti magasságban ta-
lálható a **193. számú katonatemető [48c]**,
amely szintén Heinrich Scholz alkotása. Két
különálló, egymástól 100 m-es távolságban

található parcella alkotja, amelyek közvetle-
nül a csatamezőn, a lövészárkok és a tüzér-
ségi lövedékek robbanásai nyomán keletke-
zett tölcsek helyén létesültek. A magaslat
tetején, az erdő szélén, ahol a hatalmas, köz-
ponti emlékmű áll, 358 osztrák-magyar ka-
tona sírját találjuk. Közvetlenül mögöttük
egy lövészárkok fennmaradt része helyezke-
dik el, földbe ástott óvóhellyel. A hegycsúc-
sától keletre található erdőben az orosz par-
cella 235 sírja húzódik meg.

ZAKLICZYN

A lubinkai és dąbrówka szczepanowska-i csa-
tamezőktől délnyugatra, a Dunajec kiszéle-
sedő völgyében fekszik Zakliczyn városka.
Az 1914-ben lezajlott lapánóvi és limanowai
ütközetek után az oroszok keletre szorultak,
a frontvonal a Roźnówi-hegységbe, Zakliczyn
közvetlen szomszédságába tolódott át.

A kisváros szélén, a 980-es úttól déli irány-
ban, kb. ötven méterre (a 975-ös út kereszte-
ződésétől Gromnik felé haladva mindjárt az
iskola után kell jobbra kanyarodnunk) a VIII.
brzeskói temetőkerülethez tartozó különle-
ges sírkertet tekinthetünk meg. Ez a Robert
Motka tervezte **293. számú katonateme-
tő [49]**, Nyugat-Galícia egyetlen olyan I. vi-
lágháborús temetője, amely kizárólag zsidó
származású katonák számára készült (a töb-
bi zsidó parcellát korábban létesült izraelita

A „CUKORSÜVEG-HEGY” TEMETŐJE

Lubinkától néhány kilométerre délre, Lichwin településnél emelkedik a Cukorsüveg-
hegyként is emlegetett Gródek magaslat. Tetején óriási, babérkoszorúkkal díszített
köemlékmű áll, amely egyben a Heinrich Scholz tervezte 185. számú nagy katonai te-
mető középpontja is. A hegytetőn megerősített orosz állások voltak, amelyekért 1915.
május 2-4. között véres harcok folytak, a magaslaton végighúzódó lövészárkok szin-
te folyamatosan gazdát cseréltek. A temetőben 273 osztrák-magyar és 341 orosz ka-
tona hamvai nyugszanak.

KAŚNA DOLNA – IGNACY JAN PADEREWSKI KASTÉLYA

A Skamieniałe Miasto (Kővé vált város) rezervátum közelében, kis kastélykert közepén
bújik meg a gyönyörű, díszes kaśna dolna-i kastély, az egyetlen olyan fennmaradt épü-
let, amely a híres zongorista és politikus, Ignacy Jan Paderewski tulajdonában állt.
Ma emlékmúzeum működik benne. Paderewski az I. világháború alatt, hírnévét kihasz-
nálva széleskörű diplomáciai tevékenységbe kezdett, és Lengyelország függetlenségének
tervét népszerűsítette Nyugaton, amelyet Thomas Woodrow Wilson amerikai elnökkel is
személyesen ismertetett. Ezzel egyidőben adományokat is gyűjtött a háborús áldozatok
megsegítésére. 1919-ben ő lett a független Lengyelország miniszterelnöke és külügy-
minisztere, és a versailles-i béketárgyalásokon is képviselte hazáját. A kaśna dolna-i
kastély 1897-1903 között volt Paderewski birtoka.

A 138. sz. bogoniowicei katonai temető,
fotó: J. Gorlach

temetőben készítették). A jellegzetes, félkő-
rös sírköveket Dávid-csillagok díszítik, a teme-
tő végén elhelyezett, kővekből kirakott emlék-
falon német felirat olvasható. A temetőben 11
osztrák-magyar és 1 orosz katoná nyugszik.

BOGONIOWICE

A Biala folyó völgyében, Gromnik és
Cieźkowice között helyezkedik el az ap-
rócska Bogoniowice település. Zakliczynból
a 980-as úton jutunk el Gromnikig, majd
a 977-esen továbbhaladva érkezünk
Bogoniowicébe. A faluban, közvetlenül
az út mentén találjuk a rendkívül érdekes

A Cieźkowice- Roźnówi Táj- védelmi Körzethez és a Brzanka- hegyvonulat Tájvédelmi Körzethez

a Roźnówi- és Cieźkowicei-hegység
legszebb részei tartoznak. A környék
különleges formájú homokkő szikláiról
nevezetes. A legnagyobb sziklacso-
port a Cieźkowice melletti Skamieniałe
Miasto („Kővé vált város”) rezervátum-
ban található.

138. számú katonatemetőt [50], amelyet Jan Szczepkowski tervezett. A meredek lejtőn épített, trapéz alaprajzú temető sírjai a hegyoldalba vágott teraszokon helyezkednek el. Az út melletti falrész sarkai bátyaszzerűen kidomborodnak, kúpos tetejüket fazsindely fedi. A sírkertben 87 osztrák-magyar és német katona alussza örök álmát.

1915 tavaszán a front Bogoniowice közelében, a Tursko település feletti magaslaton húzódtott. 1915. május 2.-án itt támadták meg a Mackensen tábornok 11. hadseregében harcoló porosz gárdisták az orosz állásokat. A Tursko felett harcoló 1. gyalogos hadosztály kiváló tüzérségi felkészültségének köszönhetően alig 15 perc alatt foglalta el a 358. magaslaton ázott orosz állásokat. Délebbre ádáz küzdelem folyt a 382. és a 405. számú magaslatért. Az I. gárdahadosztály bal szárnyán támadtak a József Ferdinánd főherceg 4. hadseregéhez tartozó IX. hadtest katonái, akiknek feladata a Rzepiennik Marciszewski település feletti 358. számú magaslattól északra felépített orosz állások elfoglalása volt.

Az I. világháború keleti fronjának útvonaltát a Kárpátaljai vajdaságban is folytathatjuk Wola Cieklińska településről, amely a két vajdaság határán fekszik. Az útvonaltal kárpátaljai szakasza a Szlovákiához közeli Ożenna falutól egészen az ukrán határnál elhelyezkedő Nowiny Horynieckie településig nyúlik, állomásai között pedig számtalan katonai temető, múzeum, emlékmű és egykori kaszárnyaépület található, fő látványos azonban Przemysł különleges erődrendszere.

A 171. sz. Łowczóweki katonai temető,
a Tarnówi Járási Hivatal archívuma

4

GYAKORLATI INFORMÁCIÓK

GYAKORLATI INFORMÁCIÓK

– utazás, pénznem, konzulátusok

REPÜLŐGÉPEL

A krakkói-balicei repülőtér csupán 11 km-re található Krakkó központjától (nyugati irányban). A város és a repülőtér között jó az összeköttetés: Balicébe városi autóbuszok (a 208-as és a 292-es nappali, ill. a 902-es éjszakai járat) közlekednek, a főpályaudvarról (Kraków Główny) pedig gyakran indulnak repülőtéri vonatok. A legkikötőbe közutak is vezetnek, és az A4-es autópálya egyik lejárata is közvetlenül mellett található.

Részletes információ: **II. János Pál Nemzetközi Repülőtér**, tel.: +48 12 2955800, www.krakowairport.pl.

VONATTAL

Kis-Lengyelországot közvetlen vasútvonalak kötik össze az összes lengyel várossal. Krakkóba nemzetközi járatok is érkeznek, pl. Budapestről, Prágából, Bécsből és Lvivből.

A térség legtöbb nagyobb városába eljutunk vonattal. A legfontosabb vasútvonalak Krakkóból Miechówon keresztül Kielcébe és Varsóba, Krakkóból Trzebinián át Katowice és Wrocław irányába, Krakkóból Zakopanéba, valamint Krakkóból Tarnówon keresztül Rzeszów és Przemyśl felé vezetnek. A még az osztrákok által kiépített tarnóvígyróvíri vonalon utazhatunk Újszandecbe (Nowy Sączba) és Krynicza-Zdrójba is.

A vasúti menetrenddel, a pályaudvarokkal és az egyes járatokkal kapcsolatos tudnivalók a www.pkp.pl honlapon található.

PÉNZNEM ÉS FIZETÉS

Lengyelország hivatalos fizetőeszköze a lengyel zloty (PLN), egyes üzletek (elsősorban a nagy szupermarketek) és némelyik töltőállomás az eurót is elfogadja. Készpénzt a legkényelmesebben a pénzváltókban („kantor”) válthatunk, amelyekből minden nagyobb város központjában sok található. A pénzváltók nem számoznak fel jutalékat.

Kis-Lengyelországban nem jelent problémát a bankautomaták használata. Nemcsak a városközpontokban, hanem a külkerületekben és a nagyobb falvakban is megtalálhatók. A kártyás fizetés igen elterjedt. A legelterjedtebbek a Visa és a MasterCard kártyákat támogató rendszerek.

AUTÓVAL

A Kis-lengyelországi vajdaság úthálózata igen fejlett. A legfontosabb útvonal a kelet-nyugati irányú A4-es autópálya, amelynek Nématországból Wrocławon, Katowicén és Chrzanówon keresztül Krakkóba vezető része fizetős, krakkói-tarnóvi szakasza ingyenes. Az út Tarnówból Rzeszówon át 4-es országútként az ukrán határig folytatódik. A másik fontos nemzetközi főútvonal a Magyarországról és Szlovákiából (77-es út) Chyżnén át Krakkóba, majd tovább, Miechówon keresztül Kielcébe, Varsóba és Gdańskba vezető 7-es út.

A legfontosabb határátkelő helyek a szlovák-lengyel határon: Chyżne, Jurąg, Konieczna, Lysa Polana, Muszynka és Piwniczna.

AUTÓBUSZAL

Autóbuszsal és mikrobuszsal sok lengyel városból, például Katowicéből, Wrocławból és Varsóból is eljuthatunk Krakkóba ill. Kis-Lengyelország más településeire.

A helyi távolsági buszhálózat rendkívül jól fejlett. A vajdasági utakon a PKS vállalat és számos más cég autóbuszai és mikrobuszai is közlekednek. Az autóbuszpályaudvarok általában a városközpontokban találhatók, Krakkóban például a vasúti pályaudvar szomszédságában. A krakkói autóbuszpályaudvarról induló és oda érkező járatokról az www.mda.malopolska.pl honlapon tájékozódhatunk; az autóbuszok és mikrobuszok menetrendje a www.e-podroznik.pl portálon található.

KIHELYEZETT KONZULÁTUSOK

Franciaország: ul. Stolarska 15, 31-043 Kraków, tel.: +48 12 4245300, www.cracovie.org.pl

Németország: ul. Stolarska 7, 31-043 Kraków, tel.: +48 12 4243000, www.krakau.diplo.de

Oroszország: ul. Biskupia 7, 31-144 Kraków, tel.: +48 12 4222647, www.krakow.rusemb.pl

Szlovákia: ul. św. Tomasza 34, 31-027 Kraków, tel.: +48 12 4254970, www.cgcracow.mfa.sk

Ukrajna: ul. Beliny-Prąmowskiego 4, 31-514 Kraków, tel.: +48 12 4296066, www.pik.internet.pl

USA: ul. Stolarska 9, 31-043 Kraków, tel.: +48 12 4245100, <http://krakow.usconsulate.gov>

HELYSZÍN- ÉS MŰEMLÉKMUTATÓ

A

A 60. sz. małastówi katonatemető 61

GPS N 49° 32' 38.0", E 21° 14' 37.5".

A 91. számú gorlicei katonai temető, ul. Korczaka 58
GPS N 49° 39' 58.3", E 21° 09' 09.2".

A 118. sz. staszówkai katonatemető 65 N 49° 44' 59.8", E 21° 01' 01.1".

A 123. és 122. sz. luźnai katonai temető 63–64 GPS N 49° 43' 03.0", E 21° 03' 42.4".

A 138. sz. bogoniowicei katonatemető 78

GPS N 49° 48' 15.8", E 20° 58' 18.1".

A 171. sz. łowczówkai katonatemető 74

GPS N 49° 54' 25.0", E 20° 58' 01.5".

A 191. sz. lubinkai katonai temető 75

GPS N 49° 54' 33.4", E 20° 53' 57.0".

A 192. sz. lubinkai katonai temető 75

GPS N 49° 54' 35.8", E 20° 53' 31.2".

A 193. sz. dąbrówka szczepanowska-i katonai temető – GPS N 49° 54' 33.4", E 20° 53' 57.0". 76

A 200. sz. tarnóvi katonatemető, ul. Chyczowska/Łukasiewiczza 73
GPS N 50° 00' 58.4", E 20° 57' 38.7".

A 201. sz. tarnóvi katonatemető, izraelita temető, ul. Słoneczna/Szpitalna; a Területi Múzeumban (Rynek 20–21) vagy a Tarnóvi Információs Központban (Rynek 7) kért kulccsal látogatható, tel.: +48 14 6212149 73

GPS N 50° 01' 07", E 20° 59' 41".

A 202. sz. tarnóvi katonatemető

ul. Szpitalna / al. Matki Bożej Fatimskiej 73
GPS N 50° 01' 31", E 20° 59' 49".

A 202a sz. tarnóvi katonatemető, régi köztemető, ul. Konarskiego/Tuchowska 72
GPS N 50° 00' 31.4", E 20° 59' 20.7".

A 203. sz. tarnóvi katonatemető, új köztemető, ul. Krzyska 73
GPS N 50° 02' 02" E 20° 59' 36".

A 293. sz. zakliczyni katonai temető 76
GPS N 49° 51' 15.0", E 20° 49' 02.3".

A 308 sz. muchówkai katonatemető 45
GPS N 49° 52' 05.1", E 20° 25' 40.5".

A 350. sz. ujszandeci katonatemető, köztemető, ul. Rejtana 53
GPS N 49° 36' 58.9", E 20° 42' 16.8".

A 352. sz. marcinkowicei katonai temető – GPS N 49° 39' 43.5", E 20° 38' 44.4". 51

A 357. sz. kamionka mała-i katonai temető 46
GPS N 49° 47' 11.8", E 20° 29' 05.6".

A 366. sz. limanowai katonatemető, egykori római katolikus temető, ul. Szwedzka 49
GPS N 49° 42' 33.8", E 20° 25' 08.0".

A 368. sz. limanowa-jablonicei katonatemető 49
GPS N 49° 41' 19.6", E 20° 26' 10.8".

A bydlini római katolikus temető légiós parcellája 38
GPS N 50° 23' 16.3", E 19° 38' 46.5".

A cianowiczei út mentén fekvő katonatemető, Rzeplin 40
GPS N 50° 12' 37.2" E 19° 53' 37.7".

A Honi Hadsereg Emil Fieldorf-Nil Múzeuma – a Kis-Lengyelországi Vajdaság Kulturális Intézménye, ul. Wita Stwosza 12, tel.: +48 12 4100770, <http://www.muzeum-ak.pl>; nyitva kedd–vasárnap 11.00–18.00 32 N 50° 04' 20", E 19° 56' 55".

A kaim-dombi obeliszk

ul. Pronia 26
GPS N 50° 00' 07.0", E 20° 02' 08.0".

A krakkói erőrendszer déli útvonalának 28 kezdete: az ul. Rybitwy és az ul. Golikówka kereszteződése GPS N 50° 02' 33.4", E 20° 02' 07.6"; vége: **Szent Benedek-erőd** (Fort św. Benedykta) GPS N 50° 02' 35.0", E 19° 57' 26.6".

A krakkói erőrendszer északi útvonalának 28 kezdete: mogilai erőd (Fort Mogiła), Igotomaska GPS N 50° 03' 58.8", E 20° 04' 18.0"; vége: **Salvator** GPS N 50° 03' 08.9", E 19° 54' 47.9".

A krakkói grębałowi erőd (Fort Grębałów – TKKF „Przyjacieli Konika” (lovaskola), ul. Geodetów (behajtás: ul. Kocmyrzowska), tel.: +48 12 6456616, <http://www.przyjacielikonika.republika.pl>; látogatás a lovasklub nyitvatartása alatt 31
GPS N 50° 05' 41.6", E 20° 04' 04.6".

A krakkói kosocicei erőd (Fort Kosocice), ul. Hallera 25 30
GPS N 49° 59' 41.8", E 19° 59' 29.9".

A krakkói krzesławicei erőd (Fort Krzesławice) – Erőd Ifjúsági Művelődési Ház (Młodzieżowy Dom Kultury), os. Na Stoku 27B, tel.: +48 12 6452714, <http://www.mdkfort49.krakow.pl>; látogatás a művelődési ház nyitvatartása alatt 31
GPS N 50° 05' 51.3", E 20° 03' 18.8".

A krakkói procokimi erőd (Fort Procokim), ul. Medyczna/Kostaneckiego 29
GPS N 50° 00' 38.2", E 19° 59' 45.9".

A krakkói rajskói erőd (Fort Rajsko), ul. Droga Rokadowa 20 30
GPS N 49° 59' 21.7", E 19° 58' 08.8".

A krakkói tonieci erőd (Fort Tonie) – **Nyílt Erőd Múzeum** (Muzeum Otwarta Twierdza), ul. Jurajska; csak csoporttal, előzetes megbeszélés alapján látogatható, az erődben felújítási munkálatok folynak 31
GPS N 50° 07' 26.0", E 19° 53' 49.9".

A krasiencieci út mentén fekvő katonatemető, Rzeplin 40
GPS N 50° 12' 36.6" E 19° 54' 51.0".

A Lengyel Turisztikai és Országismereti Társaság I. Łukasiewicz Területi Múzeuma, Gorlice, ul. Wąska 7–9, tel.: +48 18 3522615, <http://www.gorlice.ptk.pl>; nyitva kedd–péntek 9.00–16.00 59
GPS N 49° 39' 24.5", E 21° 09' 25.3".

A marcinkowicei Mariwski-kastély – **Władysław Orkan Általános Iskola és Gimnázium, Iskolai Történelmi Múzeum**, Marcinkowice 1, tel.: +48 18 4433185; jelenleg felújítás miatt zárva 51
GPS N 49° 40' 04.6", E 20° 38' 48.4".

A Mieroszewski-ház – Józef Piłsudski szálláshelye, Limanowa, ul. Matki Boskiej Bolesnej 35 **49**

GPS N 49° 42' 16.1", E 20° 25' 46.4".

A mirówi kastély – Wincenty Witos Általános Iskola és Gimnázium, ul. Witosza 10, tel.: +48 41 3838010, <http://zspkpiasz.republika.pl> **35**

GPS N 50° 26' 25.7", E 20° 08' 57". 6".

A wieliczka-i köztetető 381. sz. katonai parcellájá, ul. Piłsudskiego **41**

GPS N 49° 59' 19.6", E 20° 03' 53.0".

Az Ismeretlen Katona Emléküve, Tarnów, pl. Ofiar Katynia **70**

GPS N 50° 00' 49.1", E 20° 59' 09.0".

Az osztrák-orosz határt jelölő obelisz, Michałowice-Komora **33**

GPS N 50° 08' 21.3", E 19° 58' 09.9".

Az újszandeci köztetető légios parcellája, Újszandec, ul. Rejtana **53**

GPS N 49° 37' 01.1", E 20° 42' 16.9".

C

Chyszówki, Nemzedékek Találkozásának Emléküve **47** GPS N 49° 40' 52.8", E 20° 16' 51.8".

E

Egykori katonai kórház – Az Ifjúság Palotája, Tarnów, ul. Piłsudskiego 24 **70**

GPS N 50° 01' 01.7", E 20° 59' 07.6".

Egykori osztrák kaszárnya és helyőrségi parancsnokság – Állami Szakfőiskola, Tarnów, ul. Mickiewicza 8 **71**

GPS N 50° 00' 57.1", E 20° 59' 25.7".

F

Függetlenségi Harcosok Emléküve, Miechów, főtér (Rynek) **34**

GPS N 50° 21' 23.3", E 20° 01' 40.2".

I

I. világháborús emlékmű, Skala, ul. Krakowska/Rzeźniczka **40**

GPS N 50° 13' 34.0", E 19° 51' 23.2".

J

Jangrot – Cieplice katonatemető, **38**

GPS N 50° 19' 43.3", E 19° 43' 37.0".

K

Katonai parcella – ksiąź wielki-i római katolikus temető, ul. Jana Łaskiego **35**

GPS N 50° 26' 41.8", E 20° 08' 40.0".

Katonai parcella – miechówi római katolikus temető, ul. Piłsudskiego **35**

GPS N 50° 21' 05", E 20° 01' 36".

Katonai parcellák – skałai római katolikus temető, ul. Rzeźniczka **39**

GPS N 50° 13' 34.2", E 19° 51' 14.1".

L

Lengyel Repülési Múzeum – a Kis-Lengyelországi Vajdaság Kulturális Intézménye, al. Jana Pawła II 39, tel.: +48 12 6409960, info@muzeumlotnictwa.pl, <http://www.muzeumlotnictwa.pl>; nyitva: kedd – vasárnap 9.00–19.00; jegyek: 14 zł, kedvezményes 7 zł, kedden díjmentesen látogatható. **30**

GPS N 50° 04' 35.3", E 19° 59' 26.0".

O

Ogonów katonatemető, Kaliś **36**

GPS N 50° 22' 29.7", E 19° 44' 09.9".

Oleandry (Krakkó), az I. Lengyel Pótszázad kivonulásának emlékhelye, Piłsudski-ház – Függetlenségi Múzeum, al. 3 Maja 7, tel.: +48 12 6334715; látogatás csak telefonos bejelentkezéssel **33**

GPS N 50° 03' 36.6", E 19° 55' 14.1".

S

Sanguszko-palota – egykori orosz vezérkari szállás, ma Gazdasági és Kertészeti Iskolák, ul. Sanguszków 28 **72**

GPS N 50° 00' 18.4", E 21° 00' 28.1".

Szabadság-tölgy, Újszandec – Planty Miejskie, ul. Długosza/Jagiellońska **54**

GPS N 49° 37' 12.8", E 20° 41' 38.4".

HELYSÉGNÉVMUTATÓ

Bogoniowice **77**

Bydlin **37**

Chyszówki **46**

Cieplice **38**

Dąbrówka Szczepanowska **74**

GORLICE **57**

Kaliś **35**

Kamionka Mała **46**

Krakkó (Krakkó) **26**

Ksiąź Wielki **35**

Limanowa **47**

Lubinka **74**

Łowczówek **73**

Łuźna **62**

Małastów **60**

Marcinkowice **50**

Michałowice **33**

Miechów **34**

Muchówka **44**

Rzeplin **40**

Skala **39**

Staszówka **65**

Tarnów **68**

Újszandec (Nowy

Sącz) **51**

Wieliczka **41**

Zakliczyn **76**